Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie mokytoją

Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie mokytoją

Iš lotynų kalbos vertė
ONA DAUKŠIENĖ

„Katalikų pasaulis"
1999

UDK 29 Opere di Sant'Agostino Dialoghi
Au 49 *Nuova biblioteca Agostiniana*
Citta'Nuova Editrice, 1992

Knygos leidimą parėmė Atviros Lietuvos fondas

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-04-115-5

TURINYS

Apie mokytoją

De magistro

Domenico Gentili

ĮVADAS

I. – Istorizavimo poreikis

Dialogas parašytas 389 metais, pirmuoju buvimo Tagastoje periodu, sugrįžus iš Italijos, kuomet Augustinas jau buvo priėmęs bendruomeninio gyvenimo idealą. Jo pašnekovas – sūnus Adeodatas. *Išpažinimuose* Augustinas sako, kad vaikinui tuo metu buvę šešiolika metų, kad visos mintys, kurios jam dialoge priskirtos, jam ir priklausę, ir kad įgimti jo gabumai bei ankstyva branda Augustinui kėlę savotišką baimę, kurią išsklaidžiusi tokia pat ankstyva mirtis[1]. Taigi dialogas skleidžiasi tarytum per Adeodato mirties vigiliją ir mūsų ausims skamba lyg epicedijas, šermenų giesmė.

Aptarus istorines detales, toliau šiomis eilutėmis bus siekiama iškelti suistorinimo poreikį, norint teisingai dialogą interpretuoti ir suprasti – arba, jei taip labiau patinka, bus siekiama išryškinti kriterijus skaitymo, kuris tiksliai, kiek tai įmanoma, atskleistų tikrosios dialogo istorinės reikšmės matmenį – pirmiausia kiek tai susiję su auklėjimu, *paideia*.

[1] Plg. *Conf.* 9, 6, 14.

žodžio prasme, apibūdindami ir suskirstydami ženklus, visų pirma į vartojamus kalboje, į nurodančiuosius ir primenančiuosius, – taip dialogo pradžioje daro ir Augustinas. Dėl šio sumetimo ir dėl to, kad visą trečią *Contra Academicos* knygą užima trijų kriteriologinių stoinės logikos motyvų svarstymas, neįmanoma abejoti tuo, jog Augustinas buvo apie tai gerai informuotas. Augustinui daug artimesnėje epochoje aporetikai, drauge su Sekstu Empiriku visai sąvokų ir ženklų logikai bei tradicinei mokymo sampratai buvo pritaikę aporetinį diskursą su jo motyvacijomis ir suskirstymais, kurie mūsiškio dialogo pabaigoje sutinkami, taip sakant, augustiniškojo konteksto paviršiuje.

Tačiau čia kas nors savęs galėtų paklausti, ar tyrinėti Augustino mąstymą istoriškai nereiškia apkaltinti jį plagiatu. Atsakymas būtų – tikrasis originalumas nėra sinonimiškas (jei Prodikas su tuo sutiktų) pionierizmui, bet veikiau jau protingumui. O protingas rašytojas, sėsdamas rašyti knygos, pasirūpina, jei jau anksčiau nėra to padaręs, susipažinti su tuo, kas pirma jo yra apie tą dalyką pasakyta, kad permąstytų tas temas iš savojo požiūrio taško konkrečiu *paideia* raidos momentu.

Šioje vietoje iškyla kita poreikio suistorinti būtinybė. Taigi pokalbyje dalyvaujantis Augustinas žino, kas apie svarstomą klausimą yra pasakyta prieš jį. Tačiau mes savęs klausiame, ką žino kitas pašnekovas. Adeodatas, kaip istorinis asmuo, yra Augustino sūnus, o vienintelė Augustino paguoda sūnui mirus – mintis, kad jau nebereikia būgštauti dėl jo kaip vaiko, paauglio ir vyro formavimo[4]. Tačiau Adeodatas yra ir istorinė figūra, vaikinas, savo formavimesi pasiekęs jautrų tašką –

[4] *Conf.* 9, 6, 14.

pasirinkimo, susiorientavimo, perėjimo iš mokyklos į gyvenimą tašką ir pasiekęs šį tašką ypatingu ir galbūt unikaliu žmogiškosios *paideia* (auklėjimo) raidos momentu, kurį galėtume apibrėžti kaip perėjimą tarp dviejų prieblandų – perėjimą nuo klasikinės *paideia* vakarinių sutemų prie krikščioniškosios *paideia* sambrėškio. Adeodatas kaip tik baigė *grammaticus* kursą, moka skaityti klasikus, visų pirma Vergilijų, pažįsta gramatikos, morfologijos ir sintaksės pagrindinius dėsnius, išmano aritmetiką bei geometriją ir yra susipažinęs su viena kita kitų mokslų sąvoka. Taigi jam perduota oficialioji *humanitas*, vadinamasis kultūrinis paveldas. Tačiau atrodo, jog susirūpinęs Augustinas savęs klausia, kam naudingos šios žinios, – klausia tam, kad Adeodatas savyje galėtų atrasti tikrąjį žmogų, galėtų pasiekti tokį daiktų pažinimą, kuris įgalintų jį pažinti patį save, savąsias galimybes, savąją vietą pasaulyje bei gyvenime ir, pagaliau, įgyti *aretē*, kuri sudaro tikrąjį ir gilumini individo žmogiškumą bei jo asmenybę.

De magistro ir siekia atsakyti į šį neduodantį ramybės klausimą.

II. – Kūrinio turinys ir mintis

Paprastai mokslininkai veikalėlį skirsto į tris dalis. Ir tai teisinga. Pats Augustinas sudėlioja tekste skirsnių atžymas, paragindamas sūnų susumuoti ankstesnį jų svarstymą ir įvesdindamas du motyvus, pasiskolintus iš tikėjimo, – dvasinio Mokytojo auklėjamąjį vaidmenį ir tikėjimą kaip pažinimo prielaidą. Taigi esama pirmos dalies, skirtos kalbai ir ženklams, iš kurių kalba ir susideda, – tai yra semiotinis skirsnis; paskiau pereinama

reikia prijungti rašto ženklus bei ženklus, kurie įvairiose kalbose yra skirtingi.

Kalbos aporetinį pobūdį nesunku suvokti panagrinėjus kalbos vaidmenį žymint daiktus. Žodis kaip sutartinis ženklas bendraujant mąstantiems subjektams pakeičiamas nurodančiuoju ženklu, kuris yra prigimtinis ženklas, tačiau galioja tik nurodomojo objekto akivaizdoje. Antra vertus, žodis mus su daiktais supažindina ne taip tiksliai, kaip nurodantysis ženklas. Taigi vėl sugrįžtama prie Prodiko svarstymų apie prigimtinį ir sutartinį žodžio pobūdį.

Semiotika, ženklotyra apibūdinama kaip lingvistikos dalis tiek, kiek tai yra sutartinių ženklų vartojimo technika ir tyrimas, galbūt ir mokslas, kuriais siekiama pagyvinti ir suvisuotinti visuomeninę mąstymo komunikaciją ir kultūros perdavimą.

Kadangi ženklai padeda mums suvokti reikšmes, semiotika, ženklotyra implikuoja semantiką, reikšmėtyrą. Tad pokalbis Augustino dialoge pasirodo esąs kupinas aporijų. Ligi tol manyta, kad ženklas atlieka reikšmės vaidmenį, o reikšmė padeda pažinti daiktus. Tačiau žodis kaip sutartinis ženklas, veiksmo metu pakeičiamas nurodančiuoju ženklu, nėra daiktų pažinimo būdas, kadangi tas pažinimas presuponuojamas. Jeigu žodis virsta primenančiuoju ženklu, tai jis neabejotinai skirtas prisiminimui sužadinti, kuris, kita vertus, daiktų pažinimą presuponuoja. Vadinasi, žymėti, tai yra ženklais nurodyti, nebūtinai yra tas pats, kas mokyti, tai yra ženklais supažindinti su daiktais.

Ir vis dėlto mokoma ne kaip nors kitaip, o ženklais[6],

[6] Literatūrinės kalbos žodis *docere*, kaip ir su dar gilesniu pagrindu, *koinē* kalbai būdingas žodis *insignare*, iš pradžių reiškė „parodyti, nurodyti, padaryti regimu", ir būtent šia prasme Augustinas vartoja šį žodį dialogo pradžioje.

nes ženklas įeina į mokymo sąvokos apibrėžimą. Pirmiausia todėl, kad universaliausias ir dinamiškiausias nurodantysis ženklas yra žodis, antra, todėl, kad, be kita ko, mokymas yra rašytinėje ir žodinėje tradicijoje saugomos *paideia*, auklėjimo perdavimas, mokoma ne kitaip, tik žodžiais. Viską galima sužinoti, jei tik žodis perteikia pažinimą. Tokiais atvejais semantika užleidžia vietą didaktikai ar veikiau tampa didaktika. Čia iškyla dvasinio Mokytojo figūra bei reikalaujama tikėjimo, kaip pažinimo, perteikimo prielaidos. Lygiai taip pat veikalo *Contra Academicos* pabaigoje iškyla Kristaus, kaip įsikūnijusios išminties, figūra, ir iškeliamas tikėjimo ryšys su pažinimu.

Taip pereinama prie didaktinės dalies tikrąja to žodžio prasme. Aporijos, į kurias atkreiptas dėmesys semantikai skirtame skirsnyje, nurodomos ir didaktiniame skirsnyje. Itin griežtai laikantis logikos, galima tvirtinti, jog neegzistuoja mokytojas, neegzistuoja mokinys, neegzistuoja mokymas arba, tiksliau, neegzistuoja mokytojo-mokinio santykis. Tačiau šią tematiką, iš pažiūros destruktyvią ir pesimistinę, norint teisingai suvokti, privalu turėti omenyje, kad bendras šių trijų temų vardiklis yra perteikimas pažinimo, čia ir kitur[7] suprantamo kaip savosios tiesos *qua* mąstymo ir vertybinio fakto atradimas ar subjekto akivaizdumas. Jeigu tomis trimis temomis būtų mėginama nusakyti kultūros perdavimo sąvoką, Augustinas kalbėtų visiškai kitaip, kadangi jis pats dialogo pabaigoje sako, jog žodžio nauda *non parva est* (yra nemenka), ir kad apie tą naudą ketina kalbėti kitur. Na, o jeigu didaktika aptariama pažinimo ir žinojimo perteikimo kategorijomis, tuomet mokytojo nėra, nes joks žmogus – tiek, kiek jis yra mokytas ir

[7] *De beata vita* 2, 7; *Solil.* 2, 1, 1; *De lib. arb.* 2, 3, 7.

atsidėjęs auklėjimo misijai, – negali perteikti pažinimo, kurį yra pasiekęs ir kurį yra atradęs savyje; mokinys neegzistuoja, kadangi įvairūs mokymosi būdai ir priemonės neperteikia pažinimo kaip tiesos, kuri mums būtų mąstymo ir vertės faktas, atradimo. Dėl tų pačių sumetimų nėra mokymo, todėl nėra ir mokytojo-mokinio santykio, jei juo laikome pažinimo perteikimą žodžio priemone.

Todėl Adeodatui dialogo pabaigoje tenka atsakyti į ramybės neduodantį klausimą dėl žodžio pravartumo auklėjamajame vyksme.

III. – Vaidmuo pedagogikos istorijoje

De magistro – tai dialogas, susilaukęs didžiausio visų Augustino tyrinėtojų dėmesio. Jų susidomėjimą pateisina pirmiausia dialogo fone glūdinti tematika, pabrėžianti svarbią gairę pedagogikos ir kultūros istorijoje apskritai. Be to, šiame mažyčiame veikale esama tam tikrų užuominų, kurios ne tik liudija, kad iš klasikinės tradicijos pasiskolintos sąvokos neabejotinai įgauna brandos, bet dar atskleidžia ir tam tikros asmeninės pozicijos prisiėmimą, tam tikrą būdingą gyvenimo ir žmogaus interpretacijos orientaciją bei kryptį, kuri nuolatos sugrįžta brandesniuose veikaluose. Taigi vieni mokslininkai išryškino pažinimo temą, o kiti atsigręžė į dialogą, siekdami rekonstruoti lingvistikos teoriją. Kai kas yra apsistojęs ties įvairių teiginio loginės analizės principų aiškinimu. Visiems *De magistro* tyrinėtojams aiškiai iškyla didysis augustiniškasis vidujybės motyvas, kuris šiame ir kituose veikaluose jungiamas su pažinimo, tikėjimo ir tiesos motyvais. Smalsumo dingstimi galime

paminėti, kad dialoge pavartoto žodžio *sarabara* pagrindu išties įtikinamais argumentais mėginta įvertinti Augustino filologinę kompetenciją Rytų kalbų požiūriu[8].

Viena ypatinga tyrinėjimų kategorija nusipelno nuoseklesnio aptarimo. Po 1600-ųjų Augustino gimimo metinių ir ypač pastaraisiais metais mokslininkai lingvistai buvo tiesiog prispirti Augustino dialogui skirti ypatingą dėmesį. Yra kalbėta – mūsų nuomone, išties moksliniu lygiu – apie tai, kad Augustino veikalėlyje ne vien tyrinejami ženklai ir kalba, bet ir aptariama visavertė bei savita augustiniška semantika ar semiologija, kupina įtaigių užuominų apie tai, kaip funkcionuoja intersubjektyvus, arba tarpasmeninis bendravimas, atliekamas žodžio priemonėmis[9]. Galiausiai netgi buvo galvojama sukurti naują terminą ar veikiau naują mokslą, dėsnį, kuris aprašytų specifines taisykles, galiojančias tarpasmeniniam ryšiui ar santykiui žodžio dėka ir iškylančias aikštėn ypač tame ypatingame saite, kuris sieja mokytoją ir mokinį[10].

Šiaip ar taip, išlieka nuomonė, kad *De magistro* yra visų pirma pedagoginis veikalas ir kad visos jame iškylančios temos susieina į daiktą tam, kad išryškintų augustiniškąją auklėjamojo vyksmo sampratą. Analizuodami ir interpretuodami šią sampratą, mokslininkai ir

[8] G. N. Knauer „Sarabara (*Dan* 3, 94) bei Augustinus (*De mag.* 10, 33–11, 37)" // *Glotta* 33 (1954), p. 100–118.

[9] Remiamės J. Pépin „Le problème de la comunication des consciences chez Plotin et saint Augustin" // *Revue de métaphysique et de morale* 55 (1950), p. 128–148; Taip pat „La connaissance d'autrui chez Plotin et chez saint Augustin" // *Augustinus* 3 (1958), p. 227–245; W. Beierwaltes. „Zu Augustins Metaphysik der Sprache" // *Augustinian Studies* 2 (1971), p 179–185; R. Simone. „Semiologia agostiniana" // *La Cultura* 7 (Roma, 1969), p. 88–117.

[10] E. Rosenstock-Huessy. *Der Atem des Geistes*. Frankfurt a. M., 1951, p. 93 ir t.t.

apybraižų autoriai daug ką yra aptarę, suradę įvairių sutarimų ir nesutarimų, iškėlę paviršiun (bent jau regimą) prieštaravimą, glūdintį įprastinėje Augustino laikysenoje pasaulietiškosios kultūros tradicijos akivaizdoje. Taip pat jie susidūrė su įvairiais nepatogumais bei sunkumais, mėgindami vieningame ir nuosekliame kontekste suderinti įvairius auklėjamojo vyksmo svarstymo komponentus, pavyzdžiui, kalbą, ženklus, reikšmes, pažinimą, mokytoją, mokinį bei ryšį, siejantį juos į supratimu, vidujybe ir dalyvavimu pasižyminčią disciplіną. Kai kurie apie Augustiną yra mąstę kaip apie naujos metodologijos ir didaktikos pirmtaką bei pranašą, remdamiesi ritualiniu Augustino dialogo sugretinimu ir nuorodomis į Tomo veikalą. Galime teigti, jog auklėjimo ir pedagogikos temos požiūriu *De magistro* gali būti gretinamas, o išsamesniuose augustinologų veikaluose ir buvo gretintas su kitais to paties periodo veikalais, kaip kad *De musica, De ordine, Contra Academicos*, arba su brandesnio laikotarpio veikalais, kaip *De Trinitate, De catechizandis rudibus* ir *De doctrina christiana*, jau nekalbant apie kitus.

Apibendrinant kritikų nuomones, galima sakyti, jog tai – sudėtingas choralas, turtingas tonų ir moduliacijų, žadantis daug įžvalgų ir įkvėpimų, taip pat įtaigus ir įkvepiantis, kaip kad dabar ir visados įkvepiantis yra dėmesys, žmogaus skirtas ir skiriamas jaunimui auklėti.

Mūsų nuomone, tarp minėtų pastabų galima būtų išryškinti šiuos motyvus. Mokymą sudaro du vyksmai – kultūrinis vyksmas ir auklėjamasis vyksmas. Kultūrinis vyksmas aprėpia rašytinį ir žodinį mokslo, menų ir disciplinų perdavimą, vienu žodžiu – žmogiškojo kultūros paveldo perdavimą. Žmonės kalba ir rašo, pirmosiose dialogo pastraipose teigia Augustinas, kalba

ir rašo skirtingomis kalbomis, taip kurdami kultūros įvairovę priklausomai nuo aplinkos sąlygų, žmonių patirties ir įtakos tų, kurie pripažįstami kaip autoritetai. Kalbėdami bei rašydami žmonės sukuria poemas, sukompiliuoja religinius, filosofinius ir medicininius traktatus, suformuluoja įstatymus ir sukuria institucijas, reguliuojančias bendrą žmonių gyvenimą, sukuria sąvokas, kategorijas ir mokslinius bei matematinius principus. Kad šis tikrosios *humanitas* paveldas nepražūtų, žmonės, kurių rankose jis yra, perduoda jį jaunajai kartai, norėdami šį išsergėti ir praturtinti. Tad žmonių visuomenę iš esmės sudaro kultūros perdavimas. Žmonių grupės, kurios neturi ką perduoti, tėra ikivisuomeninės būklės, todėl joms nereikia mokyklų bei mokymo. Tačiau žmonių grupių, kurios turi ką perduoti, poreikio patenkinti negali jokia kita institucija, tik mokykla ir mokymas. O kam nors perduoti ir mokyti jos neturi jokio kito įrankio, tik žodį. Taigi žodžio galiai patikėtas vienas tikriausių, jei ne vienintelis tikras socialinis ir pilietinis veiksmas – kultūros perdavimas. Ir, gerai pamąsčius, žmogui nėra duota kitos priemonės, kurios dėka šis didysis socialinis ir pilietinis veiksmas dar galėtų vykti.

Augustinas pripažįsta, kad mokymas neįmanomas be ženklų ir žodžių, taigi žodis vaidina svarbų vaidmenį.

Tačiau tai tėra techninis mokymo aspektas. Gali nutikti taip, kad mokslinčius, tai yra tas, kuriam kolektyvas patikėjo kultūros perdavimą, sustoja ties techniniu šio perdavimo aspektu, prie formaliųjų reikšmių. Augustinas yra buvęs alumnu ir geruoju nekalba bei su švelnumu neprisimena savųjų mokytojų; jis yra buvęs mokytoju ir kalba su panieka apie tą *ventosa professio*, kurios turėjo imtis, kad pelnytų duoną sau ir

savo šeimynykščiams[11]. Taigi mokytojas ne visuomet yra ir auklėtojas – netgi atvirkščiai, remiantis apibrėžimu, etimologija, mokytojas visiškai nėra auklėtojas, ir, jeigu remsimės didžiuoju daiktų ir faktų pasauliu, jis netgi nėra įtakingas mokytojas, jeigu negali vadintis auklėtoju kitaip, kaip tik žodžiais. Šiaip ar taip, mokytojas tikrai nėra auklėtojas, kuomet remdamasis technika, pedantiškumu ir tuščia disciplinos forma, užmiršta gelminį mokinio žmogiškumą. Tokiu atveju įvyktų vertybių sukeitimas, kadangi ne žmogus sukurtas disciplinai, bet disciplina žmogui. Iš tokios kaitos kyla pasipūtėliška mokytojo iliuzija, jog jis perteikia mokiniui savąją kultūrą, tai yra savo asmeninį dalyvavimą žmogiškojoje kultūroje, ir kad mokiniai discipliną bei pažinimą įsisavina mokytojo žodžio įtakos dėka.

Augustino auklėjamojo vyksmo centre – mokinio asmenybė, tačiau asmenybė nesiformuoja be saviauklos. Todėl žodis ir mokymas, nors jie ir atlieka nepamainomą vaidmenį kuriant ir perduodant kultūrą, mokinio sąmonės požiūriu tėra tik akstinas ir paskata asmeniniam dalyvavimui ir išlaisvinimui tos žmogiškojo dvasingumo dalies, kuri skirta kultūrai kurti. Ir vien tik dvasinis Mokytojas gali priversti išgirsti savąjį balsą, tai Adeodatas patvirtina dialogo pabaigoje. Būti išauklėtam tuomet reiškia kultūrai, arba *humanitas*, arba *paideia* paskirto žmogiškojo dvasingumo auklėjamųjų vertybių dėka atrasti savyje nekintamos Išminties ir Tiesos dalyvavimą mūsų dvasios būtyje, kitaip tariant – liekant ištikimiems mąstymui, gyventi savo tikrąja – vidujine – būtimi.

Tad Augustinui kalbėjimas apie auklėjimą – tiek čia, tiek kitose vietose – yra kalbėjimas apie vidujybę. O kal-

[11] Plg. *Contra Acad.* 1, 1, 3; *De ord.* 1, 10, 30; *Conf.* 1, 9, 14–15.

bėjimas apie vidujybę implikuoja kalbėjimą apie tikėjimą. Augustinas eksplicitiškai taip ir teigia, remdamasis Septuagintos teksto *Izaijo* 7, 9. Ir tai akivaizdu, kadangi tiktai tikėjimas užtikrina nepamainomas mūsų dvasinio vertingumo ir orumo, taigi ir išauklėjimo, prielaidas – vidinis žmogaus pasaulis arba sąmonė dalyvauja Dievo tiesoje, todėl jam gali būti skirtas dieviškojo Mokytojo žodis.

IV. – Vieta klasikinėje ir krikščioniškojoje tradicijoje

Nebijodami būti paneigti, galime tvirtinti, jog Augustinas žinojo įvairias lingvistikos ir semantikos teorijas, svarstytas pirmosios sofistikos laikais ir visų pirma Prodiko Kejiečio, žinojo ir kritišką bei nuosaikiai aporetinę analizę, Platono atliktą *Kratile* ir *Protagore*. Galime numanyti, jog Augustinas turėjo patikimų žinių apie polemiką, vykusią tarp sofistų, Sokrato ir Platono mokymo galimybės klausimu, tai yra dorybės arba *aretē*, suvokiamos kaip dvasinė vertė ir orumas, perteikimo arba perdavimo galimybės klausimu.

Su dar didesniu tikrumu galima teigti, jog dialoge iškyla stoiškajai logikai būdinga semiotika, semantika, ir, kaip jų padarinys, didaktika. Augustino nuorodos į dvilypę ženklo funkciją, į reikšmes bei į tai, ką galima išreikšti, mus nukreipia į Zenono bei Chrisipo pateiktąsias nuorodas. Negalime būti tikri, kad Augustinas žinojo Seksto Empiriko atliktą kritišką ir ryžtingai aporetinę stoikų semiotikos, semantikos ir didaktikos analizę. Tačiau Augustinas neabejotinai pabrėžia tuos pačius dalykus.

Ir jeigu *De magistro* būtų priimtina interpretuoti kaip analizę mąstymo, suprantamo kaip loginė operacija, tei-

kianti reikšmes daiktams kalba, sukurta tam, kad nustatytų komunikaciją tarp mąstančių subjektų, – tuomet būtų akivaizdus paralelizmas su trečiąja *Contra Academicos* knyga. Vienintelis jų skirtumas – perspektyvos kitoniškumas. Ten mąstymas aptariamas kaip tikras ir nepaneigiamas tiesos pažinimas, čia – kaip loginei komunikacijai pritaikytas diskursas. Pirmojo Augustino veikalo prielaida yra nepaneigiama mąstymo savimonė, o šiame dialoge – vidujybė. Aname veikale, remiantis stoikų logikos principais, buvo aporetiškai analizuojamos trys mąstymo, kaip tokio, funkcijos, būtent – tiesos išraiška, tikrumas ir pritarimas; dabartiniame veikale, taip pat pagal stoinės logikos mokymą, aporetiškai analizuojami ženklai, reikšmės ir mokytojo-mokinio ryšys. Veikale *Contra Academicos* aporiją išsklaido Kristaus, Dievo tiesos apreiškimo pasaulyje autoritetas; dialoge *De magistro* neredukuojamos, bet kokiai didaktikai būdingos aporijos išnyksta sulig Kristaus, dvasinio Mokytojo, žodžiu.

Tad Augustino atsakymas kartu yra ir atsakas pasaulietiškajai kultūrai, kuri krikščionių tikėjime įžvelgė kultūros neigimą, nes tikėjimas neva esąs visiems, o kultūra – vien tik išrinktiesiems. Augustinas sako, kad tikroji žmogaus kultūra – kiekvienam žmogiškajam individui iš naujo įskiepyti orumą, darantį mus žmonėmis. Ir tuo, tačiau tik tuo, Augustino Mokytojas gali būti sugretintas su Klemenso Aleksandriečio Pedagogu.

Iš italų kalbos vertė
Mantas Adomėnas

BIBLIOGRAFIJA

Tekstų leidimai

PL 32, 1193, ed. Migne.
CSEL 77, sectio VI, pars IV, rec. G. Weigel 1961 (Göttingen 1957).
CC 29, 157, rec. K. D. Daur 1970.

Vertimai (po 1930 metų)

Į anglų kalbą: A. C. W. 9, ed. J. M. Colleran 1950. FCh. 59, ed. R. P. Russell 1968.
Į ispanų kalbą: *BAC* 3, 682, ed. M. Martinez 1971.
Į italų kalbą: Ed. testi crist. ed. D. Bassi 1930 (Cor. PP. Sal. 1941).
La Scuola (Brescia), ed. A. Faggi – M. Casotti 1951, 1958.
Coll. PP. Paol. 51, ed. Capasso 1953, 1958.
Le Monnier (Firenze), ed. M. Goretti 1957.
Bibl. stor. dell'educ. (Atena Roma), ed. Ant. Mura 1965.
Radar (Padova), ed. Fr. V. Lombardo 1968.
Į lenkų kalbą: *SAPF* 3, ed. J. Modrzejewski 1953.
Į portugalų kalbą: Univ. de Rio (Porto Alegre, Brasil), ed. A. Ricci 1956.
Į prancūzų kalbą: *BA* 6, 14, ed. F. J. Thonnard 1952.
Edd. F. J. Thonnard – Et. Gilson, Paris 1955.
Į vokiečių kalbą: Ed. C. J. Perl, Paderborn 1959, 1974.
Ed. H. Hornstein, Düsseldorf 1957.

Colleran J. M. *The Treatises* De magistro *of St. Augustine and St. Thomas*. Roma, 1945.

De Abreu Torres R. „Santo Agostinho e a doutrina do mestre intérior" // *Filosofia* 3 (Lisboa, 1956), p. 108–112.

Deninger J. „Die Möglichkeit von Lehren und Lernen zu Augustinus' Dialog *De magistro*" // De Magistro. *Über Lehren und Lehrer des Glaubens*. Mainz, 1967, p. 53–60.

De Simone L. „Il Maestro interiore di Sant'Agostino e l'*anamnesis* platonica" // *Giornale critico della filosofia italiana* 10 (1929), p. 275 ir t.t.

Eggersdorfer F. X. *Der hl. Augustinus als Pädagoge und seine Bedeutung für der Geschichte der Bildung*. Freiburg Br., 1907.

Gallagher D. A. „Saint Augustine and Christian Humanism" // *Some Philosophers on Education*. Milwaukee, 1956, p. 46–66.

García Tudurí M. „Ideas pedagógicas de San Agustín" // *Noverim* 1 (1955), p. 56–64.

Gilson Ét. *Introduction â l'étude de saint Augustin*. Paris, [3]1949, p. 88–103.

Gonella G. „La funzione del maestro e la verità interiore nella dottrina di S. Agostino" // *S. Agostino e le grandi correnti della filosofia contemporanea*. Tolentino, 1956, p. 383–389.

Gregory T. „Il Maestro interiore nel pensiero di S. Agostino" // *Il Medioevo* 6 (Firenze 1956).

Kruse B. „O ensinar e aprender em o *De Magistro* de Santo Agostinho" // *Atualidade de Santo Agostinho*. Sorocaba-Sao Paulo, 1955, p. 101–144.

Lascaris Comneno C. „San Agustín educador" // *Revista de filosofia* 14 (1955), p. 134–135.

Lombardi Ant. „Funzione del maestro umano e del maestro interiore nel *De Magistro* di S. Agostino" // *S. Agostino educatore*. Pavia, 1971, p. 57–74.

McPolin Fr. „The *De Magistro* of St. Augustine of Hippo" // *The Irish Ecclesiastical Record* 100 (1963), p. 233–239.

Morse J. M. „Alcuin on Signs" // *Classical Philology* 49 (1954), p. 253–254.

Pépin J. „Le problème de la communication des consciences

chez Plotin et saint Augustin" // *Revue de métaphysique et de morale* 55 (1950), p. 128–148.
Pépin J. „Note nouvelle sur le problême de la communication des consciences chez Plotin et saint Augustin" // *Revue de métaphysique et de morale* 56 (1951), p. 316–326.
Pépin J. „La connaissance d'autrui chez Plotin et chez saint Augustin" // *Augustinus* 3 (1958), p. 227–245.
Ricci A. „Notas sobre o *De Magistro* de Santo Agostinho" // *Veritas*, Porto Alegre (Brasil), 1 (1955–56), p. 320–347.
Tassi E. „L'azione intellettuale del maestro nel pensiero di S. Agostino e di S. Tommaso" // *La palestra del Clero* 46 (1967), p. 1511–1522.
Valentini G. „Ricerche intorno al *De Magistro* di S. Agostino" // *Sophia* 4 (1936), p. 83–89.

Tikėjimo, apšvietimo, vidujybės ir pažinimo temomis:

Bonafede G. „Interioritâ e immanenza" // *S. Agostino e le grandi correnti della filosofia contemporanea*. Tolentino, 1956, p. 312–319.
Bracci G. „Tentativo di una nuova interpretazione della illuminazione agostiniana" // *Rivista rosminiana* 58 (1964), p. 35–50.
Diez L. „Pedagogia de la interioridad" // *Religiòn y cultura* 10 (1965), p. 65–82.
Kowalczyk St. „L'argument idéologique de la vérité de saint Augustin" // *Giornale di Metafisica* 28 (1968), p. 586–599.
Locher A. *Augustins Erkenntnislehre in der Dialog* De Magistro *und das Problem ihrer Interpretation*. Tübingen, 1960 (neišleista).
Manferdini T. *Unità del vero e pluralità delle menti*. Bologna, 1960.
Mourant J. A. „The Emergence of a Christian Philosophy in the Dialogues of Augustine" // *Augustinian Studies* 1 (1970), p. 69–88.
Rieck J. „*De magistro* and Augustine's Illumination Theory" // *Reality* 12 (1964), p. 95–115.
Sammartano N. „Il principio della interiorità nella visione

Apie mokytoją

Kalbėdami vartojame ženklus (1, 1 – 7, 20)

Kalbėdami mokome arba primename.

1. 1. AUGUSTINAS – Kaip tau atrodo: ko siekiame kalbėdami?

ADEODATAS – Arba mokyti, arba mokytis, – kaip kad dabar tenka man.

AUG. – Iš šių dviejų tikslų suvokiu ir pripažįstu tik vieną: akivaizdu, jog kalbėdami norime mokyti; tačiau kokiu gi būdu – mokytis?

AD. – Kaipgi kitaip, manai, jei ne klausdami?

AUG. – Manau, kad net ir tada norime ne ko kito, kaip mokyti. Atsakyk: argi klausi ne tam, kad klausiamąjį išmokytum ko norįs?

AD. – Tiesą sakai.

AUG. – Vadinasi, sutinki, kad kalbėdami siekiame ne ko kito, kaip mokyti.

AD. – Ne visiškai sutinku: juk jeigu kalbėti reiškia ne ką kita, kaip tarti žodžius, manau, jog tai darome ir dainuodami. O kadangi dažnai

dainuojame vieni, kai šalia nebūna nė vieno žmogaus, kuris mokytųsi, – nemanau, jog ir tada norime ko nors mokyti.

AUG. – Vis dėlto manau, jog galima mokyti primenant, – tai tikrai veiksmingas būdas, ir šiame mūsų pašnekesyje jis atsiskleis savaime. Tačiau jei tu negalvoji, kad prisimindami mokomės ar kad primenantysis asmuo moko, – neprieštarauju; nustatau [esant] dvi kalbėjimo priežastis: pirmoji – kad mokytume, antroji – kad primintume, – arba kitiems, arba sau. Juk tą darome ir dainuodami; ar tau taip neatrodo?

AD. – Ne visiškai: juk labai retai man pasitaiko dainuoti priminimo, o ne vien malonumo dėlei.

AUG. – Suprantu, ką turi galvoje. Tačiau negi nepastebi, jog dainuojant tave džiugina būtent tam tikras garso ritmingumas; kadangi pastarasis gali būti papildytas žodžiais, o gali apsieiti ir be jų, – vadinasi, kalbėti yra viena, o dainuoti – kas kita? Juk „dainuojama" ir dūdelėmis, ir kitara, ir paukščiai gieda, o mes taip pat kartais be žodžių niūniuojame kokią nors melodiją, – tokį skambesį galima vadinti dainavimu, tačiau kalbėjimu negalima; ar norėtum dėl ko nors paprieštarauti?

AD. – Visai ne.

Melsdamiesi nebūtinai kalbame.

2. AUG. – Taigi ar tau neatrodo, kad kalba yra skirta ne kokiam kitam tikslui, o būtent – mokyti arba priminti?

AD. – Taip ir atrodytų, jei netrikdytų manęs tai, kad melsdamiesi tarytum kalbame; tačiau nevalia galvoti, esą Dievą ko nors mokome ar ką nors jam primename?

AUG. – Manau, kad nežinai, jog melstis užrakintuose kambarėliuose[1], – tuo vardu žymimos sielos gilybės, – mums buvo prisakyta ne dėl kokios kitos priežasties, o kaip tik dėl to, kad Dievas nereikalauja mūsų žodžių priminimo ar pamokymo, idant suteiktų mums tai, ko trokštame. Mat kalbantysis aiškiai ištartais garsais perduoda savo troškimo ženklą į išorę; o juk Dievo reikia ieškoti ir melsti pačiose mąstančiosios sielos slaptybėse; juk Jis norėjo, kad šios [slaptybės] būtų jo šventovės. Nejau neskaitei Apaštalo žodžių: *Argi nežinote, kad jūs esate Dievo šventovė ir jumyse gyvena Dievo dvasia?*[2], ir: *Vidiniame žmoguje gyvena Kristus*[3]. Ar neatkreipei dėmesio ir į Pranašo žodžius: *Sudrebėkite, pikta liaukitės darę, širdimi pasvarstykit, savo gultuose pamąstykit nutilę! Teisingai aukokit aukas, ir Viešpačiu kliautis galėsit*[4].

[1] Mt 6, 6
[2] 1 Kor 3, 16
[3] Ef 3, 17
[4] Ps 4, 5 – 6

Kur, tavo manymu, aukojama teisinga auka, jei ne sielos šventovėje ir ne širdies kambariuose? O kur dera aukoti, ten reikia ir melstis. Todėl, kai meldžiamės, nėra reikalinga kalba, tai yra balsu ištarti žodžiai, nebent savo minčiai išreikšti, kaip kad tenka kunigams, – ne kad Dievas išgirstų [žodžius], o žmonės, ir kad jiems tarsi pritardami jų įsiminimu nukreiptų juos į Dievą; ar tu kitaip manai?

AD. – Visiškai tau pritariu.

AUG. – Vadinasi, tavęs netrikdo tai, kad aukščiausiasis Mokytojas, mokydamas mokinius melstis, išmokė juos kai kurių žodžių[5]? Juk atrodo tokiu būdu ne ką kita padaręs, o tiesiog išmokęs, kaip meldžiantis reikią kalbėti?

AD. – Tai manęs visiškai netrikdo; mat ne žodžių, o pačių dalykų juos išmokė žodžiais, kuriais ir jie patys galėtų sau priminti, ką ir dėl ko reikia melsti, kai melsis sielos gilybėse, kaip kad yra pasakyta.

AUG. – Supranti teisingai. Tikiuosi, jog kartu pastebi (net jei kas ir prieštarautų), kad nors ir neištardami jokio garso, tačiau mąstydami pačiais žodžiais, mes kalbame viduje, sieloje. Lygiai taip pat ir kalbėdami ne ką kita darome, kaip prisimename; kai žodžiai įstringa atmintyje, ji, tuos žodžius vis kartodama, padeda pasiekti protą patiems dalykams, kurių ženklai yra žodžiai.

AD. – Suprantu ir pritariu.

[5] Mt 6, 9 – 13

Žodžiai yra ženklai...

2. 3. AUG. – Vadinasi, mes sutinkame, kad žodžiai yra ženklai.

AD. – Sutinkame.

AUG. – Bet nejaugi ženklas gali būti ženklu net jeigu jis nieko nežymi?

AD. – Negali.

AUG. – Kiek žodžių yra šioje eilutėje:

Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui[6]?

AD. – Aštuoni.

AUG. – Vadinasi, ir aštuoni ženklai?

AD. – Iš tikrųjų.

AUG. – Tikiuosi, kad šią eilutę supranti?

AD. – Manausi pakankamai suprantąs.

AUG. – Pasakyk, ką žymi kiekvienas žodis atskirai.

AD. – Nors ir suprantu, ką žymi *si* (jeigu), tačiau nerandu jokio kito žodžio, galinčio tai išreikšti.

AUG. – Ar bent jau atpažįsti, kas žymima šiuo žodžiu ir kur tai yra?

AD. – Man regis, kad *si* (jeigu) žymi dvejonę; o kurgi kitur glūdi dvejonė, jei ne sieloje?

AUG. – Kol kas pritariu; pereik prie kitų žodžių.

AD. – Ką gi kita žymi *nihil* (niekas), jei ne tai, ko nėra?

AUG. – Galbūt tiesą sakai; tačiau sutikti man

[6] „Jeigu patinka dievams, kad iš miesto nieko neliktų" (A. Dambrausko vertimas). VERGILIUS, *Aen.* 2, 659.

trukdo ankstesnė išvada, kuriai pritarei: kad ko nors nežymintysis nėra ženklas; o tai, ko nėra, jokiu būdu negali būti kas nors. Todėl antrasis šios eilutės žodis nėra ženklas, nes nieko nežymi; tad klaidingai nutarėme, esą visi žodžiai – ženklai ir esą kiekvienas žodis ką nors žymi.

AD. – Pernelyg atkakliai tvirtini; o kai neturime ką pažymėti, žodį ištariame visai beprasmiškai. Vis dėlto tikiu, kad dabar su manimi kalbėdamas nė vieno garso neišleidai veltui, o visais iš tavo burnos išsiveržiančiais garsais duodi man ženklą kam nors suprasti. Dėl to minėtų dviejų skiemenų tau kalbant nėra reikalo tarti, jeigu jais tu nieko nepažymi. Tačiau jeigu manai, kad juos ištarti būtina, ir girdėdami juos skambant ausyse mes mokomės arba prisimename, – vadinasi, matai, ką noriu pasakyti, tik negaliu išreikšti.

AUG. – Ką gi mums daryti? Ar sakysime, kad šiuo žodžiu žymima veikiau tam tikra proto būsena, – kai [protas] dalyko nemato ir vis dėlto aptinka (arba tariasi aptikęs), kad jo nėra, – o ne pats nesamas dalykas?

AD. – Veikiausiai būtent tai ir stengiausi išaiškinti.

AUG. – Na, tęskime toliau (kad ir kaip ten iš tikrųjų būtų), idant neatsidurtume labai kvailoje padėtyje.

AD. – Kokioje gi?

AUG. – Kad tik mūsų nesulaikytų *niekas* ir kad tik nesugaištume ilgam.

AD. – Nors tai ir atrodo juokinga, suprantu, jog kažin kokiu būdu gali atsitikti; netgi matau, – jau iš tiesų ir atsitiko.

4. AUG. – Tinkamu laiku, jei Dievas duos, išsamiau apsvarstysime šį prieštaringą atvejį; o dabar grįžk prie anos eilutės ir pamėgink kiek įstengdamas išdėstyti, ką reiškia kiti jos žodžiai.

... kuriais žymimi arba kiti ženklai...

AD. – Trečiasis žodis – prielinksnis *ex* (iš); manau, kad vietoj jo galime sakyti *de* (nuo).

AUG. – Neprašau, kad vietoj vieno labai gerai žinomo žodžio sakytum kitą labai gerai žinomą tos pačios reikšmės žodį (kažin, ar tikrai tos pačios reikšmės, bet kol kas pripažinkime, kad tos pačios). Iš tiesų, jeigu poetas būtų pasakęs ne *ex tanta urbe* (iš tokio miesto), o *de tanta* (nuo tokio), ir klausčiau tavęs, ką reiškia *de* (nuo), sakytumei, jog [reiškia] *ex* (iš), kadangi šie du žodžiai, t.y. ženklai, tavo manymu, žymi vieną ir tą patį; aš gi ieškau to nežinomojo, žymimo dviem šiais ženklais.

AD. – Man jie atrodo žymį tam tikrą atskyrimą – kai nuo dalyko, kuriame iki tol buvo, atsiskiria kas nors, apibūdinamas kaip esąs „iš to dalyko"; o pastarojo arba nebėra, – kaip kad šioje eilutėje, nelikus miesto, galėjo „iš jo" likti kokie nors trojėnai; arba jis tebėra, – kaip kad sakome „iš Romos miesto" kilus kai kuriuos Afrikos pirklius.

AUG. – Nors sutinku su tavimi ir nevardinsiu, kiek daug galima rasti šios tavo taisyklės

išimčių, tačiau pačiam tikrai nesunku pastebėti, jog išaiškinai žodžius žodžiais, t.y. ženklus – ženklais, labai gerai žinomus – tokiais pat labai gerai žinomais; bet aš norėčiau, idant man parodytum, jei įstengsi, pačius dalykus, kurių ženklai jie yra.

... arba dalykai...

3. 5. AD. – Stebini mane: nežinai, ar gal veikiau dediesi nežinąs, jog visiškai negaliu tau duoti geidaujamo atsakymo, kadangi šnekėdamiesi negalime atsakyti be žodžių. Kad ir apie kokius dalykus klausi, tai tikrai nėra žodžiai; tačiau apie juos manęs klausi taip pat žodžiais. Tad pirmiau be žodžių paklausk, kad aš galėčiau atitinkamai atsakyti.

AUG. – Pripažįstu: esi teisus. Tačiau jeigu paklausčiau, ką reiškia du žodžio „siena" skiemenys, argi tu negalėtum parodyti pirštu, kad aš vien tau parodęs, bet neištaręs nė vieno žodžio, tiesiogiai pamatyčiau patį dalyką, kurio ženklas yra šis dviskiemenis žodis.

AD. – Sutinku, jog tai įmanoma, bet tik tada, kai vardai žymi kūnus ir kai tie kūnai yra akivaizdūs.

AUG. – Nejau spalvą vadiname kūnu, o ne tam tikra kūno savybe?

AD. – Taip, savybe.

AUG. – O kodėl gi ir spalvą galima parodyti pirštu? Ar priskiri kūnams ir kūnų savybes, nors jų, netgi akivaizdžių, neįmanoma apibūdinti be žodžių?

AD. – Sakydamas „kūnai", turėjau galvoje visa, kas kūniška, t.y. visa, kas kūnuose juntama.

AUG. – Vis dėlto pasvarstyk, ar ir čia tau nereikia kam nors padaryti išimties.

AD. – Teisingai perspėji: turėjau sakyti ne „visa, kas kūniška", o „visa, kas regima". Juk pripažįstu, kad nors garsas, kvapas, skonis, karštis ir kiti pojūčiai negali būti juntami be kūnų, todėl yra kūniniai, tačiau jų negalima parodyti pirštu.

AUG. – Ar tau neteko matyti, kaip žmonės gestais tarytum šnekasi su kurčiaisiais, o patys kurtieji taip pat gestais ir klausia, ir atsako, ir moko, ir išreiškia viską, ką nori, ar bent jau beveik viską. O jei taip yra, vadinasi, be žodžių parodomi nebūtinai regimi dalykai, bet ir garsai, skoniai bei kiti panašūs. Juk ir teatruose aktoriai dažniausiai be žodžių, šokdami, rodo ištisus vaidinimus.

AD. – Neturiu kuo atsikirsti, nebent, kad ne tik aš, bet ir pats aktorius šokėjas negalėtų tau be žodžių parodyti, ką reiškia tasai *ex* (iš).

6. AUG. – Galbūt tiesą sakai; tačiau įsivaizduokime, kad jis tai gali. Manau, neabejoji, – kad ir kokiu kūno judesiu jis bandytų man parodyti šiuo žodžiu žymimą dalyką, – vis tiek tai bus ne pats dalykas, o ženklas. Todėl jis lygiai taip pat rodys – tegu ir ne žodžiu žodį, o ženklu ženklą, – taigi ir vienskiemenis *ex* (iš), ir gestas žymės tą

... arba ir darydami pažymime...

patį vieną dalyką; o aš noriu, kad jis man būtų parodytas apsieinant be žymėjimo.

AD. – Bet pasakyk, susimildamas, kaipgi galima patenkinti tavo prašymą?

AUG. – Nagi pasakyk man: jeigu visiškai nežinodamas šio žodžio prasmės, tavęs vaikščiojančio klausčiau, ką reiškia vaikščioti, – kaip man išaiškintum?

AD. – Ir toliau vaikščiočiau, tik truputį greičiau, kad po savo klausimo pastebėtum atsiradus kokią nors naujovę; o ta naujovė ir reikštų tai, ką reikėjo parodyti.

AUG. – Argi nežinai, kad vaikščioti yra viena, o skubėti – kita? Juk ir vaikščiojantysis ne visada skuba; ir skubantysis nevaikšto be paliovos; juk sakome, kad skubama ir rašant, ir skaitant, ir daugybę kitų veiksmų atliekant. Todėl jeigu po mano klausimo imtum greičiau daryti tai, ką daręs, pamanyčiau, jog vaikščioti reiškia ne ką kita, kaip skubėti; ir būčiau suklaidintas tavo pridėtos naujovės.

AD. – Pripažįstu, kad negalime parodyti dalyko be ženklo, jei mūsų klausiama apie tai, ką tuo metu veikiame; mat jei nepridursime nieko naujo, klausėjas pagalvos, esą mes nenorime rodyti ir, nekreipdami į jį dėmesio, toliau darome ką darę. Tačiau jeigu paklaustų apie ką nors, ką daryti galime, tik tuo metu nedarome, – veikiau paties dalyko negu ženklo pagalba parodytume tai, apie ką klausia, ėmę tai daryti po jo klausimo.

Nebent tik manęs kalbančio paklaustų, ką reiškia kalbėti; kad ir ką pasakyčiau, norėdamas klausėją išmokyti, neišvengiamai turėsiu kalbėti, – ir ramiai mokysiu tol, kol jam neišaiškinsiu iki galo, [mokysiu] nenutoldamas nuo paties aiškinamo dalyko ir neieškodamas ženklų, kuriais galėčiau jį perteikti be jo paties.

Tad ženklai skirstomi į tris grupes.

4. 7. AUG. – Tikrai sumaniai pasakyta. Todėl pažvelk: ar dabar abu sutinkame, kad be ženklų galime parodyti arba tai, ko klausimo metu nedarome, bet tučtuojau galime pradėti daryti, arba tai, ką darome, duodami pačius ženklus? Mat kalbėdami duodame ženklus (*signa*), iš čia kilęs ir žodis ženklinti (*significare*)*.

AD. – Sutinkame.

AUG. – Vadinasi, kai klausiama apie kokius nors ženklus, tada ženklus galima parodyti ženklais; o kai klausiama apie dalykus, kurie nėra ženklai, tada galima juos parodyti arba imant po klausimo juos daryti, jei tai įmanoma, arba duodant ženklus, padedančius juos pastebėti.

AD. – Taip yra.

AUG. – Taigi šitaip paskirstę į tris grupes, pirmiausia, jei tinka, apsvarstykime atvejį, kai ženklai rodomi ženklais. Ar vien žodžiai yra ženklai?

AD. – Ne.

* *Significare* (lot.) – „žymėti, ženklinti, reikšti"; *signum* – ženklas (Vert. past.).

AUG. – Taigi man atrodo, kad kalbėdami mes žodžiais pažymime arba pačius žodžius; arba kitus ženklus, kaip kad nusakydami „gestą" arba „raidę"; mat šiais dviem žodžiais žymimi dalykai vis dėlto yra ženklai; arba pažymime žodžiais ką nors tokio, kas nėra ženklas, kaip kad nusakydami „akmenį", – mat nors šis žodis yra ženklas, kadangi kažką žymi, vis dėlto jo žymimasis dalykas ne visada yra ženklas. Pastarasis atvejis, t.y. kai žodžiais žymimi dalykai nėra ženklai, nepriklauso mūsų numatytai išnagrinėti grupei. Juk apsiėmėme aptarti tą grupę, kai ženklais žymimi ženklai; ir žinome čia esant du atvejus: kai ženklais mokome ir primename apie tuos pačius ženklus arba apie kitus ženklus. Ar tau taip neatrodo?

AD. – Tai akivaizdu.

Ženklai žymi arba kitus ženklus, arba dalykus.

8. AUG. – Tad pasakyk, su kokia jusle susiję ženklai, kurie yra žodžiai?

AD. – Su klausa.

AUG. – O gestai?

AD. – Su rega.

AUG. – Na, o kai aptinkame parašytus žodžius? Nejaugi jie nėra žodžiai, arba tikriau – žodžių ženklai? Lygiai kaip žodis yra tai, kas, turėdamas kokią nors reikšmę, tariama aiškiai suprantamu balsu, – o balsas nesuvokiamas jokia kita jusle, išskyrus klausą, – taip ir užrašomas

žodis tampa ženklu akims, ir jo pagalba protą pasiekia tai, kas skirta ausims.

AD. – Visiškai tau pritariu.

AUG. – Manau, taip pat pritari, jog sakydami „vardas", kažką žymime.

AD. – Iš tiesų.

AUG. – Ką gi?

AD. – Be abejo, tai, kuo kas nors vadinama, kaip kad Romulas, Roma, dorybė, upė ir nesuskaičiuojama galybė kitų.

AUG. – Ar šie keturi vardai nežymi jokių dalykų?

AD. – Kai kuriuos žymi.

AUG. – Argi niekuo nesiskiria šie vardai ir jų žymimi dalykai?

AD. – Dargi smarkiai skiriasi.

AUG. – Norėčiau išgirsti kuo gi.

AD. – Pirmiausia tuo, kad vardai yra ženklai, o dalykai – ne.

AUG. – Jei sutinki, dalykus, kuriuos galima ženklais pažymėti ir kurie nėra ženklai, pavadinkime „žymimaisiais", – lygiai kaip tuos, kuriuos galima regėti, įvardijame „regimaisiais", – kad nuo šiol būtų patogiau juos aptarti.

AD. – Sutinku.

AUG. – Negi tų keturių neseniai tavo ištartų ženklų nežymi joks kitas ženklas?

AD. – Stebiuosi; galvoji mane jau būsiant užmiršus prieitą išvadą – kad užrašytieji ženklai yra balsu ištariamų ženklų ženklai.

AUG. – Pasakyk, kuo jie skiriasi?

AD. – Tuo, kad užrašytieji – regimi, o balsu ištariami – girdimi. Kodėl gi neturėtum priimti ir šio vardo, jeigu priėmėme „žymimuosius"?

AUG. – Tučtuojau priimu ir dar su malonumu. Tačiau ir vėl klausiu: ar šie keturi ženklai negali būti pažymėti jokiu kitu girdimu ženklu, kaip kad gali regimieji, tavo priminti.

AD. – Prisimenu ir tą, dar neseniau pasakytą dalyką. Buvau atsakęs, kad vardas ką nors žymi, ir šį žymėjimą pavaizdavau pateikdamas keturis minėtuosius žodžius; tačiau pripažįstu girdimais ir vardą, ir šiuos žodžius, jeigu tik jie ištariami balsu.

AUG. – Kuo gi tada skiriasi girdimas ženklas ir girdimi žymimieji, – savo ruožtu taip pat ženklai?

AD. – Tarp to, ką vadiname „vardu", ir šių keturių žodžių, kuriais pailiustravome jo reikšmę, manau esant tą skirtumą, kad pirmasis yra girdimas girdimų ženklų ženklas, o pastarieji, nors ir būdami girdimi ženklai, yra ne ženklų ženklai, o dalykų, iš dalies – regimųjų, kaip kad Romulas, Roma, upė; iš dalies – pamąstomųjų, kaip kad dorybė.

Žodis – visuotinis pažymintis ženklas.

9. AUG. – Suprantu ir pritariu; tik argi nežinai, kad visi garsai, ištariami aiškiai suprantamu balsu ir turintys tam tikrą reikšmę, vadinami žodžiais?

AD. – Žinau.

AUG. – Vadinasi, ir vardas yra žodis, nes žinome, jog jis tariamas aiškiai suprantamu balsu ir turi tam tikrą reikšmę; kai sakome apie iškalbingą žmogų, esą jis tinkamai pasirenka žodžius – be abejo, jis pasirenka ir vardus; ir kai Terencijaus[7] kūrinyje vergas sako senam savo šeimininkui: „Ieškau tinkamų žodžių", anas jau buvo suminėjęs ir daug vardų.

AD. – Sutinku.

AUG. – Vadinasi, pripažįsti, jog kai sakome „žodis", tais dviem skiemenimis žymimas ir vardas, dėl to žodis yra vardo ženklas.

AD. – Sutinku.

AUG. – Dar norėčiau, kad štai ką atsakytum. Kadangi žodis yra vardo ženklas, o vardas – upės ženklas, o upė – ženklas dalyko, kurį jau galima regėti, – taigi yra skirtumas tarp dalyko ir upės, t.y. jo ženklo, ir tarp šio ženklo bei vardo, kurį sakei esant šio ženklo ženklą. Kaip manai, kuo gi skiriasi vardo ženklas, – juo pripažinome žodį, – ir pats vardas, kurio ženklas yra žodis?

AD. – Manau juos skiriantis tuo, kad nors tai, kas žymima vardu, žymima ir žodžiu, – mat kaip vardas yra žodis, taip ir upė – žodis, – tačiau kas žymima žodžiu, nebūtinai žymima dar ir vardu. Juk ir *si* (jeigu) tavo pasiūlytos eilutės pradžioje,

[7] TERENTIUS, *Andria* 204.

ir *ex* (iš), – jį ilgai nagrinėję pasistūmėjome prie šios pagrindinės išvados, – yra žodžiai, tačiau ne vardai; o tokių pavyzdžių daugybė. Ir, kadangi visi vardai yra žodžiai, bet ne visi žodžiai – vardai, manau, visiškai aišku, kuo skiriasi žodis ir vardas, t.y. kuo skiriasi jokių kitų ženklų nežyminčio ženklo ženklas bei ženklo, žyminčio dar ir kitus ženklus, ženklas.

AUG. – Ar pripažįsti, jog kiekvienas arklys – gyvūnas, tačiau ne kiekvienas gyvūnas – arklys?

AD. – Kas gi tuo galėtų suabejoti?

AUG. – Vadinasi, tarp vardo ir žodžio toks pats skirtumas, kaip tarp arklio ir gyvūno. Nebent tau pritarti trukdo ta aplinkybė, kad žodžiu vadiname ir tai, kas kaitoma laikais, pavyzdžiui: rašau – rašiau, skaitau – skaičiau, – o juk šie žodžiai, žinoma, nėra vardai.

AD. – Pasakei būtent tai, kas mane ir privertė suabejoti.

AUG. – Lai tavęs šitai netrikdo. Juk ženklais vadiname ir apskritai visus žyminčiuosius, o tarp jų aptinkame ir žodžius. Taip pat ženklais vadiname ir karinius ženklus, ir jiems labiausiai tinka tas pavadinimas, o žodžiai jiems nepriklauso. O jeigu tau pasakyčiau, kad kiekvienas arklys yra gyvūnas, bet ne kiekvienas gyvūnas – arklys, lygiai kaip kiekvienas žodis yra ženklas, bet ne kiekvienas ženklas – žodis, – manau, jog visiškai tuo nesuabejotum.

AD. – Jau suprantu ir visiškai pripažįstu, kad bendras skirtumas tarp žodžio ir vardo lygiai toks pats, koks tarp gyvūno ir arklio.

10. AUG. – Ar žinai ir tai, jog kai sakome „gyvūnas", šis triskiemenis balsu ištariamas vardas yra viena, o tai, kas pažymima – kita?

Duodami ženklai, žymintys patys save...

AD. – Su tuo sutikau jau anksčiau, [kai kalbėjome] apie visus ženklus ir žymimuosius.

AUG. – Ar visi ženklai tau atrodo išreiškią ne tai, kuo yra, kaip kad šis triskiemenis „gyvūnas" toli gražu nežymi to, kuo pats yra?

AD. – Žinoma, ne visi; juk „ženklas" žymi ne tik visus įmanomus ženklus, bet ir save, kadangi yra žodis, o visi žodžiai, be abejo, yra ženklai.

AUG. – Bet argi ne panašiai atsitinka su dviskiemeniu „žodis"? Juk jeigu šiuo dviskiemeniu žymima visa, kas ištariama aiškiai suprantamu balsu ir turi tam tikrą reikšmę, – tai ir jis pats priklauso tai grupei.

AD. – Iš tiesų.

AUG. – Bet argi nėra panašiai ir su vardu? Juk jis ir visų giminių vardus (pavadinimus) žymi, ir pats yra vyriškosios giminės vardas (daiktavardis). Jei paklausčiau tavęs, kokia kalbos dalis yra vardas, teisingai atsakytum: daiktavardis*.

*Lotyniškasis *nomen* gali reikšti ir vardą, ir pavadinimą, ir daiktavardį. Augustino argumentacija pagrįsta visais šio žodžio prasmės niuansais (Vert. past.).

AD. – Tiesą sakai.

AUG. – Vadinasi, esama ženklų, žyminčių ir save – tarp kitų pažymimų dalykų.

AD. – Esama.

AUG. – Ar toks tau atrodo ir triskiemenis ženklas „jungtukas"?

AD. – Jokiu būdu; kadangi jis žymi ne vardus, pats būdamas vardas.

... arba abipusiai vienas kitą...

5. 11. AUG. – Teisingai pastebėjai. Dabar pažvelk, ar atsirastų ženklų, abipusiai žyminčių vienas kitą, – kad visiškai tolygiai šitas žymėtų aną, o anas – šitąjį? Tarp triskiemenio „jungtukas" ir juo žymimų dalykų, – pavyzdžiui, – jeigu, arba, nes, būtent, nebent, taigi, kadangi ir panašių, – santykis kitoks, nes visus juos žymi anas vienintelis triskiemenis, o pastarojo nežymi nė vienas iš anų išvardintųjų.

AD. – Suprantu ir trokštu sužinoti, kokie ženklai žymi vienas kitą.

AUG. – Vadinasi, nežinai, kad sakydami „vardas" ir „žodis", sakome du žodžius?

AD. – Žinau.

AUG. – Bet ar nežinai, kad sakydami „vardas" ir „žodis", sakome du vardus?

AD. – Žinau ir tai.

AUG. – Vadinasi, žinai, jog kaip žodis žymi vardą, taip ir vardas – žodį.

AD. – Sutinku.

AUG. – Ar gali pasakyti, kuo jie skiriasi vienas nuo kito, išskyrus skirtingą rašybą ir skambesį?

AD. – Galbūt ir galiu: manau juos skiriantis būtent tuo, ką minėjai kiek anksčiau. Mat sakydami žodžius, žymime viską, kas ištariama aiškiai suprantamu balsu ir turi kokią nors reikšmę. Todėl kiekvienas vardas, net ir pats „vardas", yra žodis; tačiau ne kiekvienas žodis yra vardas, nors pats „žodis" yra vardas (= daiktavardis).

12. AUG. – Na, o jei kas nors tau tvirtintų ir įrodinėtų, esą kaip kiekvienas vardas yra žodis, taip ir kiekvienas žodis – vardas; ar sugebėtum rasti, kuo, be skirtingo raidžių garso, jie skiriasi?

... kaip kad žodis ir vardas.

AD. – Nesugebėsiu, ir netgi manau juos visiškai nesiskiriant.

AUG. – Na, o jeigu visa, kas ištariama aiškiai suprantamu balsu bei turi kokią nors reikšmę, yra sykiu ir žodžiai, ir vardai, tačiau dėl vienos priežasties būna žodžiai, o dėl kitos – vardai, argi vardas ir žodis niekuo nesiskirs?

AD. – Nesuprantu, kokiu būdu.

AUG. – Ar bent jau supranti, jog kiekvienas spalvotas dalykas yra regimas, o kiekvienas regimas – turi spalvą, nors šie du žodžiai turi atskiras ir skirtingas reikšmes.

AD. – Suprantu.

AUG. – Vadinasi, išeitų, kad ir kiekvienas žodis yra vardas, ir kiekvienas vardas – žodis, nors šie

du žodžiai, t.y. vardas ir žodis, turi skirtingą reikšmę?

AD. – Dabar jau suvokiu, kad gali šitaip atsitikti; tačiau tu, tikiuosi, atskleisi, kokiu būdu tai atsitinka.

AUG. – Manau, pastebi, kad visi ištarti aiškiai suprantami garsai, turintys tam tikrą reikšmę, ir ausį užgauna, idant būtų pajusti, ir atmintyje įstringa, idant būtų pažinti.

AD. – Pastebiu.

AUG. – Vadinasi, ką nors tokiu balsu ištarę, patiriame du reiškinius.

AD. – Taip.

AUG. – Na, o jeigu pagal vieną iš šių dviejų reiškinių buvo pavadinti žodžiai, o pagal kitą – vardai*; žodžiai (*verba*) – nuo „užgavimo" (*verberando*), o vardai (*nomina*) – nuo „pažinimo" (*noscendo*) – tarsi pirmasis būtų pelnęs pavadinimą iš ausų, o antrasis – iš proto?

Kiekvienas žodis yra vardas tiek, kiek žymi...

13. AD. – Sutiksiu, jei paaiškinsi, kaip galime neklysdami visus žodžius vadinti vardais.

AUG. – Tai nesunku padaryti. Tikiuosi, jog įvardį (*pronomen*) pripažįsti esant pakaitalu, tinkamu vietoj vardo** (*pro nomine*), tačiau pažymin-

* Augustinas kildina lotynišką *verbum* (žodis) iš veiksmažodžio *verberare* (užgauti), o *nomen* (vardas) – iš *noscere* (pažinti) (Vert. past.).
** daiktavardžio

čiu ne tokią plačią dalyko reikšmę negu daiktavardis. Manau, kad tavasis gramatikos mokytojas taip apibrėžė: „įvardis (*pronomen*) yra kalbos dalis, pakeičianti vardą (daiktavardį) ir žyminti tą patį, tik ne taip plačiai".

AD. – Apibrėžimą prisimenu ir jam pritariu.

AUG. – Vadinasi, supranti, kad pagal šį apibrėžimą įvardžiai tarnauja vien tik vardams ir tik juos gali pakeisti; kuomet sakome: „šitas vyras, pats karalius, ta pati moteris, šis auksas, anas sidabras", – čia „šitas, pats, ta pati, šis, anas" yra įvardžiai, o „vyras, karalius, moteris, auksas, sidabras" – vardai, dalykus pažymintys išsamiau negu minėti įvardžiai.

AD. – Suprantu ir pritariu.

AUG. – Taigi dabar tu išvardyk man keletą bet kokių jungtukų.

AD. – Ir, irgi, o, netgi.

AUG. – Ar visi šitie išvardytieji tau neatrodo esą vardai?

AD. – Ne, jokiu būdu.

AUG. – Ar tau bent jau atrodo, jog aš teisingai pasakiau „visi šitie išvardytieji".

AD. – Visiškai teisingai; jau imu suprasti, kaip nuostabiai parodysi, kad išvardijau vardus; mat priešingu atveju nebūtų buvę galima teisingai pasakyti „visi šitie". Bet dar būgštauju, ar tik ne dėl to tavo kalba man atrodo teisinga, kad šiuos keturis jungtukus pripažįstu esant žodžiais, taigi jie

teisingai buvę pavadinti „visi šitie" todėl, kad teisingai sakoma „visi šitie žodžiai". O jei manęs paklaustum, kokia kalbos dalis yra „žodžiai", atsakyčiau: vardas (daiktavardis). O kadangi įvardis greičiausiai ir buvo prišlietas prie to daiktavardžio, tu kalbėjai teisingai.

... tai įrodo Pauliaus žodžiai...

14. AUG. – Nors ir įžvalgiai kalbi klysdamas, tačiau idant liautumeisi klydęs, įžvalgiau paisyk mano žodžių, jei tik valiosiu pasakyti, ką noriu; mat žodžiais apibūdinant žodžius, kyla tokia pati painiava, kaip vienos rankos pirštus įspraudus tarp kitos rankos pirštų ir trinant: vargu ar bent vienas, išskyrus tai darantį žmogų, pajėgia atskirti, katruos pirštus niežti, o katrie – pagelbsti niežtintiems.

AD. – Sutelkiu visą dėmesį, nes tavo pavyzdys baisiausiai mane sudomino.

AUG. – Žodžiai neabejotinai susideda iš garso ir raidžių.

AD. – Taip, tikrai.

AUG. – Taigi pasiremkime šiuo mums brangiausiu autoritetu. Apaštalas Paulius sako: *Nebuvo Kristuje ir „yra", ir „nėra", bet jame buvo tik „yra"*[8]. Nemanau, jog reikėtų manyti Kristuje buvus tas tris raides, kurias ištariame sakydami „yra"; vei-

[8] 2 Kor 1, 19

kiau [Kristuje buvo] tai, kas tomis trimis raidėmis žymima.

AD. – Tiesą sakai.

AUG. – Vadinasi, supranti, jog sakydamas „jame buvo „yra", pasakė: „Tai, kas jame buvo, vadinama „yra", nelyginant būtų pasakęs: „Jame buvo dorybė", – tuomet derėtų suprasti, jog dorybe vadinama tai, kas buvo jame; ir manytume buvus jame ne tuos tris „dorybės" skiemenis, o būtent tai, ką šie trys skiemenys žymi.

AD. – Suprantu ir pritariu.

AUG. – Na, o ar supranti, jog nėra jokio skirtumo, ar kas sako „vadinama dorybe", ar „įvardijama dorybe"?

AD. – Tai akivaizdu.

AUG. – Vadinasi, taip pat akivaizdu, kad nėra jokio skirtumo, ar kas sako „vadinama „yra", ar „tai, kas jame buvo, įvardijama „yra"?

AD. – Matau, kad ir čia nėra skirtumo.

AUG. – Ar vis dar nesupranti, ką noriu įrodyti?

AD. – Dar ne visai.

AUG. – Vadinasi, nesupranti, kad vardas – tai, kuo koks nors dalykas įvardijamas?

AD. – Iš tiesų man nieko nėra aiškesnio.

AUG. – Vadinasi, supranti, kad „yra" yra vardas, jeigu juo įvardijama „tai, kas buvo jame"?

AD. – Negaliu neigti.

AUG. – Vis dėlto manau, jog man paklausus, kokia kalbos dalis yra „yra", priskirtum „yra" ne

vardams (daiktavardžiams), o žodžiams (veiksmažodžiams)*, nors išvada ir rodytų esant vardą.

AD. – Yra būtent taip, kaip sakai.

AUG. – Ar vis dar abejoji, kad ir kitos kalbos dalys pagal mūsų pateiktą taisyklę yra vardai?

AD. – Neabejoju, kadangi pripažįstu juos ką nors žymint. Tačiau jeigu klausi, kaip atskirai vadinami, tai yra įvardijami patys jų žymimieji dalykai, galiu atsakyti tik viena: kad tai kalbos dalys, kurių nevadiname vardais, tačiau, kaip pastebėjau, turime pagrindo vadinti.

... palyginimas su graikų kalba...

15. AUG. – Ar nesibaimini, kad tik kas nors neišklibintų mūsų išvados, pareikšdamas, jog apaštalus reikią laikyti ne žodžių, o skelbiamų dalykų autoritetais, todėl ir šis įrodymas nesąs toks jau svarus, kaip manome? Juk gali būti taip, kad nors Paulius gyvenęs ir mokęs kuo teisingiausiai, tačiau ne taip teisingai kalbėjęs, sakydamas „jame buvo „yra", juolab kad pats prisipažįsta nesąs iškalbos meistras[9]. Kaip, tavo nuomone, reikėtų atremti taip sakantįjį?

*Lotynų kalboje *verbum* turi ir „žodžio", ir „veiksmažodžio" reikšmę. Todėl verčiant, kaip ir *nomen* atveju, tenka susidurti su kebloku žodžių žaismu, kadangi Augustinas nuolat priešina arba gretina *verbum* bei *nomen*, ir vienur jie reiškia žodį ir vardą, kitur – veiksmažodį ir daiktavardį. Šioje vietoje šv. Pauliaus citata verčiama laikantis Augustino cituojamo lotyniško NT vertimo teksto (Vert. past.).

[9] 2 Kor 11, 6

AD. – Neturiu kuo paprieštarauti, tad prašau tave: suieškok kokį nors žmogų tarp tų, kurie pripažįstami geriausiais žodžių žinovais, kad jo autoritetu pasirėmęs sėkmingiau įvykdytum, ko norįs.

AUG. – Argi tau neatrodo, kad vietoj autoritetų labiau tiktų pats dėsnis, įrodantis, jog visomis kalbos dalimis kas nors žymima, todėl ir pavadinama; o jeigu pavadinama, tai ir įvardijama; jeigu įvardijama – tai ne kuo kitu, kaip vardu. Tai labai lengvai nustatoma skirtingose kalbose. Juk į klausimą, kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „kas" (*quis*), tau bet kas susiprastų atsakyti – τίς ; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „noriu" (*volo*), – atsakytų θέλω; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „gerai" (*bene*), – atsakytų καλως; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „raštas" (*scriptum*), – atsakytų τὸ γεγραμμένον; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „ir" (*et*), – atsakytų καί; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „nuo" (*ab*), – atsakytų – ἀπό; kaip graikai įvardija tai, ką mes įvardijame žodžiu „ai" (*heu*), – atsakytų οἴ; ir taip klausiantysis teisingai kalbėtų apie visas mano dabar išvardintas kalbos dalis, – o juk šito negalėtų būti, jeigu jos nebūtų vardai? O kadangi pagal šį dėsnį ir be jokių iškalbingųjų autoritetų galime įrodyti apaštalą Paulių kalbėjus teisingai, kam mums dar ieškoti, kas patvirtintų šią mūsų mintį?

... Cicerono ir mokytojų mokslas.

16. Tačiau, jeigu koks nors didesnis bukagalvis ar besarmatis vis dar nenusileisdamas tvirtintų, esą nusileisiąs nebent autoriams, visuotinai pripažįstamiems žodžių dėsnių kūrėjais, argi įmanoma surasti tobulesnį nei Ciceronas lotyniškai rašiusį autorių? O šis savo žymiausiose kalbose, vadinamose kalbomis prieš Verį, prielinksnį *coram**, toje vietoje atliekantį prieveiksmio vaidmenį, pavadino vardu[10]. Tačiau kadangi aš, galimas dalykas, tą vietą ne taip gerai suprantu, kitą sykį aš pats ar kas kitas galime ją aiškinti kitaip; vis dėlto manau, kad kai kurių vietų neįmanoma užginčyti. Juk žymiausieji diskusijų meno mokytojai sako, kad pilnas teiginys, kurį galima patvirtinti arba paneigti, susidedąs iš daiktavardžio (*nomen*) ir veiksmažodžio (*verbum*), – tas pats Tulijus kažkurioje vietoje tokį teiginį vadina sakiniu[11]. Dar jie sako (ir teisingai sako), esą su trečiuoju veiksmažodžio asmeniu reikia vartoti daiktavardžio vardininką. Jeigu kartu su manimi apmąstysi, pavyzdžiui, posakius „žmogus sėdi", „arklys bėga", – manau, pripažinsi juos dviem sakiniais.

AD. – Pripažįstu.

AUG. – Ar pastebi, kad atskiruose sakiniuose yra atskiri daiktavardžiai (*nomina*), viename – „žmo-

* prie, viešai, akivaizdoje (lot.).
[10] CICERO, *In Verr. act. sec.* 2, 42, 104.
[11] CICERO, *Tusc.* 1, 7, 14.

gus", kitame – „arklys"; ir atskiri veiksmažodžiai (*verba*), viename – „sėdi", kitame – „bėga".

AD. – Pastebiu.

AUG. – Vadinasi, jei pasakyčiau vien tik „sėdi" arba tik „bėga", teisingai klaustum manęs, kas [sėdi arba bėga], idant atsakyčiau: „žmogus" arba „arklys", arba „gyvūnas", ar kas nors kitas, ir prie veiksmažodžio (*verbum*) pridurtas daiktavardis (*nomen*) sudarytų pilną sakinį, t.y. mintį, galimą patvirtinti arba paneigti.

AD. – Suprantu.

AUG. – Dabar atkreipk dėmesį dar į štai ką; įsivaizduok – mes stebime kažkokį gana nutolusį dalyką ir nesuprantame, ar tai gyvūnas, ar akmuo, ar dar kas nors, ir aš tau sakau: „Kadangi tai yra žmogus, vadinasi, gyvūnas"; argi ne kvailai pasakyčiau?

AD. – Dargi labai kvailai; tačiau visiškai nekvailai pasakytum: „Jei tai yra žmogus, vadinasi, gyvūnas".

AUG. – Tiesą sakai. Taigi man tavo kalboje patinka „jeigu", ir tau patinka; tačiau ir man, ir tau mano kalboje nepatinka „kadangi".

AD. – Sutinku.

AUG. – Dar pažvelk, ar šiedu teiginiai – „Patinka Jeigu" ir „Nepatinka Kadangi" – yra pilni sakiniai?

AD. – Visiškai pilni.

AUG. – Nagi tuomet pasakyk, kur čia veiksmažodžiai, o kur – vardai?

AD. – Matau, kad veiksmažodžiai yra „patinka" ir „nepatinka"; o vardai – kas gi kita, jei ne „jeigu" ir „kadangi".

AUG. – Vadinasi, pakankamai įrodyta, jog šie du jungtukai – taip pat ir vardai?

AD. – Tikrai pakankamai.

AUG. – Ar gali ir pats tą pačią taisyklę įrodyti su kitomis kalbos dalimis?

AD. – Galiu.

Vardas ir pavadinimas vienas kitą žymi.

6. 17. AUG. – Dabar eikime toliau. Pasakyk man, ar tau neatrodo, jog lygiai kaip visus žodžius pripažinome esant vardais, o visus vardus – žodžiais, taip pat ir visi vardai yra pavadinimai, o visi pavadinimai – vardai.

AD. – Tikrai nematau tarp jų jokio skirtumo, išskyrus skirtingą skiemenų garsą.

AUG. – Ir aš tuo tarpu neprieštarauju, – nors ir netrūksta žmonių, manančių jų reikšmę esant skirtingą, betgi nėra reikalo tos nuomonės aptarinėti. Tačiau tikriausiai pastebi, kad jau perėjome prie ženklų, žyminčių vienas kitą, nesiskiriančių niekuo, išskyrus garsą, ir kartu su visomis kitomis kalbos dalimis žyminčių save.

AD. – Nesuprantu.

AUG. – Vadinasi, nesupranti, kad ir vardas žymimas pavadinimu, ir pavadinimas – žodžiu; ir dar taip, kad jie niekuo, išskyrus raidžių garsą, nesiskiria vienas nuo kito, turint galvoje bendrąją

vardo reikšmę; kadangi atskirąja „vardo" reikšme [daiktavardžiu] nusakome tai, kas yra tarp aštuonių kalbos dalių, tačiau neapima likusių septynių.

AD. – Suprantu.

AUG. – O būtent šitai ir pasakiau: kad pavadinimas ir žodis vienas kitą žymi.

18. AD. – Suprantu. Tačiau paaiškink, ką sakei: „Ir kartu su kitomis kalbos dalimis žymi save".

Kai kurie yra visiškai vienodi, skiriasi tik jų garsas.

AUG. – Ar ankstesnioji išvada neįrodė mums, kad visas kalbos dalis galima vadinti ir vardais, ir pavadinimais, t.y. galima žymėti ir vardu, ir pavadinimu?

AD. – Taip.

AUG. – Na, o jeigu tavęs paklausčiau: kaip vadini patį vardą (daiktavardį), t.y. tą dviem (keturiais) skiemenimis išreikštą garsą, argi neteisingai man atsakytum: „vardu" („daiktavardžiu")?

AD. – Teisingai.

AUG. – Argi ne šitaip save žymi triskiemenis garsas, kurį ištariame sakydami „jungtukas"? Juk šio vardo negalime priskirti prie žyminčiųjų vardų.

AD. – Sutinku.

AUG. – Būtent tai ir buvo pasakyta: kad vardas žymi save kartu su kitais žyminčiaisiais; o kad tai tinka ir kalbant apie pavadinimą, suprasi pats.

AD. – Tikrai nesunku suprasti; tačiau štai kas

dabar man toptelėjo į galvą: „vardas" turi ir bendrąją, ir atskirąją reikšmę, o pavadinimas neįeina tarp aštuonių kalbos dalių; todėl manau, jog vardas ir pavadinimas skiriasi ne vien skirtingu garsu.

AUG. – Negi manai, kad vardas (*nomen*) ir ὄνομα skiriasi vienas nuo kito ne tik garsu, kuriuo ir skiriasi lotynų bei graikų kalbos?

AD. – Suprantu, kad išties niekuo daugiau nesiskiria.

AUG. – Vadinasi, priėjome išvadą, kad ženklai gali žymėti save, abipusiai žymėti vienas kitą, o kas žymima vienu, gali būti žymima ir kitu; gali ir niekuo nesiskirti vienas nuo kito, išskyrus garsą. Ketvirtąjį atvejį aptikome tik dabar; o trys pirmesnieji tinka ir vardui bei žodžiui.

AD. – Visiškai teisingai.

Adeodatas labai trumpai apie kalbą...

7. 19. AUG. – Dabar gi norėčiau, kad apžvelgtum, ką atradome besišnekėdami.

AD. – Padarysiu, kiek įstengsiu. Visų pirma prisimenu, jog gana ilgai svarstėme, kodėl mes kalbame, ir buvo aptikta, kad kalbame siekdami mokyti arba priminti, kadangi ir klausiame ne dėl ko kito, kaip tik tam, kad klausiamasis išmoktų tai, ką norime [iš jo] išgirsti. Dainavimas neturi tikrųjų kalbos savybių, kadangi dainuojame, atrodo, siekdami malonumo. Maldoje į Dievą – juk negalime įsivaizduoti, kad jį mokytume ar kad

jam primintume – žodžiai reiškia tiek, kiek arba mes save paskatiname, arba kiti per mus būna raginami ir mokomi. Pagaliau, kai pakankamai paaiškėjo, jog žodžiai – ne kas kita, kaip ženklai, o ženklais negali būti nieko nežymintieji, tu pasiūlei eilutę ir aš stengiausi parodyti, ką reiškia pavieniai jos žodžiai; o ji [eilutė] buvo tokia:

Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui.

Nors antrasis jos žodis yra visiškai aiškus bei suprantamas, vis dėlto neatskleidėme, ką jis žymi. Kadangi man atrodė, jog jį įtraukiame į kalbą ne bergždžiai, o norėdami jo pagalba klausantįjį ko nors išmokyti, tu atsakei, esą šiuo žodžiu galbūt parodoma tokia proto būsena, kai [protas] atranda arba manosi atradęs, jog jo ieškomo dalyko nėra; tačiau juokais bandydamas išvengti nežinia kokios klausimo gelmės, tu nukėlei jo aiškinimą tolesniam laikui; nemanyk, kad pamiršau tavo įsiskolinimą. Kai paskui ėmiausi atskleisti trečiąjį eilutės žodį, spaudei mane parodyti ne kitą tos pačios reikšmės žodį, o veikiau patį dalyką, žymimą žodžiu. Ir kai pasakiau, kad to mums kalbant neįmanoma įvykdyti, buvo pereita prie dalykų, klausiantiesiems parodomų pirštu. Maniau, kad tokie yra visi kūniniai dalykai, tačiau aptikome, jog [tokie yra] vien regimieji dalykai. Nuo čia perėjome, net nežinau kaip, prie kurčiųjų ir prie aktorių, gestu be balso parodančių ne tik tai, kas gali būti regima,

bet ir daug daugiau, beveik visa, apie ką kalbame; o tuos pačius gestus pripažinome esant ženklais. Tada vėl pradėjome nagrinėti, kokiu būdu galėtume be jokių ženklų parodyti pačius dalykus, žymimus ženklais, kadangi buvo atskleista, jog kokiu nors ženklu parodoma ir siena, ir spalva, ir visi regimi dalykai, parodomi pirštu. Kai aš klysdamas pasakiau, jog esą neįmanoma nieko tokio surasti, galų gale sutarėme, jog be ženklo gali būti parodyta tai, ko nedarome [tuo metu], kai mūsų [apie tai] klausia, ir [ką] galime daryti po klausimo; tačiau kalba esanti ne tokio pobūdžio: mat pasirodė pakankamai aišku, jog jei mūsų kalbančių paklaustų, kas yra kalba, lengvai ją paaiškintume jos pačios pagalba.

... ir apie ženklus kalba.

20. Iš to įsitikinome, jog arba ženklais rodomi ženklai, arba ženklais [rodomi] kiti dalykai, ne ženklai; arba be ženklo [rodomi] dalykai, kuriuos galime atlikti po klausimo; iš šių trijų atvejų apsiėmėme kruopščiau aptarti ir panagrinėti pirmąjį. Benagrinėdami išsiaiškinome, kad iš dalies esama ženklų, kurių negali žymėti jų žymimi ženklai, kaip kad, pavyzdžiui, triskiemenis „jungtukas"; iš dalies esama tokių, kuriuos gali [žymėti jų žymimi ženklai], kaip kad, pavyzdžiui, sakydami „ženklas", kartu pažymime ir žodį; ir kai sakome „žodis", kartu pažymime ir ženklą; kadangi ženklas ir žodis yra ir du ženklai, ir du žodžiai.

Be to, buvo nustatyta, kad šioje grupėje, kur ženklai pakaitomis vienas kitą pažymi, kai kurie ženklai žymi mažiau, kai kurie – daugiau, o kai kurie – visiškai vienodai. Juk dviskiemenis „ženklas" žymi visa, kuo tik kas nors žymima; tačiau „žodis" – jau ne visų ženklų ženklas, o tik ištariamų aiškiai suprantamu balsu. Todėl akivaizdu, kad nors tiek žodis žymimas ženklu, tiek ženklas – žodžiu, t.y. tiek šie du skiemenys žymimi anaisiais, tiek anie – šiais, vis dėlto ženklas reiškia daugiau negu žodis, tad anie du skiemenys žymi daugiau negu šie. O bendrosios reikšmės žodis ir bendrosios reikšmės vardas reiškia tiek pat. Nes nagrinėjimas parodė, kad visos kalbos dalys yra ir vardai, kad prie jų gali būti prišlieti ir įvardžiai, ir apie visas [kalbos dalis] galima sakyti, jog jos ką nors įvardijančios, ir nesą tarp jų nė vienos, kuri kartu su veiksmažodžiu negalėtų sudaryti sakinio. Tačiau nors vardas ir žodis reiškia tiek pat, – kadangi visi žodžiai yra vardai, – vis dėlto nereiškia to paties. Juk pakankamai pagrįstai buvo išsiaiškinta, jog dėl vienos priežasties pavadinami žodžiai, dėl kitos – vardai. Kadangi reikia pažymėti, kad vieni užgauna ausį, o kiti – įsimena sieloje; arba šitai galima suprasti pagal tai, kad kai kalbėdami norime įsiminti daiktą, labai teisingai sakome: „Koks šio daikto vardas", tačiau paprastai nesakome: „Koks šio daikto žodis". O tarp žyminčiųjų ne tik tiek pat,

bet ir visiškai vienodai bei nesiskiriančių niekuo kitu, išskyrus skirtingą raidžių garsą, aptikome *nomen* (vardą) ir ὄνομα. Man gi iš tiesų prasprūdo nepastebėta, kad abipusiai vienas kitą žyminčiųjų grupėje neradome nė vieno ženklo, kuris šalia kitų jo žymimųjų dalykų kartu ne-žymėtų ir savęs. Štai tiek įstengiau prisiminti. O tau jau bus matyti, ar viską gerai ir nuosekliai išdėsčiau, tuo tarpu aš tariuosi nepasakęs nieko kito, išskyrus tai, ką žinau ir kuo esu tikras.

Žymėdami ženklais, kartu ir mokome (8, 21 – 10, 35)

8. 21. AUG. – Tu gana neblogai pakartojai iš atminties visa, ko norėjau; ir, prisipažįstu, dabar man šitie dalykai atrodo kur kas aiškiau sudėlioti negu tada, kai traukėme juos iš nežinia kokių tamsybių, tyrinėdami ir aptarinėdami. Tačiau sunku dabar pasakyti, kodėl stengiuosi eiti su tavimi tokiais aplinkiniais keliais. Turbūt manai, jog mes arba žaidžiame, kažkokiais beveik vaikiškais klausimėliais atitraukdami sielą nuo rimtų dalykų, arba mūsų tyrinėjimas tegali duoti mažą ar vidutinišką naudą. O jei nujauti šį ginčą teikiant kokią nors didžiulę naudą, trokšti tučtuojau apie ją sužinoti ar bent jau išgirsti. Aš gi savo ruožtu norėčiau, kad patikėtum: šis pašnekesys man – ne bergždžia pramoga (net jeigu ir žaidžiame, to nederėtų vertinti vaikiška prasme) ir ne mažų ar vidutiniškų vertybių apmąstymas. Tačiau pasakęs,

Ką daro klausinėdami?

jog egzistuoja kažkoks palaimingas gyvenimas, amžinasis gyvenimas, ir aš trokštu, kad Dievas, t.y. pati tiesa, mus nuvestų į ten tam tikromis pakopomis, pritaikytomis prie netvirtos mūsų eisenos, – baiminuosi pasirodyti juokingas, pradėjęs žengti tokiu keliu ne nuo pačių žymimųjų dalykų, o nuo ženklų aptarinėjimo. Taigi atleisk, jei iš pradžių su tavimi pažaidžiu – tai darau ne žaisti norėdamas, o lavinti jėgas ir proto aštrumą, kad jų pagalba galėtume ne tik atlaikyti, bet ir pamilti tosios palaimingo gyvenimo šalies šilumą bei šviesą.

AD. – Verčiau tęsk, kaip pradėjęs: juk niekada nemaniau niekinti to, ką manei vertu kalbėti ar daryti.

Žymimieji dalykai svarbesni...

22. AUG. – Nagi aptarkime tą atvejį, kai ženklais žymimi ne kiti ženklai, o tai, ką vadiname „žymimaisiais". Ir pirmiausia pasakyk man: ar žmogus – žmogus yra?

AD. – Dabar jau nebežinau, ar tik nejuokauji.

AUG. – Kodėl gi?

AD. – Kadangi matai reikalą manęs klausti, ar tik žmogus nėra kas nors kita, negu žmogus.

AUG. – Ko gero, pamanytum esąs apjuokiamas ir tada, jei paklausčiau, ar pirmasis šio žodžio skiemuo nėra kas kita kaip „žmo", ir ar antrasis – ne kas kita kaip „gus"?

AD. – Taip ir pamanyčiau.

AUG. – Tačiau šie du sujungti skiemenys yra „žmogus"; ar paneigsi?

AD. – Kas gi tai neigtų?

AUG. – Tada atsakyk, ar tu ir esi tie du sujungti skiemenys?

AD. – Ne, jokiu būdu; tačiau suprantu, kurlink suki.

AUG. – Tuomet ir pasakyk, kad nelaikytum manęs užgauliotoju.

AD. – Manaisi padaręs išvadą, jog aš nesu žmogus.

AUG. – Argi negalvoji lygiai taip pat, pripažindamas teisingais visus ankstesnius teiginius, – o jais remiantis ir buvo padaryta ši išvada?

AD. – Nesakysiu tau, ką galvoju, kol neatsakysi: kai klausei, „ar žmogus yra žmogus", turėjai omeny du skiemenis ar jų žymimą dalyką?

AUG. – Veikiau pats atsakyk, kaip mano klausimą supratai; mat, jei klausimas dviprasmiškas, pirmiausia turėjai saugotis ir neatsakinėti, neįsitikinęs, kokia prasme klausiau.

AD. – Argi man trukdytų toks dviprasmiškumas, jeigu atsakyčiau dvejopai? Juk žmogus yra tiesiog žmogus; o šie du skiemenys – ne kas kita, kaip šie du skiemenys; ir jų žymimas dalykas yra ne kas kita, kaip tai, kas yra.

AUG. – Išmoningai [atsakei]; tačiau kodėl dvejopai supratai tik žodį „žmogus", o ne kitus mūsų aptartus žodžius?

AD. – Iš ko gi matyti, kad kitus suvokiau kitaip?

AUG. – Be kita ko, jeigu visą pirmąjį mano klausimą būtum supratęs vien kaip klausimą apie ištartus skiemenis, man visai nebūtum atsakęs, – juk galėjo tau pasirodyti, kad nieko ir nepaklausiau. Tačiau kai ištariau tris žodžius, o per vidurį vieną iš jų dukart pakartojau, sakydamas: „ar žmogus žmogus yra", tu pirmąjį ir paskutinįjį žodį suvokei ne kaip pačius ženklus, bet kaip jais žymimus dalykus; tai akivaizdu vien jau todėl, kad iš karto nedvejodamas tvirtai nusprendei esant reikalinga atsakyti į klausimą.

AD. – Tiesą sakai.

AUG. – Kodėl gi tik vidurinįjį žodį tau parūpo suvokti ir kaip skambantį, ir kaip žymintį?

AD. – Manau, kad dabar jau visus suvokiu vien kaip žyminčiuosius; mat pritariu tau, kad mes visiškai negalime šnekėtis, jeigu siela, išgirdusi žodžius, nepersikelia prie jais žymimų dalykų. Todėl dabar parodyk, kokiu būdu mane suklaidino šis samprotavimas, pagal kurį išeina, jog aš – ne žmogus.

AUG. – Netgi dar sykį paklausiu to paties, kad pats atrastum, kur suklydai.

AD. – Gerai.

23. AUG. – Neklausiu to, ko anksčiau buvau klausęs, kadangi jau atsakei. Tad atidžiau pažvelk, ar skiemuo „žmo" yra niekas kita, kaip „žmo", ir ar „gus" – niekas kita, kaip „gus"?

... už ženklus...

AD. – Tikrai nieko kito neįžvelgiu.

AUG. – O dabar pažvelk: ar, sujungus šiuos du [skiemenis], išeitų „žmogus"?

AD. – Jokiu būdu negaliu sutikti: juk buvo nuspręsta, – ir buvo nuspręsta teisingai, – davus ženklą kreipti dėmesį į tai, kas [juo] žymima, ir apsvarsčius arba sutikti su tuo, kas sakoma, arba paneigti [tai]. O kadangi šie atskirai ištarti skiemenys nuskambėjo be jokios reikšmės, vadinasi, jie yra, kaip buvo pripažinta, vien garsai.

AUG. – Vadinasi, nusprendei, ir tvirtai laikaisi nusistatymo, esą į klausimus reikia atsakinėti ne kitaip, kaip tik atsižvelgiant į žodžiais žymimus dalykus?

AD. – Nesuprantu, kodėl turėtų būti nuspręsta kitaip, jeigu tik jie yra žodžiai.

AUG. – Norėčiau žinoti, kaip atsikirstum tokiam dažnai juokomis minimam asmeniui, kuris padarė išvadą, neva iš jo pašnekovo burnos iššokęs liūtas. Mat, pirmajam paklausus, ar tai, ką sakome, išeina iš mūsų burnos, antrasis negalėjo paneigti; pirmasis gi pokalbio metu visai nesunkiai privertė žmogų paminėti liūtą. O tada jau iš džiaugsmo ėmė šokinėti ir primygtinai tvirtinti, esą pašnekovas, nors ir neblogas žmogus, išspjovė

tokį baisų žvėrį – mat pats pripažinęs išeinant iš mūsų burnos visa, kad ir ką sakytume, ir negalėjo paneigti paminėjęs liūtą.

AD. – Atremti šitą juokdarį visai nebuvo sunku; aš nesutikčiau iš mūsų burnos išeinant visa, kad ir ką sakytume. Juk kalbėdami tik žymime tai, ką kalbame; o iš kalbančiojo burnos išeina ne žymimasis dalykas, bet žymintysis ženklas, jeigu tik žymimi ne patys ženklai; pastarąjį atvejį aptarėme šiek tiek anksčiau.

... kadangi ir ženklai nurodo į žymimuosius...

24. AUG. – Nors ir gerai esi pasirengęs atremti aną [žmogų], tačiau ką atsakytum man, jei paklausčiau: ar žmogus – vardas?

AD. – Kas gi, jei ne vardas?

AUG. – Argi, matydamas tave, matau vardą?

AD. – Ne.

AUG. – Ar nenori, kad pasakyčiau, kas iš to išeina?

AD. – Neprašau [to daryti], kadangi į tavo klausimą, ar žmogus yra vardas, atsakydamas esąs vardas, pats skelbiuosi nesąs žmogus. Mat buvau nusprendęs arba pritarti tam, kas sakoma, arba paneigti [tai], atsižvelgiant į žymimąjį dalyką.

AUG. – O man atrodo, jog ne veltui nusprendei atsakyti būtent šitaip; juk tavo budrumą įveikė pats sveikas mąstymas, suteiktas mūsų protams. Mat jei paklausčiau tavęs: kas yra žmogus, galbūt atsakytum, jog gyvūnas. Tačiau

jeigu paklausčiau, kokia kalbos dalis yra žmogus, negalėtum teisingai atsakyti kitaip, kaip kad: tai yra vardas (daiktavardis). Kadangi tokiu būdu būtų išaiškinta žmogų esant ir vardą, ir gyvūną, vadinasi, „vardas" sakomas atsižvelgiant į tai, kad yra ženklas, o „gyvūnas" – atsižvelgiant į žymimąjį dalyką. Taigi kam nors paklausus, ar žmogus yra vardas, atsakyčiau jam ne ką kita, kaip – „vardas"; kadangi [klausiantysis] pakankamai aiškiai nurodo noris išgirsti [atsakymą] būtent apie ženklą. O paklausus, ar [žmogus] yra gyvūnas, daug lengviau patvirtinčiau; mat jeigu, neminėdamas nei vardo, nei gyvūno, klaustų vien, „kas yra žmogus", – tuomet siela pagal įprastą kalbėjimo dėsnį nukryptų prie to, kas žymima dviem skiemenimis; ir atsakymas būtų ne kitoks, kaip: žmogus – gyvūnas; arba būtų pasakytas ištisas apibrėžimas, t.y. kad žmogus – mąstantis ir mirtingas gyvūnas; ar tau taip neatrodo?

AD. – Atrodo išties taip. Tačiau, pripažindami žmogų esant vardą, kokiu būdu išvengsime anos pernelyg užgaulios išvados, įrodančios, esą mes – ne žmonės?

AUG. – Kaipgi kitaip, manai, jei ne aiškindami, kad [išvada] padaryta ne tuo atžvilgiu, kuriuo pritarėme klausėjui? O jei sakytųsi ją padaręs būtent tuo atžvilgiu – irgi toli gražu nereikia baimintis; nejau turėčiau bijoti prisipažinti nesąs žmogus, t.y. – ne šie du skiemenys?

AD. – Teisingiau nepasakysi. Bet kodėl širdį užgauna žodžiai: „Vadinasi, nesi žmogus", – jeigu pripažinome, kad teisingiau pasakyti neįmanoma?

AUG. – Kadangi, skambant šiems žodžiams, negaliu negalvoti, jog šiai išvadai priskiriama tai, kas žymima dviem skiemenimis – pagal tą iš prigimties labiausiai galiojančią taisyklę, kad išgirdus ženklus dėmesys nukrypsta į žymimuosius dalykus.

AD. – Priimu, ką sakai.

Labiau už ženklus vertintini žymimieji dalykai...

9. 25. AUG. – Tad o dabar noriu, kad suprastum, jog žymimuosius dalykus reikia vertinti labiau negu ženklus. Mat kas egzistuoja dėl kito, tas neišvengiamai yra menkesnės vertės negu tas, dėl ko egzistuoja; nebent tu kitaip manai.

AD. – Man atrodo, kad nereikėtų su tuo sutikti neapgalvojus. Juk vardą *coenum* (purvas) manau esant kur kas pranašesnį už jo žymimąjį dalyką. O tai, kas užgauna mus girdint žodį, priklauso ne nuo jo skambesio; juk vardas *coenum*, pakeitus vieną raidę, tampa *coelum* (dangus); tačiau tarp šiais žodžiais pažymimų dalykų regime didžiulį skirtumą. Tad jokiu būdu nepriskirčiau šiam ženklui juo žymimojo dalyko savybių, keliančių mums pasibjaurėjimą, ir elgiuosi teisingai, šį [ženklą] vertindamas labiau už aną [dalyką]. Juk užuot kokiu nors pojūčiu lytėję dalyką, mieliau klausomės ženklo.

AUG. – Labai apdairiai [pastebėta]. Vadinasi, netiesa, jog visi dalykai vertintini labiau už jų ženklus?

AD. – Taip atrodo.

AUG. – Ko, tavo manymu, siekė suteikusieji vardą šitokiam šlykščiam ir niekingam dalykui; ar pritari jiems, ar nepritari?

AD. – Tiesą sakant, nedrįstu nei pritarti, nei nepritarti; net ir nežinau, ko jie siekė.

AUG. – Ar negali bent jau suprasti, ko sieki pats, tardamas šį žodį?

AD. – Puikiausiai galiu: noriu pažymėti tą dalyką, kad savo pašnekovą pamokyčiau arba priminčiau apie jį, nes manau esant reikalinga apie jį pasimokyti ir prisiminti.

AUG. – Argi vertingesniais už patį vardą nereikėtų laikyti mokymosi ir prisiminimo, arba mokymo ir priminimo – kai arba pats tinkamai aiškini, pasitelkęs šį vardą, arba aiškinama tau?

AD. – Sutinku, jog labiau už patį ženklą reikėtų vertinti žinojimą, įgyjamą per ženklą; tačiau nemanau, jog ir patį dalyką [reikėtų vertinti labiau].

26. AUG. – Taigi nors neteisinga mūsų teiginio mintis, esą visus dalykus reikia vertinti labiau už jų ženklus, vis dėlto teisinga, jog visa, kas egzistuoja dėl kito, yra menkesnės vertės negu tas, dėl ko egzistuoja. Juk žinios apie purvą – o joms įgyti šis vardas ir buvo sugalvotas – vertintinos labiau

... bei pats žodžių vartojimas...

už patį vardą; pastarąjį gi pripažinome vertintinu labiau už purvą. Žinojimas vertingesnis už mūsų aptariamąjį ženklą ne dėl ko kito, o tik todėl, kad, kaip įrodyta, ne žinojimas egzistuoja dėl ženklo, o ženklas – dėl žinojimo. Kai kažkoks rajūnas, arba, pasak apaštalo, tarnaujantis pilvui[12], sakėsi gyvenąs tam, kad valgytų, tai išgirdęs protingas žmogus tarė: „Būtų kur kas geriau, jei valgytum tam, kad gyventum". Abu jie kalbėjo pagal tą pačią taisyklę. Iš tiesų pirmojo kalba nepatiko būtent todėl, kad jis taip menkai tevertino savo gyvenimą, jog manė jį esant menkesnį už malonumą prikimšti pilvą, sakydamasis gyvenąs dėlei valgių. O antrasis nusipelno pagarbos būtent todėl, kad suprato, katras iš šių dalykų dėl katro egzistuoja, t.y. kuris kuriam pavaldus, ir perspėjo: veikiau jau valgyti reikią tam, kad gyventume, o ne gyventi tam, kad valgytume. Galbūt panašiai ir tu, ir bet kuris supratingas dalykų vertintojas, kokiam nors tauškaliui ir žodžių mylėtojui sakant: „Mokau tam, kad kalbėčiau", – atsakytumėte: „Žmogau, ar ne verčiau kalbėtum tam, kad mokytum?" O jei tai tiesa, – juk žinai, kad tiesa, – tu neišvengiamai turi suprasti, kiek mažiau vertintini žodžiai, nei tai, dėl ko žodžius vartojame; labiau už žodžius reikėtų vertinti jau patį žodžių

[12] Rom 16, 18; Fil 3, 19

vartojimą, – juk žodžiai egzistuoja tam, kad juos vartotume, o vartojame juos tam, kad mokytume. Vadinasi, kiek svarbiau yra mokyti negu kalbėti, tiek ir kalba svarbesnė už žodžius. Taigi mokymas daug svarbesnis už žodžius. Tačiau norėčiau išgirsti, kuo galbūt norėtum paprieštarauti.

27. AD. – Nors ir pripažįstu mokymą svarbesniu už žodžius, vis dėlto nežinau, ar tik nėra ko nors, kuo galima būtų paprieštarauti taisyklei, teigiančiai: „Visa, kas egzistuoja dėl kito, turi menkesnę vertę negu tai, dėl ko egzistuoja".

... ir galbūt labiau vertintinas už ženklų pažinimą...

AUG. – Kitą kartą tai aptarsime tinkamiau ir atidžiau. Dabar to, ką pripažįsti, pakanka mano tikslui įgyvendinti. Juk pripažįsti dalykų pažinimą esant vertingesnį už ženklų pažinimą. Dėl to žymimųjų dalykų pažinimas vertintinas labiau, nei ženklų pažinimas; ar tau taip neatrodo?

AD. – Argi aš pripažinau dalykų pažinimą pranašesnį už ženklų pažinimą, o ne už pačius ženklus? Bijau, kad šį sykį tau nepritarsiu. Mat jeigu vardas „purvas" yra vertesnis už žymimąjį dalyką, ar ir šito vardo pažinimo nereikėtų vertinti labiau už to dalyko pažinimą, – nors pats vardas ir būtų menkesnis už tą pažinimą? Juk esti vardas ir dalykas, vardo pažinimas ir dalyko pažinimas – iš viso keturi. Kaip pirmasis pranoksta

antrąjį, – argi ir trečiasis nepranoksta ketvirtojo? O jei ir nepranoksta – kodėl turėtų būti laikomas menkesniu?

... pats dalykų pažinimas...

28. AUG. – Suvokiu, jog iš tiesų nuostabiai laikeisi to, ką pripažinai, ir išaiškinai tai, ką galvoji. Tačiau, manau, supranti, jog triskiemenis vardas „nuodėmė" yra vertesnis už tai, ką jis pažymi, – nors paties vardo pažinimas daug menkesnis už nuodėmių pažinimą. Taigi dar sykį išrikiuok ir panagrinėk ano ketverto narius: vardą ir dalyką, vardo pažinimą ir dalyko pažinimą; pirmąjį teisingai manome esant pranašesnį už antrąjį. Juk šis vardas, įtrauktas į eilėraštį, – kai Persijus sako: „Tačiau jis apstulbsta dėl nuodėmės",[13] – ne tik nesuteikia eilutei jokio nuodėmingumo, o netgi šiek tiek ją papuošia, nors pats šiuo vardu žymimas dalykas priverčia būti nuodėmingą tą, kuriame yra. Tačiau tarp trečio ir ketvirto – kitoks santykis; matome, kad ne trečiąjį reikia vertinti labiau už ketvirtąjį, o ketvirtąjį – labiau už trečiąjį. Mat palyginti su nuodėmių pažinimu, šio vardo pažinimas – menkavertis.

AD. – Ar manai, kad kaip tik šiam pažinimui reikia teikti pirmenybę net ir tada, kai [jis] daro [mus] nelaimingesnius? Juk tas pats Persijus iš visų bausmių, kurias arba tironų žiaurumas

[13] PERSIUS, *Sat.* 3, 32.

išrado, arba jų aistros pritaikė, didžiausia laikė bausmę, kankinančią žmones, kai jie priversti pripažinti nuodėmes, kurių negali išvengti.

AUG. – Tokiu pat būdu tu gali neigti ir tai, kad patį dorybių pažinimą reikia laikyti pranokstančiu šito vardo pažinimą; juk matyti dorybę ir jos nepasiekti – taip pat bausmė; ir patsai satyrikas geidavo, kad tironai būtų ja baudžiami[14].

AD. – Tegu Dievas apsaugo nuo tokios beprotybės! Dabar suprantu: nedera smerkti pačių žinių, kuriomis sielą maitina visų geriausiasis mokslas; tačiau visų nelaimingiausiais reikia laikyti (kaip kad, manau, laikė ir pats Persijus) sergančiuosius tokia liga, nuo kurios net ir tokie vaistai negelbsti.

AUG. – Teisingai supranti; tačiau kaipgi Persijaus mintis galėtų tikti mums? Panašiais atvejais nesame pavaldūs tokių [žmonių] autoritetui. Galiausiai nėra taip jau lengva paaiškinti, kuris pažinimas pranašesnis už kitą. Manau, pakanka to, ką nutarėme: net jei žymimųjų dalykų pažinimas ir nėra vertingesnis už ženklų pažinimą, vis dėlto jis yra vertingesnis už pačius ženklus. Dėl to dabar smulkiau aptarkime tą atvejį, kai dalykus, kaip sakėme, įmanoma parodyti be ženklų, per juos pačius, pavyzdžiui: kalbėti, vaikščioti, sėdėti, gulėti ir panašiai.

AD. – Jau prisimenu, apie ką kalbi.

[14] Persius, *Sat.* 3, 35-38.

Nieko neišmokoma kitaip, kaip arba žymint...

10. 29. AUG. – Ar tau atrodo, kad visa, ką galima atlikti tučtuojau, kai mūsų apie tai paklausia, gali būti parodyta be ženklo; ar kam nors darai išimtį?

AD. – Tiesą sakant, tolydžio apsvarstydamas tuos dalykus, iki šiol neaptinku nė vieno, ko galima būtų išmokyti be ženklo, – išskyrus nebent kalbą arba, jei kartais kas nors paklaustų, ką reiškia mokyti. Ir suprantu, – kad ir ką daryčiau jam paklausus, idant jis pasimokytų, – nenutolsiu nuo paties dalyko, kurio paaiškinimo geidauja klausiantysis. Juk jeigu, kaip buvo sakyta, man besiilsint ar ką kita veikiant, kas nors paklaustų, ką reiškia vaikščioti, ir aš bandyčiau klausėją pamokyti be ženklo, tučtuojau imdamas vaikščioti, – ar jis nepagalvos, kad „vaikščioti" reiškia vaikščioti tik tiek laiko, kiek vaikščiosiu aš? O taip pagalvojęs apsigaus; mat kiekvienas, vaikščiosiantis ilgiau arba trumpiau už mane, jam neatrodys vaikščiojąs. Ir apie kitus žodžius (išskyrus mūsų minėtus du), kurių prasmę laikiau įmanoma atskleisti be ženklo, galima pasakyti tą patį, ką pasakiau apie šį vieną žodį.

... arba kalbant...

30. AUG. – Nors ir sutinku, tačiau ar tau neatrodo, kad kalbėti – viena, o mokyti – kita?

AD. – Žinoma, atrodo; mat jeigu būtų tas pat, niekas negalėtų mokyti kitaip, kaip tik kalbėdamas; o kadangi daug ko mokome ir kitais

ženklais, apsieidami be žodžių, – kas gi gali abejoti skirtumu tarp kalbėjimo ir mokymo?

AUG. – Ką? Nejaugi nėra jokio skirtumo tarp mokymo ir žymėjimo? Ar skiriasi jie kuo nors?

AD. – Manau, kad nesiskiria.

AUG. – Ar neteisus sakantysis, jog žymime tam, kad mokytume?

AD. – Visiškai teisus.

AUG. – Na, o jei kitas tartų, esą mokome tam, kad žymėtume? Argi nebūtų lengva jį paneigti, remiantis ankstesniu teiginiu?

AD. – Taip.

AUG. – Taigi, jei žymime tam, kad mokytume, o ne mokome tam, kad žymėtume, – vadinasi, mokyti yra viena, o žymėti – kita.

AD. – Tiesą sakai, klydau atsakydamas, kad jie nesiskiria.

AUG. – Dabar dar atsakyk: ar mokantysis to, ką reiškia mokyti, tai daro ženklų pagalba ar kitu būdu?

AD. – Neįsivaizduoju jokio kito būdo.

AUG. – Vadinasi, neseniai klydai sakydamas, esą ir apsieinant be ženklų galima atsakyti į klausimą, „ką reiškia mokyti?" ir išmokyti paties dalyko. Juk matome: neįmanoma to padaryti nežymint, kadangi ir pats pripažinai, jog žymėti – viena, o mokyti – kas kita. O jeigu, kas atrodo aišku, tie dalykai skiriasi ir vieną galima išaiškinti tik per kitą, – vadinasi, jis neišaiškinamas

savaime, kaip kad tau buvo pasirodę. Dėl to iki šiol nebuvo rasta nieko, ką galima būtų parodyti savaime, – išskyrus kalbą, nes ji šalia kitų dalykų žymi ir save. Tačiau kadangi ji pati yra ženklas, nebelieka nieko, ko, atrodytų, įmanoma išmokyti be ženklų.

AD. – Nematau nieko, dėl ko turėčiau nesutikti.

Ar nėra nieko abejotino.

31. AUG. – Taigi nuspręsta, kad be ženklų mokyti neįmanoma ir kad pats pažinimas mums turėtų būti brangesnis už ženklus, kurių pagalba pažįstame; tegu ir ne visi žymintieji gali būti geresni už savo ženklus.

AD. – Taip atrodo.

AUG. – O sakyk, ar prisimeni, kokiomis užuolankomis teko eiti, kol buvo išsiaiškintas toks mažmožis? Mat kai taip ilgai tarpusavyje svaidėmės žodžiais, vargta buvo, idant išsiaiškintume tris šiuos dalykus: ar neįmanoma mokyti be ženklų, ar esama ženklų, vertintinų labiau už pačius žymimuosius dalykus; ir ar pats dalykų pažinimas geresnis už ženklus. Tačiau yra dar ir ketvirtasis, kurį norėčiau trumpai iš tavęs patirti: ar manai, jog dėl mūsų atrastų dalykų negalima net suabejoti?

AD. – Nors labiausiai norėčiau, jog nuo tokių dviprasmybių ir išsisukinėjimų pereitume prie tikrai žinomų dalykų, tačiau šitas tavo klausimas

kažkaip mane trikdo ir sulaiko nuo pritarimo. Mat man atrodo, jog nebūtum susiruošęs manęs šito klausti, neturėdamas kuo atsikirsti; ir pats tų dalykų painumas neleidžia man visko įžvelgti ir ramiai atsakyti – baiminuosi, ar tik po tokiais uždangalais neslypi kažkas, iki ko mano protas neprasiskverbia.

AUG. – Mielai priimu tavo dvejonę; ji liudija apie toli gražu ne atsainią sielą – o tai yra didžiausia ramybės apsauga. Mat visų sunkiausia nesutrikti, kai priešingi argumentai išklibina tai, ką supratome ir kam lengvai bei noriai pritarėme, ir viskas tarsi išslysta iš rankų. Todėl lygiai kaip teisinga ir gera yra paklusti apgalvotiems ir išmėgintiems įrodymams, taip pavojinga palaikyti žinomais nežinomus dalykus. Kadangi dažnai sugriaunama tai, ką manėme nesvyruosiant ir išliksiant, baisu, kad nepultume taip nekęsti ir bijoti mąstymo, jog gali pasirodyti nesant reikalo tikėti net ir pačia skaidriausia tiesa.

32. Tačiau dabar kuo greičiau iš naujo persvarstykime, ar teisinga tavo dvejonė. Noriu paklausti: jeigu žmogus, ničnieko neišmanantis apie paukščių gaudymą, – o paukščiams gaudyti naudojami nendrės ir paukščių klijai, – susitiktų paukštgaudį, apsikrovusį savo įrankiais, tačiau paukščių tuo metu negaudantį, o tiesiog žingsniuojantį. Taigi jį išvydęs, [pirmasis] sulėtintų žingsnius ir, kaip

Daug kas rodoma be ženklų.

kad būna, stebėdamasis svarstytų ir spėliotų, ką gi reiškia šitokia ano žmogaus įranga. O paukštgaudys, pastebėjęs, kad juo domimasi ir trokšdamas pasirodyti, pasiruoštų virbus ir dūdelės bei sakalo pagalba sulaikytų, atsivarytų ir pagautų netoliese pastebėtą paukštelį. Argi nepamokytų žiūrovo ne kokiu nors ženklu, o pačiu dalyku, kurį anas troško sužinoti?

AD. – Bijau, ar tik čia ne tas pats, kaip ir su mano minėtu klausimu, „ką reiškia vaikščioti". Nemanau, kad čia buvo parodytas visas paukščių gaudymas.

AUG. – Nuo šito rūpesčio nesunku tave išvaduoti; pridursiu: jeigu anas žmogus buvo tiek nuovokus, jog to, ką išvydo, jam pakako visam tam menui pažinti, vadinasi, iš esmės kai kurių dalykų tegu ir ne visus, tačiau bent jau kai kuriuos žmones išmokyti įmanoma ir be ženklo.

AD. – Tą patį ir aš galiu pridurti prie savo pavyzdžio; mat tikrai nuovokus žmogus visiškai suprastų, ką reiškia vaikščioti, vos keliais žingsniais jam parodžius.

AUG. – Aš nieko prieš neturiu; ir ne tik neprieštarauju, o iš tiesų pritariu. Matai – abudu padarėme tą pačią išvadą, kad kartais įmanoma mokyti be ženklų; ir klaidinga buvo šiek tiek ankstesnė mūsų nuomonė, esą be ženklų neįmanoma visiškai nieko parodyti. Juk į galvą ateina

ne vienas kitas, o tūkstančiai dalykų, kurie gali būti parodomi patys savaime, apsieinant be ženklo. Tad kodėl, atsakyk, turime abejoti? Juk net neminint nesuskaitomos daugybės reginių, rodomų teatruose, kai žmonės rodo pačius dalykus be jokių ženklų, – argi saulę ir šitą visa pripildančią bei visa užliejančią šviesą, mėnulį ir kitus dangaus žiburius, žemes ir jūras bei visus nesuskaičiuojamus jose gimstančius gyvius Dievas ir gamta atskleidžia ir parodo žiūrintiems ne tokius, kokie jie savaime yra?

Veltui rodome ženklais...

33. O jei nuodugniau visa tai apsvarstytume, galbūt ir ničnieko neatrastume, ką būtų galima išmokti iš ženklų. Mat jeigu man duodamas ženklas užklumpa mane nežinantį juo žymimojo dalyko – tada jis nieko negali manęs išmokyti; o jeigu dalyką žinau – ką gi tada dar išmokstu iš ženklo? Juk kai skaitau: *„Ir jų šarovarai nebuvo paliesti"*[15], žodis man neparodo žymimojo dalyko. Jeigu šiuo vardu žymimi kokie nors galvos apdangalai, argi aš, išgirdęs vardą, išmokau, kas yra galva arba kas yra apdangalai? Sužinojau tai anksčiau; supratimas apie juos mane pasiekia ne

[15] Dan 3, 94. Lotyniškame citatos tekste pavartotas retas žodis *sarabarae*, giminingas liet. „šarovarai" ir reiškiantis ypatingas Rytų šalių gyventojų kelnes, standartiniame lietuviškame vertime verčiamas kaip „kelnės". Kadangi Augustino pastaba remiasi žodžio prasmės neakivaizdumu, parinktas ir egzotiškesnis liet. atitikmuo (Red. past.).

tada, kai kiti juos pavadina, o tada, kai pats juos pamatau. Iš tiesų, kai mano ausis pirmąsyk pasiekė du žodžio „galva" skiemenys, nežinojau, ką jie reiškia, lygiai taip pat, kaip ir tada, kai pirmąkart išgirdau arba perskaičiau apie šarovarus. Tačiau dažnai girdėdamas sakant „galva", pasižymėdavau ir atkreipdavau dėmesį, kada tas žodis sakomas, tad atradau jį esant pavadinimą daikto, man jau labai gerai žinomo iš matymo. Iki to atradimo man šis žodis buvo tik garsas; sužinojau jį esant ženklą tik aptikęs, kokį dalyką žymi; o to išmokau, kaip jau sakiau, ne žymėjimo, o regėjimo pagalba. Taigi veikiau pagal pažintą dalyką išmokstama ženklo, negu pagal duotą ženklą – paties dalyko.

... jeigu dalykas nepažįstamas...

34. Kad aiškiau suprastum, įsivaizduok, kad mes dabar pirmąsyk girdime žodį „galva", ir nežinodami, ar tas garsas vien garsas, ar dar ir ką nors žymi, klausiame, kas yra galva (atmink, jog norime turėti supratimą ne apie žymimąjį dalyką, o apie ženklą, apie kurį tikrai neturime [supratimo], kol nežinome, kieno tai ženklas): vadinasi, jeigu mums paklausus pirštu parodomas pats dalykas, jį pamatę išmokstame ženklą, iki tol tik girdėtą, bet nepažintą. Tačiau kadangi šiame ženkle esama dviejų [sandų] – garso ir reikšmės (significatio), – garsą pažįstame tikrai ne iš ženklo, o jam pačiam užgavus ausį; o reikšmę –

išvydę žymimąjį dalyką. Juk rodymas pirštu negali žymėti nieko kito, kaip tik tai, į ką rodoma; o rodoma ne į ženklą, o į kūno narį, vadinamą galva. Tokiu būdu iš to rodymo negaliu pažinti nei jau pažinto dalyko, nei ženklo, kurio pirštas nerodo. Tačiau pernelyg dėl rodymo pirštu nesirūpinu; jis man atrodo esąs veikiau paties rodymo ženklas, negu kokių nors rodomų dalykų ženklas, – lygiai kaip ir dalelytė „štai"; kadangi dažnai, rodydami pirštu, dar ir šią dalelytę pasakome, kad tik rodymo pirštu nepasirodytų per maža. O labiausiai stengiuosi tave įtikinti, jei tik sugebėsiu, kad mes nieko neišmokstame iš ženklų, vadinamų žodžiais, – mat, kaip jau sakiau, mes veikiau išmokstame apie žodžio galią, t.y. pažinę žymimąjį dalyką, išmokstame garse glūdinčią reikšmę, o ne tos reikšmės pagalba suvokiame patį dalyką.

Mokome nebūtinai žodžiais.

35. Ir tą patį, ką pasakiau apie galvą, galėčiau pasakyti apie apdangalus bei apie daugybę kitų dalykų; tačiau nors apie juos jau žinojau, iki šiol nieko nežinojau apie šarovarus; ir jei kas nors man juos pavaizduotų gestu ar nupieštų, ar parodytų į juos panašų daiktą – nesakyčiau, kad manęs nepamokytų, ir panorėjęs šiek tiek plačiau [apie juos] pakalbėti, nesunkiai suprasčiau; tačiau tiksliausiai išmokytų ne žodžiais. O jeigu atsitiktinai juos pastebėtų, man esant netoliese, ir man

tartų: „štai šarovarai", aš nežinotą dalyką pažinčiau ne iš pasakytų žodžių, o iš jo žvilgsnio, padėjusio man pažinti ir suprasti, ką reiškia tas žodis. Mat patį dalyką pažinau ne pasitikėdamas svetimais žodžiais, o savo akimis; jomis patikėjau galbūt todėl, kad atkreipiau dėmesį, t.y. žvilgsniu ištyriau ką pamatęs.

Ko moko išorinis arba vidinis mokytojas (11, 36-14, 46)

11. 36. Žodžiai – jeigu priskirčiau jiems kiek įmanoma daugiau reikšmės – tik skatina mus aiškintis dalykus, bet neatskleidžia pažinimui. O ko nors mane išmoko tas, kuris mano norimą pažinti dalyką atveria arba akims, arba kokiai nors kūno juslei, arba pačiam protui. Vadinasi, žodžių pagalba mokomės nebent tik pačius žodžius, netgi vien žodžių skambesį ir jų keliamą triukšmą; juk jeigu negali būti žodžiais tai, kas nėra ženklai, vadinasi, net ir išgirdęs žodį nežinau, ar tai žodis, kol nesužinau, ką jis reiškia. Taigi pažinę dalykus, pažįstame ir žodžius; o išgirdę žodžius, jų neišmokstame. Juk neišmokstame mums jau žinomų žodžių; ir negalime pripažinti, kad mums dar nežinotų žodžių išmokti neįmanoma, nesužinojus jų reikšmės. O reikšmę suvokiame ne išgirdę ištartus žodžius, bet pažinę

Dalykus pažįstame ne iš žyminčiųjų žodžių...

žymimuosius dalykus. Iš tiesų teisingiausia yra nuomonė, teigianti, jog girdėdami tariant žodžius, mes arba žinome, ką jie reiškia, arba nežinome; jei žinome – tai veikiau ne išmokstame juos, o tik prisimename; jeigu nežinome – tai ir neprisimename, tik galbūt esame paakinami ieškoti.

... bet per pačius dalykus.

37. Galbūt į tai pasakysi, kad nors nepamatę ir negalime pažinti galvos apdangalų, nes jų vardą suvokiame tik kaip garsą, ir paties jų vardo negalime plačiau išsiaiškinti, jų pačių nepažinę, – tačiau tai, ką sužinojome apie pačius jaunuolius – kaip jie tikėjimo vedami nugalėjo karalių ir liepsnas, kokias šlovinimo giesmes Dievui giedojo, kokio pagerbimo susilaukė net iš paties jų priešo, – argi šito išmokome ne iš žodžių? Atsakysiu taip: visa, kas žymima tais žodžiais, jau buvo mums žinoma. Mat jau žinojau, ką reiškia trys jaunuoliai, krosnis, ugnis, karalius, galiausiai – „ugnies nepažeistieji" ir visa kita, ką žymi tie žodžiai. O Ananijas, Azarijas ir Mizaelis buvo man taip pat nežinomi, kaip ir tie šarovarai; ir vardai man nė kiek nepadėjo jų pažinti, o ir negalėjo padėti. Prisipažįstu, jog veikiau tikiu nei žinau, kad visi įvykiai anuo metu vyko būtent taip, kaip aprašyta toje istorijoje; šį skirtumą žinojo ir tie, kuriais tikime. Juk Pranašas sako: *„Jei nepatikėsite, jūs nesuprasite"*[16]; o taip tikrai nebūtų sakęs, jei būtų

[16] Iz 7, 9

manęs, kad tai niekuo nesiskiria. Vadinasi, tikiu viskuo, ką suprantu; tačiau suprantu ne visa, kuo tikiu. O žinau visa, ką suprantu; tačiau žinau ne visa, kuo tikiu. Todėl nėra taip, kad nežinočiau, kaip naudinga būtų tikėti dar ir daugybe dalykų, kurių nežinau; prie tokio naudingumo priskiriu ir šią istoriją apie tris jaunuolius: todėl nors daugelio dalykų žinoti ir negalėčiau, vis dėlto žinau, kaip didžiai naudinga jais tikėti.

Vidiniame žmoguje moko Kristus.

38. Tačiau apie visus mums suprantamus dalykus teiraujamės ne to kalbančiojo, kurio balsas skamba išorėje, bet tiesos, viešpataujančios pačiam protui, – nors galbūt žodžiais būname paskatinami klausti. O moko tas, kurio teiraujamės patarimo, – vidiniame žmoguje gyvenąs (kaip kad yra pasakyta) Kristus, tai yra *nekintama Dievo Galybė ir amžinoji Išmintis*[17]; nors kiekviena protaujanti siela klausia ją patarimo, tačiau kiekvienam jos atveriama tiek, kiek kiekvienas jos gali priimti priklausomai nuo geros arba blogos savo valios. Ir jeigu kartais apsigauname, tai atsitinka ne dėl patarimą duodančios tiesos kaltės, – kaip ir mūsų kūniškos akys dažnai apsigauna ne dėl išorinės šviesos kaltės: juk į šią šviesą kreipiamės, kad ji parodytų mums regimuosius dalykus, kiek esame pajėgūs juos įžvelgti.

[17] Ef 3, 16–17; 1 Kor 1, 24

Nei juslinių...

12. 39. Jeigu šviesos teiraujamės ir apie spalvas, ir apie kitus kūnu juntamus dalykus, – apie šio pasaulio pradus ir apie mūsų juntamus kūnus, ir apie pačias jusles, kuriomis protas naudojasi tarytum vertėjomis, norėdamas tokius dalykus pažinti; ir jeigu apie pamąstomuosius dalykus protu teiraujamės vidinės tiesos, – ką gi dar galima būtų pasakyti, kad taptų aišku: iš žodžių neišmokstame nieko, išskyrus ausis užgaunantį jį garsą? Juk viską, ką suvokiame, suvokiame arba kūno juslėmis, arba protu. Vieni dalykai jusliniai, kiti pamąstomieji arba, kalbant mūsų autorių papratimu, – vienus vadiname kūniškaisiais, kitus – dvasiniais. Kai mūsų klausia apie pirmuosius, atsakome tik tada, kai čia pat yra tai, ką juntame, – pavyzdžiui, kai mums žiūrint į jauną mėnulį, mūsų klausia, kas jis yra ar kur jis yra. Jeigu klausiantysis pats [to dalyko] nemato, – jis tiki žodžiais (dažnai net ir netiki); tačiau pats išmoksta tik tada, kai pamato – nes tada jau mokosi nebe iš žodžių, o iš pačių dalykų ir iš juslių. Juk ir matydamas girdi tuos pačius žodžius, kuriuos girdėjo nematydamas. O kai [mūsų] klausia ne apie dabar juntamus dalykus, o apie kažkada seniau justus, – tada jau kalbame ne apie pačius dalykus, o apie jų įspaustus ir atminčiai perduotus atvaizdus; ir nežinau, ar apskritai galima teisingai nusakyti dalykus, mums patiems atrodančius klaidingais, – nebent sakydami, jog jų nematome ir nejuntame, tačiau matėme ir ju-

tome. Taip atminties slaptybėse nešiojamės atvaizdus – tarytum kažkokių dalykų, buvusių jutimų, liudijimus; ir juos sieloje apmąstę su ramia sąžine nemeluodami sakome; tačiau tie liudijimai skirti mums patiems, mat jeigu klausytojas yra [dalykus] jutęs ir prie jų buvęs, nesimoko jų iš mano žodžių, tačiau atpažįsta, pats sau atkurdamas atvaizdus; o jeigu nebuvo jų jutęs, – kas nesuprastų, jog jis veikiau tiki žodžiais negu mokosi.

... nei pamąstomųjų dalykų nemokome žodžiais.

40. O kai kalbama apie dalykus, suvokiamus siela, tai yra mąstymu ir protu, tai nors ir kalbame apie tai, kas glūdi, mūsų supratimu, vidinėje tiesos šviesoje, apšviečiančioje ir maitinančioje vadinamąjį vidinį žmogų, – vis dėlto, jeigu mūsų klausytojas pats tuos dalykus regi slaptąja arba paprasta akimi, jis iš savo apmąstymų, o ne iš mano žodžių sužino tai, ką sakau. Vadinasi, sakydamas tiesą, aš nemokau jo, reginčio tiesą; juk jis mokosi ne iš mano žodžių, o iš pačių dalykų, tapusių jam aiškiais, Dievui viduje juos atvėrus; taigi paklaustas apie juos jis gali net ir atsakyti. Kas gi gali būti kvailesnio už manymą, esą mano kalba mokanti tą, kuris paklaustas gali išdėstyti tą patį, man dar nepradėjus kalbėti? Dažnai pasitaiko, kad paklaustasis ką nors neigia, bet kiti klausimai priverčia jį tai pripažinti; o taip būna, kai suvokiantysis dėl savo silpnumo nepajėgia kreiptis į tą šviesą patarimo apie visą dalyką; tada būna paskatinamas tai daryti dalimis, kai jo klausiama

apie atskiras dalis, ir visuma, kurios ištisai jis nesugebėjo apžvelgti, susideda iš tų dalių. Ir jeigu iki to jį nuveda klausiančiojo žodžiai, tai tie žodžiai ne moko, o tiria, – tiria lygiai taip pat, kaip ir pats klausiamasis sugeba to išmokti savo viduje. Šitaip, jeigu tavęs klausčiau to paties, apie ką dabar kalbame: „ar žodžiais neįmanoma nieko išmokyti", – tau, nepajėgiančiam matyti visumos, iš pradžių klausimas pasirodytų kvailas. Vadinasi, idant jėgos tau leistų išgirsti vidinį mokytoją, reikėjo klausti taip: „Iš kur išmokai dalykų, kuriuos kalbant pripažįsti teisingais, esi jais įsitikinęs ir tvirtini juos žinąs?" Greičiausiai atsakytum, esą aš tave išmokiau. Tada pridurčiau: „Na, o jeigu sakyčiausi matęs skrendantį žmogų – ar mano žodžiai taip pat tvirtai tave įtikintų, kaip ir tada, kai girdėtum sakant, jog protingi žmonės geresni už kvailius?" Be abejo, paneigtum ir atsakytum, jog [pirmuoju teiginiu] netiki – esą net jei patikėtum, vis tiek apie tai nežinai; tuo tarpu antrąjį dalyką žinai puikiausiai. Iš šio pavyzdžio jau tikrai turėtum suprasti, kad mano žodžiai tavęs neišmokė nei to, ko man tvirtinant nežinojai, nei to, ką labai gerai žinojai, – kadangi net ir paklaustas apie tuos dalykus atskirai, dievagotumeisi, esą pirmasis tau nežinomas, o antrasis – žinomas. Tada iš tiesų pripažintum visa, ką buvai paneigęs, kadangi suprastum, jog tą visumą sudaro aiškūs ir tikri dalykai, tai yra, apie visus daly-

kus, apie kuriuos kalbame, klausytojas arba nežino, ar jie teisingi; arba nėra taip, kad nežinotų juos esant klaidingus; arba žino juos esant teisingus. Pirmuoju iš šių trijų atvejų arba tiki, arba spėlioja, arba abejoja; antruoju – priešinasi arba neigia; trečiuoju – patvirtina; vadinasi, nė vienu atveju nesimoko. Juk akivaizdu: iš mano žodžių nieko neišmoko nei tas, kuris ir po mano žodžių dalyko nepažįsta, nei tas, kuris paklaustas galėtų pasakyti tą patį, kas buvo sakyta.

Mokomės ne iš žodžių.

13. 41. Dėl to ir apie siela suvokiamus dalykus veltui suvokiančiojo klausosi bet kas, nepajėgiantis jų suvokti; nebent tik todėl, kad tokiais dalykais naudinga tikėti net ir jų nepažįstant. O pajėgiantis juos suvokti žmogus savo viduje yra tiesos mokinys, o išorėje – kalbančiojo, ar veikiau pačios kalbos, teisėjas. Mat dažniausiai jis žino apie sakomus dalykus, pačiam kalbančiajam jų nežinant. Pavyzdžiui, jei kas nors, tikėdamas epikūrininkais ir laikydamas sielą mirtinga, imtų dėstyti įrodymus, kuriais protingesnieji remiasi kalbėdami apie sielos nemirtingumą, ir šitai girdėtų žmogus, galintis regėti dvasinius dalykus, tai pastarasis nuspręstų, kad anas kalbąs teisingai, – o juk kalbantysis net nežino, ar sako tiesą, netgi laiko mintį visiškai klaidinga; argi tada nereikėtų manyti, jog jis moko to, ko nežino? O vis dėlto jis vartoja tuos pačius žodžius, kuriuos galėtų vartoti ir žinantysis.

Kalbančiųjų siela neatskleidžiama.

42. Todėl žodžiams nepaliekama nė tai, kad jais būtų atskleista netgi kalbančiojo siela, nesgi nėra aišku, ar jis žino, ką kalbąs. O dar pridėk prasimanėlius ir melagius, ir lengvai suprasi, kad jų siela žodžiais ne tik neatveriama, o dargi paslepiama. Anaiptol neabejoju, kad teisingųjų žodžiai mėgina ir tam tikru būdu pažada atverti kalbančiojo sielą; tai, visiems pritariant, ir įvyktų, jei nebūtų leista kalbėti melagiams. Betgi dažnai mums teko patirti – ir apie save, ir apie kitus – kad dažnai žodžiai išsakomi ne apie tuos dalykus, apie kuriuos galvojame. Manau, kad šitaip gali atsitikti dviem atvejais; arba atmintinai išmokta ir dažnai kartota kalba išsiveržia iš žmogaus burnos tuo metu, kai jis mąsto apie ką kita, o tai mums dažnai atsitinka giedant giesmę; arba prieš mūsų valią suklydus liežuviui vietoj vienų žodžių išsprūsta kiti; kadangi ir tada pasigirsta ne tų dalykų, kuriuos turime galvoje, ženklai. O melagiai iš tiesų galvoja apie dalykus, kuriuos sako; taigi net ir nežinodami, ar jie sako tiesą, žinome juos galvojant apie tai, ką sako, – nebent tik jiems nutiktų kuris nors iš dviejų mano minėtų dalykų, – jei kas tvirtintų, kad kartais taip ir atsitinka, o kai atsitinka, išaiškėja, – neprieštarauju; tačiau dažnai tai lieka paslėpta ir ne sykį mane besiklausantį apgavo.

43. Tačiau į šiuos atvejus panašus dar ir kitas, gana plačiai paplitęs, daugybės nesutarimų ir ginčų sėkla: kai kalbantysis [žodžiais] žymi tai, ką galvoja, tačiau [šitai aišku] vien jam ir dar keliems žmonėms; o jo pašnekovui ir kai kuriems kitiems [tie žodžiai] žymi visai ką kita. Mat jeigu kas nors, mums girdint, tartų, esą kai kurie žvėrys narsumu pranokstą žmogų, mes tučtuojau to nepakęstume ir, didžiai pasipiktinę, atmestume tokią melagingą ir pražūtingą nuomonę. Tuo tarpu kalbėtojas narsumu galbūt vadina kūno jėgas, taigi šiuo vardu ir pavadina tai, ką galvoja, ir nemeluoja, ir neklysta, ir neslepia atmintyje likusių žodžių, sieloje kažin ką kita manydamas; ir nesako kitaip, nei galvojo, nes jo liežuvis nesuklysta; jis tik kitu vardu, nei mes, pavadina jo mąstomą dalyką; ir mes tučtuojau pritartume, jei tik galėtume įžvelgti jo mintį, kurios, ištaręs žodžius bei išsakęs nuomonę, jis nesugebėjo mums atskleisti. Sako, jog nuo tokios klaidos galį pagelbėti apibrėžimai; tarkime, jei šį sykį būtų apibrėžęs, kas tai yra narsumas, – būtų paaiškėję, kad nesutariame ne dėl dalyko, o dėl žodžio; galbūt su tuo ir sutikčiau, tik kažin kiek teatsirastų galinčių gerai apibrėžti? Tačiau apie gebėjimą daryti apibrėžimus buvo daug ginčytasi, ir šioje vietoje netinka aptarinėti, o be to, visiškai tam nepritariu.

Kartais klausytojai apsigauna.

44. Nekalbu jau apie tai, kad daug ką ne taip nugirstame, bet ilgai ir daug ginčijamės apie tuos dalykus, tarsi būtume juos girdėję. Taip visai ne-

Kartais neteisingai klauso.

seniai, kai aš kažkokiu pūnišku žodžiu pavadinau gailestingumą, tu pasakei iš geresnių šios kalbos mokovų girdėjęs, jog tuo žodžiu žymimas pamaldumas; o aš nepasiduodamas spyriausi, kad tau visiškai iškritę iš atminties tai, ką buvai sužinojęs. Mat man pasirodė, neva pasakei ne „pamaldumas", o „tikėjimas", nors ir sėdėjai visiškai greta manęs, ir jokiu būdu negalėjo manęs suklaidinti panašus šių vardų skambesys. Tačiau ilgai maniau tave nežinant, kas tau buvo pasakyta; tuo tarpu pats nežinojau, ką buvai pasakęs. Juk jei būčiau gerai tave nugirdęs, man niekaip nebūtų pasirodę kvaila, kad pūnų kalboje pamaldumas ir gailestingumas vadinamas tuo pačiu žodžiu. Taip atsitinka labai dažnai; tačiau nekalbėsime apie tai, ką pasakiau, idant nepasirodyčiau šmeižiąs žodžius dėl klausytojo neatidumo ar netgi dėl žmonių kurtumo. Mane labiau kankina anksčiau mano suminėti atvejai – kai puikiausiai išgirdę žodžius, ir dar lotyniškus, – o juk tai mūsų kalbos žodžiai, – nepajėgiame perprasti, ką kalbantieji galvoja.

Besimokantysis mokosi ne to, ką galvoja mokytojas...

45. Tačiau jau nusileidžiu ir sutinku, kad kai žodžiai pasiekia juos žinančio žmogaus klausą, jis gali sužinoti, ką kalbantysis galvojo apie tais žodžiais žymimus dalykus; bet ar jis išmoksta ir to, ką dabar aiškinamės: ar teisingai pasakė?

14. Ar mokytojai dėsto tam, kad būtų išgirstos ir suprastos jų mintys, o ne patys mokslai, kuriuos

manosi perteikią kalbėdami? Nejaugi atsirastų toks kvailas smalsuolis, kuris siųstų savo sūnų į mokyklą, idant sūnus sužinotų, ką mokytojas galvoja? Tačiau kai mokytojai žodžiais išaiškina visus jų dėstomus mokslus, – taip pat ir dorybės, ir išminties mokslus, – tada tie, kurie vadinami mokiniais, patys sau svarsto, ar teisingai pasakyta, pagal savo išgales bandydami įžvelgti viduje glūdinčią tiesą... Vadinasi, tada jie ir mokosi; ir savo viduje atradę, kad pasakyta buvo teisingai, giria, net nežinodami, jog giria veikiau ne mokytojus, o išmokytuosius, jeigu tik ir tie žino, ką kalba. Tačiau žmonės apsigauna ir pavadina mokytojais tuos, kurie nėra mokytojai; juk tarp kalbėjimo laiko ir pažinimo laiko nebūna jokios pertraukos, o kadangi, kalbėtojui priminus, [klausytojas] tučtuojau mokosi viduje, todėl pastarasis ir manosi pasimokęs iš to, kuris išoriškai jį paragino.

46. Tačiau, jei Dievas duos, kitą kartą patyrinėsime visą žodžių teikiamą naudą, – o ji, gerai apsvarsčius, neatrodo menka. Dabar gi aš tave perspėjau, kad nepriskirtume jiems daugiau [reikšmės], negu reikia; kad ne tik tikėtume, bet pradėtume ir suprasti, kaip teisingai Dieviškojo Autoriteto parašyta, kai jis mums liepia žemėje nė vieno nevadinti mokytoju, kadangi vienintelis mūsų visų mokytojas yra danguje[18]. O apie tai, kas yra danguje,

... tačiau jam primenama, kad grįžtų į vidų.

[18] Mt 23, 8–10.

išmokys tasai, kuris išoriniais ženklais per žmones mums primena, kad mokytumėmės į jį atsigręžę viduje; tasai, kurį mylėti ir pažinti reiškia palaimingą gyvenimą, – visi skelbiasi to gyvenimo iešką, tačiau mažai teatsirastų tų, kurie iš tiesų džiaugtųsi, jį suradę. O dabar norėčiau, kad man pasakytum, ką galvoji apie visą šią mano kalbą? Mat jeigu pripažinai visa, ką aš kalbėjau, esant teisinga, ir paklaustas apie atskiras mintis pasakytum jas žinąs, – vadinasi, supranti, iš ko tai išmokai; o išmokai tikrai ne iš manęs, kuriam atsakei į visus klausimus. O jeigu nepripažįsti esant teisinga – tada nei aš, nei jis tavęs neišmokėme; tik aš neišmokiau todėl, kad ir negaliu ničnieko išmokyti; o jis – todėl, kad tu vis dar nepajėgi mokytis.

AD. – Aš iš tiesų išmokau, paragintas tavo žodžių, kad žodžiais negalima nieko daugiau, kaip tik paraginti žmogų mokytis ir kad labai retai per kalbą atsiskleidžia kalbančiojo mintys: tačiau teisingai kalbama, jog mane gali pamokyti tik tasai, kuris, nors ir kalbėdamas išorėje, pats perspėjo gyvenąs viduje; ir jo padedamas tuo karščiau jį mylėsiu, kuo toliau pažengsiu moksle. O šiai nuolatinei tavo prakalbai labiausiai esu dėkingas dėl to, kad [ji] numatė ir išsprendė visus mano parengtus priešingus argumentus; tu nepraleidai ničnieko, kas vertė mane abejoti, į ką ir tas slaptasis orakulas man nebūtų taip atsakęs, kaip įtikino tavo žodžiai.

De magistro

Loquentes signis utimur (1, 1-7, 20)

1. 1. AUGUSTINUS – Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur?

Loquentes aut docemus aut commemoramus

ADEODATUS – Quantum quidem mihi nunc occurrit, aut docere aut discere.

AUG. – Unum horum video et assentior: nam loquendo nos docere velle manifestum est; discere autem quomodo?

AD. – Quo tandem censes, nisi cum interrogamus?

AUG. – Etiam tunc nihil aliud quam docere nos velle intellego. Nam quaero abs te, utrum ob aliam causam interroges, nisi ut eum quem interrogas doceas quid velis?

Ad. – Verum dicis.

AUG. – Vides ergo iam nihil nos locutione, nisi ut doceamus appetere.

AD. – Non plane video: nam si nihil est aliud

loqui quam verba promere, video nos id facere cum cantamus. Quod cum soli saepe facimus, nullo praesente qui discat, non puto nos docere aliquid velle.

AUG. – At ego puto esse quoddam genus docendi per commemorationem, magnum sane, quod in nostra hac sermocinatione res ipsa indicabit. Sed si tu non arbitraris nos discere cum recordamur, nec docere illum qui commemorat, non resisto tibi: et duas iam loquendi causas constituo, aut ut doceamus, aut ut commemoremus vel alios vel nosmetipsos; quod etiam dum cantamus, efficimus: an tibi non videtur?

AD. – Non prorsus: nam rarum admodum est, ut ego cantem commemorandi me gratia, sed tantummodo delectandi.

AUG. – Video quid sentias. Sed nonne attendis id quod te delectat in cantu modulationem quamdam esse soni; quae quoniam verbis et addi et detrahi potest, aliud est loqui, aliud est cantare? Nam et tibiis et cithara cantatur, et aves cantant, et nos interdum sine verbis musicum aliquid sonamus, qui sonus cantus dici potest, locutio non potest: an quidquam est quod contradicas?

AD. – Nihil sane.

Orantes non necesario loquimur

2. AUG. – Videtur ergo tibi, nisi aut docendi, aut commemorandi causa non esse institutam locutionem?

AD. – Videretur, nisi me moveret quod dum oramus, utique loquimur; nec tamen Deum aut doceri aliquid a nobis, aut commemorari fas est credere.

AUG. – Nescire te arbitror non ob aliud nobis praeceptum esse ut in clausis cubiculis oremus[1], quo nomine significantur mentis penetralia, nisi quod Deus, ut nobis quod cupimus praestet, commemorari aut doceri nostra locutione non quaerit. Qui enim loquitur, suae voluntatis signum foras dat per articulatum sonum: Deus autem in ipsis rationalis animae secretis, qui homo interior vocatur, et quaerendus et deprecandus est; haec enim sua templa esse voluit. Ad apud Apostolum non legisti: *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis*[2]; et: *In interiore homine habitare Christum*[3]? Nec in Propheta animadvertisti: *Dicite in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini: sacrificate sacrificium / iustitiae et sperate in Domino*[4]? Ubi putas sacrificium iustitiae sacrificari, nisi in templo mentis et in cubilibus cordis? Ubi autem sacrificandum est,

[1] Mt 6, 6.
[2] 1Cor 3, 16.
[3] Eph 3, 17.
[4] Ps 4, 5-6.

ibi et orandum. Quare non opus est locutione cum oramus, id est sonantibus verbis, nisi forte, sicut sacerdotes faciunt, significandae mentis suae causa, non ut Deus, sed ut homines audiant, et consensione quadam per commemorationem suspendantur in Deum: an tu aliud existimas?

AD. – Omnino assentior.

AUG. – Non te ergo movet quod summus Magister, cum orare doceret discipulos, verba quaedam docuit[5]; in quo nihil aliud videtur fecisse, quam docuisse quomodo in orando loqui oporteret?

AD. – Nihil me omnino istud movet: non enim verba, sed res ipsas eos verbis docuit, quibus et seipsi commonefacerent, a quo et quid esset orandum, cum in penetralibus, ut dictum est, mentis orarent.

AUG. – Recte intellegis: simul enim te credo animadvertere, etiamsi quisquam condendat, quamvis nullum edamus sonum, tamen quia ipsa verba cogitamus, nos intus animum loqui, sic quoque locutione, nihil aliud agere quam commonere cum memoria cui verba inhaerent, ea revolvendo, facit venire in mentem res ipsas quarum signa sunt verba.

AD. – Intellego ac sequor.

[5] Mt 6, 9-13.

2. 3. AUG. – Constat ergo inter nos verba signa esse. Verba signa sunt...

AD. – Constat.

AUG. – Quid? signum, nisi aliquid significet, potest esse signum?

AD. – Non potest.

AUG. – Quot verba sunt in hoc versu:

Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui[6]?

AD. – Octo.

AUG. – Octo ergo signa sunt?

AD. – Ita est.

AUG. – Credo te hunc versum intellegere.

AD. – Satis arbitror.

AUG. – Dic mihi quid singula verba significent.

AD. – Video quidem quid significent *si;* sed nullum aliud verbum, quo id exponi possit, invenio.

AUG. – Saltem illud invenis, quidquid significatur hoc verbo, ubinam sit?

AD. – Videtur mihi quod *si* dubitationem significet: iam dubitatio, ubi nisi in animo est?

AUG. – Accipio interim; persequere cetera.

AD. – *Nihil,* quid aliud significat, nisi id quod non est?

AUG. – Verum fortasse dicis: sed revocat me ab assentiendo quod superius concessisti, non esse signum nisi aliquid significet; quod autem non est, nullo modo esse aliquid potest. Quare secundum verbum in hoc versu non est signum, quia

[6] VERGILIUS, *Aen* 2, 659.

non significat aliquid; et falso inter nos constitit, quod omnia verba signa sint, aut omne signum aliquid significet.

AD. – Nimis quidem urges; sed quando non habemus quid significemus, omnino stulte verbum aliquod promimus: tu autem nunc mecum loquendo, credo quod nullum sonum frustra emittis, sed omnibus quae ore tuo erumpunt signum mihi das ut intellegam aliquid; quapropter non te oportet istas duas syllabas enuntiare dum loqueris, si per eas non significas quidquam. Si autem vides necessariam per eas enuntiationem fieri, nosque doceri vel commoneri cum auribus insonant, vides etiam profecto quid velim dicere, sed explicare non possum.

AUG. – Quid igitur facimus? An affectionem animi quamdam, cum rem non videt, et tamen non esse invenit, aut invenisse se putat, hoc verbo significari dicimus potius, quam rem ipsam quae nulla est?

AD. – Istud ipsum est fortasse quod explicare moliebar.

AUG. – Transeamus ergo hinc, quoquo modo se habet, ne res absurdissima nobis accidat.

AD. – Quae tandem?

AUG. – Si *nihil* nos teneat, et moras patiamur.

AD. – Ridiculum hoc quidem est, et tamen nescio quomodo video posse contingere; immo plane video contigisse.

4. AUG. – Suo loco genus hoc repugnantiae, si Deus siverit, planius intellegemus; nunc ad illum versum te refer, et conare, ut potes, cetera eius verba quid significent pandere.

...quibus aut alia signa...

AD. – Tertia praepositio est *ex*, pro qua *de* possumus, ut arbitror, dicere.

AUG. – Non id quaero, ut pro una voce notissima aliam vocem aeque notissimam, quae significet, dicas, si tamen idem significat: sed interim concedamus ita esse. Certe si poeta iste non *ex tanta urbe,* sed *de tanta* dixisset, quaereremque abs te quid *de* significaret; diceres *ex,* cum haec duo verba essent, id est signa, unum aliquid, ut tu putas, significantia: ego autem idipsum, nescio quid unum, quod his duobus signis significatur, inquiro.

AD. – Mihi videtur secretionem quamdam significare ab ea re in qua fuerat aliquid, quod ex illa esse dicitur, sive illa non maneat, ut in hoc versu, non manente urbe, poterant aliqui ex illa esse Troiani: sive maneat, sicut ex urbe Roma dicimus esse negotiatores in Africa.

AUG. – Ut concedam tibi haec ita esse, nec enumerem quam multa fortasse praeter hanc tuam regulam reperiantur; illud certe tibi attendere facile est, exposuisse te verbis verba, id est signis signa, eisdemque notissimis notissima: ego autem illa ipsa quorum haec signa sunt, mihi, si posses, vellem ut ostenderes.

...aut res significantur...

3. 5. AD. – Miror te nescire, vel potius simulare nescientem, responsione mea fieri quod vis omnino non posse; siquidem sermocinamur, ubi non possumus respondere nisi verbis. Tu autem res quaeris eas quae, quodlibet sint, verba certe non sunt, quas tamen ex me tu quoque verbis quaeris. Prior itaque tu sine verbis quaere, ut ego deinde ista conditione respondeam.

AUG. – Iure agis, fateor: sed si quaererem istae tres syllabae quid significent, cum dicitur: „Paries", nonne posses digito ostendere, ut ego prorsus rem ipsam viderem cuius signum est hoc trisyllabum verbum, demonstrante te, nulla tamen verba referente.

AD. – Hoc in solis nominibus quibus corpora significantur, si eadem corpora praesentia sint, fieri posse concedo.

AUG. – Num colorem corpus dicimus, an non potius quamdam corporis qualitatem?

AD. – Ita est.

AUG. – Cur ergo et hic digito demonstrari potest? An addis corporibus etiam corporum qualitates, ut nihilominus etiam istae cum praesentes sunt, doceri sine verbis possint?

AD. – Ego cum corpora dicerem, omnia corporalia intellegi volebam, id est omnia quae in corporibus sentiuntur.

AUG. – Considera tamen, utrum etiam hinc aliqua tibi excipienda sint.

AD. – Bene admones: non enim omnia corporalia, sed omnia visibilia dicere debui. Fateor enim sonum, odorem, saporem, gravitatem, calorem, et alia ad ceteros sensus pertinent, quamquam sentiri sine corporibus nequeant, et propterea sint corporalia, non tamen digito posse monstrari.

AUG. – Numquamne vidisti ut homines cum surdis gestu quasi sermocinentur, ipsique surdi non minus gestu, vel quaerant, vel respondeant, vel doceant, vel indicent aut omnia quae volunt, aut certe plurima? Quod cum fit, non utique sola visibilia sine verbis ostenduntur, sed et soni et sapores et cetera huiusmodi. Nam et histriones totas in theatris fabulas sine verbis saltando plerumque aperiunt et exponunt.

AD. – Nihil habeo quod contradicam, nisi quod illud *ex,* non modo ego, sed nec ipse quidem saltator histrio tibi sine verbis quid significet posset ostendere.

6. AUG. – Verum fortasse dicis: sed fingamus eum posse. Non, ut arbitror, dubitas, quisquis ille motus corporis fuerit, quo mihi rem quae hoc verbo significatur demonstrare conabitur, non ipsam rem futuram esse, sed signum. Quare hic quoque non quidem verbo verbum, sed tamen signo signum nihilominus indicabit; ut et hoc monosyllabum *ex* et ille gestus unam rem quamdam

...aut etiam agendo significamus.

significent, quam mihi ego vellem non significando monstrari.

AD. – Qui potest quod quaeris, oro te?

AUG. – Quomodo paries potuit.

AD. – Ne ipse quidem, quantum ratio progrediens docuit, ostendi sine signo potest. Nam et intentio digiti non est utique paries, sed signum datur per quod paries possit videri. Nihil itaque video quod sine signis ostendi queat.

AUG. – Quid, si ex te quaererem quid sit ambulare, surgeresque et id ageres? nonne re ipsa potius quam verbis ad me docendum, aut ullis aliis signis utereris?

AD. – Fateor ita esse, et pudet me rem tam in promptu positam non vidisse: ex qua etiam mihi millia rerum iam occurrunt quae ipsae per se valeant, non per signa monstrari, ut edere, bibere, sedere, stare, clamare, et innumerabilia cetera.

AUG. – Age nunc, dic mihi, si omnino nesciens huius verbi vim, abs te ambulante quaererem quid sit ambulare, quomodo me doceres?

AD. – Idipsum agerem aliquanto celerius, ut post interrogationem tuam aliqua novitate admonereris; et tamen nihil aliud fieret, quam id quod deberet ostendi.

AUG. – Scisne aliud esse ambulare, aliud festinare? Nam et qui ambulat, non statim festinat; et qui festinat, non continuo ambulat: dicimus enim et in scribendo et in legendo, aliisque innu-

merabilibus rebus festinationem. Quare cum illud quod agebas, celerius ageres post interrogationem meam, putarem ambulare nihil esse aliud quam festinare: id enim novi addideras; et ob hoc fallerer.

AD. – Fateor rem non posse nos monstrare sine signo, si cum id agimus interrogemur: si enim nihil addamus, putabit qui rogat, nolle nos ostendere, contemptoque se, in eo quod agebamus perseverare. Sed si de his roget quae agere possumus, nec eo tamen tempore quo agimus roget, possumus post eius interrogationem id agendo, re ipsa potius quam signo demonstrare quod rogat: nisi forte loquentem me interroget quid sit loqui; quidquid enim dixero, ut eum doceam, loquar necesse est: ex quo securus docebo, donec ei planum faciam quod vult, non recedens a re ipsa quam sibi voluit demonstrari, nec signa quaerens quibus eam ostendam praeter ipsam.

Ergo tripartita signorum distributio

4. 7. AUG. – Acutissime omnino: quare vide utrum conveniat iam inter nos ea posse demonstrari sine signis, quae aut non agimuscum interrogamur, et tamen statim agere possumus, aut ipsa signa forte agimus. Cum enim loquimur, signa facimus, de quo dictum est significare.

AD. – Convenit.

AUG. – Cum ergo de quibusdam signis quaeritur, possunt signis signa monstrari: cum autem

de rebus quae signa non sunt, aut eas agendo post inquisitionem si agi possunt, aut signa dando per quae animadverti queant.

AD. – Ita est.

AUG. – In hac igitur tripartita distributione prius illud consideremus, si placet, quod signis signa monstrantur: num enim sola verba sunt signa?

AD. – Non.

AUG. – Videtur ergo mihi loquendo nos aut verba ipsa signare verbis, aut alia signa, velut „gestum" cum dicimus aut „litteram"; nam his duobus verbis quae significantur, nihilominus signa sunt: aut aliquid aliud quod signum non sit, velut cum dicimus: „lapis"; hoc enim verbum signum est, nam significat aliquid, sed id quod eo significatur, non continuo signum est: quod tamen genus, id est cum verbis ea quae signa non sunt significantur, non pertinet ad hanc partem quam discutere proposuimus. Suscepimus enim considerare illud, quod signis signa monstrantur, et partes in eo duas comperimus, cum aut eadem aut alia signa signis docemus vel commemoramus: an non tibi videtur?

AD. – Manifestum est.

Signa aut alia signa aut res significant.

8. AUG. – Dic ergo signa quae verba sunt, ad quem sensum pertineant.

AD. – Ad auditum.

AUG. – Quid gestus?

AD. – Ad visum.

AUG. – Quid, cum verba scripta invenimus? num verba non sunt, an signa verborum verius intelleguntur? ut verbum sit quod cum aliquo significatu articulata voce profertur; vox autem nullo alio sensu quam auditu percipi potest; ita fit ut cum scribitur verbum, signum fiat oculis, quo illud quod ad aures pertinet, veniat in mentem.

AD. – Omnino assentior.

AUG. – Id quoque te arbitror assentiri, cum dicimus „nomen", significare nos aliquid.

AD. – Verum est.

AUG. – Quid tandem?

AD. – Id scilicet quod quidque appellatur, velut Romulus, Roma, virtus, fluvius, et innumerabilia cetera.

AUG. – Num ista quattuor nomina nullas res significant?

AD. – Immo aliquas.

AUG. – Num nihil distat inter haec nomina, et eas res quae his significantur?

AD. – Immo plurimum.

AUG. – Vellem abs te audire, quidnam id sit.

AD. – Hoc, vel in primis, quod haec signa sunt, illa non sunt.

AUG. – Placetne appellemus significabilia ea quae signis significari possunt et signa non sunt, sicut ea quae videri possunt visibilia nominamus, ut de his deinceps commodius disseramus?

AD. – Placet vero.

AUG. – Quid? illa quattuor signa quae paulo ante pronuntiasti, nullone alio signo significantur?

AD. – Miror quod iam mihi excidisse arbitraris, quod ea quae scribuntur eorum, quae voce proferuntur, signorum signa esse comperimus.

AUG. – Dic inter ista quid distet?

AD. – Quod illa visibilia sunt, haec audibilia. Cur enim et hoc nomen non admittas, si admisimus significabilia?

AUG. – Prorsus admitto, et gratum habeo. Sed rursus quaero, quattuor haec signa nullone alio signo audibili significari queant, ut visibilia recordatus es.

AD. – Hoc quoque recentius dictum recordor. Nam nomen responderam significare aliquid, et huic significationi quattuor ista subieceram; et illud autem et haec, si quidem voce proferuntur, audibilia esse cognosco.

AUG. – Quid ergo inter audibile signum et audibilia significata, quae rursus signa sunt, interest?

AD. – Inter illud quidem quod dicimus: „Nomen", et haec quattuor quae significationi eius subiecimus, hoc distare video, quod illud audibile signum est signorum audibilium; haec vero audibilia quidem signa sunt, non tamen signorum, sed rerum partim visibilium, sicut est Romulus, Roma, fluvius; partim intellegibilium, sicut est virtus.

9. AUG. – Accipio et probo: sed scisne omnia quae voce articulata cum aliquo significatu proferuntur, verba appellari?

Verbum est signum universaliter significans.

AD. – Scio.

AUG. – Ergo et nomen verbum est, quandoquidem id videmus cum aliquo significatu articulata voce profferi, et cum dicimus disertum hominem verbis uti, etiam nominibus utique utitur; et cum seni domino apud Terentium servus retulit: *Bona verba quaeso*[7], multa ille etiam nomina dixerat.

AD. – Assentior.

AUG. – Concedis igitur iis duabus syllabis quas edimus, cum dicimus: „Verbum", nomen quoque significari, et ob hoc illud huius signum esse.

AD. – Concedo.

AUG. – Hoc quoque respondeas velim. Cum verbum signum sit nominis, et nomen sit fluminis, et flumen signum sit rei quae iam videri potest, ut inter hanc rem et flumen, id est signum eius, et inter hoc signum et nomen quod huius signi signum est dixistiquid intersit; quid interesse arbitraris inter signum nominis, quod verbum esse comperimus, et ipsum nomen cuius signum est?

AD. – Hoc distare intellego, quod ea quae significantur nomine, etiam verbo significantur; ut

[7] TERENTIUS, *Andria* 204.

enim nomen est verbum, ita et flumen verbum est: quae autem verbo significantur, non omnia significantur et nomine. Nam et illud *si,* quod in capite habet abs te propositus versus, et hoc *ex,* de quo iam diu agentes in haec duce ratione pervenimus, verba sunt, nec tamen nomina; et talia multa inveniuntur. Quamobrem cum omnia nomina verba sint, non autem omnia verba nomina sint, planum esse arbitror quid inter verbum distet et nomen, id est inter signum signi eius quod nulla alia signa significat, et signum signi eius quod rursus alia significat.

AUG. – Concedisne omnem equum animal esse, nec tamen omne animal equum esse?

AD. – Quis dubitaverit?

AUG. – Hoc ergo inter nomen et verbum, quod inter equum et animal interest. Nisi forte ab assentiendo id te revocat, quod dicimus et alio modo verbum, quo significantur ea quae per tempora declinantur, ut scribo scripsi, lego legi, quae manifestum est non esse nomina.

AD. – Dixisti omnino quod me dubitare faciebat.

AUG. – Ne te istud moveat. Dicimus enim et signa universaliter omnia quae significant aliquid, ubi etiam verba esse invenimus. Dicimus item signa militaria, quae iam proprie signa nominantur, quoverba non pertinent. Et tamen si tibi dicerem, ut omnis equus animal, non autem

omne animal equus est, ita omne verbum signum, non autem omne signum verbum est, nihil, ut opinor, dubitares.

AD. – Iam intellego, et prorsus assentior, hoc interesse inter universale illud verbum et nomen, quod inter animal et equum.

Signa dantur quae seipsa significant...

10. AUG. – Scisne etiam, cum dicimus: „animal", aliud esse hoc trisyllabum nomen, quod voce prolatum est, aliud id quod significatur?

AD. – Iam hoc supra concessi de omnibus signis et significabilibus.

AUG. – Num omnia signa tibi videntur aliud significare quam sunt, sicut hoc trisyllabum, cum dicimus: „animal", nullo modo idem significat quod est ipsum?

AD. – Non sane: nam cum dicimus: „signum", non solum signa cetera quaecumque sunt, sed etiam seipsum significat; est enim verbum, et utique omnia verba signa sunt.

AUG. – Quid? in hoc disyllabo cum dicimus: „verbum", nonne tale aliquid contingit? Nam si omne quod cum aliquo significatu articulata voce profertur, hoc disyllabo significatur, etiam ipsum hoc genere includitur.

AD. – Ita est.

AUG. – Quid? nomen nonne similiter habet? Nam et omnium generum nomina significat, et ipsum nomen generis neutri nomen est. An, si ex

te quaererem quae pars orationis nomen, posses mihi respondere recte, nisi nomen?

AD. – Verum dicis.

AUG. – Sunt ergo signa quae inter alia quae significant et seipsa significent.

AD. – Sunt.

AUG. – Num tale tibi videtur hoc quadrisyllabum signum, cum dicimus: „coniunctio"?

AD. – Nullo modo: nam ea quae significat non sunt nomina; hoc autem nomen est.

...et quae ad invicem...

5. 11. AUG. – Bene attendisti: nunc illud vide, utrum inveniantur signa quae se invicem significent, ut quemadmodum hoc ab illo, sic illud ab hoc significetur: non enim ita sunt inter se hoc quadrisyllabum, cum dicimus: „coniunctio", et illa quae ab hoc significantur, cum dicimus: si, vel, nam, namque, nisi, ergo, quoniam et similia; nam haec illo uno significantur, nullo autem horum unum illud quadrisyllabum significantur.

AD. – Video, et quaenam signa sint se invicem significantia, cupio cognoscere.

AUG. – Tu ergo nescis cum dicimus: „nomen" et „verbum", duo verba nos dicere?

AD. – Scio.

AUG. – Quid? illud nescis, cum dicimus: „nomen" et „verbum", duo nomina nos dicere?

AD. – Id quoque scio.

AUG. – Scis igitur tam nomen verbo, quam etiam verbum nomine significari.

AD. – Assentior.

AUG. – Potesne dicere, excepto eo quod diverse scribuntur et sonant, quid inter se differant?

AD. – Possum fortasse; nam id esse video quod paulo ante dixi. Verba enim cum dicimus, omne quod articulata voce cum aliquo significatu profertur, significamus; unde omne nomen, et ipsum cum dicimus: „nomen", verbum est: at non omne verbum nomen est, quamvis nomen sit, cum dicimus: „verbum".

12. AUG. – Quid, si quisquam tibi affirmet et probet, ut omne nomen verbum est, ita omne verbum nomen esse; poterisne invenire quid distent, praeter diversum in litteris sonum?

...sicut est verbum et nomen.

AD. – Non potero, nec omnino distare aliquid, puto.

AUG. – Quid, si omnia quidem quae voce articulata cum aliquo significatu proferuntur, et verba sunt et nomina; sed tamen alia de causa verba et alia de causa nomina sunt, nihilne distabit inter nomen et verbum?

AD. – Quomodo istud sit non intellego.

AUG. – Hoc saltem intellegis, omne coloratum visibile esse, et omne visibile coloratum, quamvis haec duo verba distincte differenterque significent.

AD. – Intellego.

AUG. – Quid si ergo ita et omne verbum nomen, et omne nomen verbum est, quamvis haec ipsa duo verba, id est nomen et verbum, differentem habeant significationem?

AD. – Iam video posse id accidere: sed quomodo id accidat, exspecto ut ostendas.

AUG. – Omne quod cum aliquo significatu articulata voce prorumpit, animadvertis, ut opinor, et aurem verbe rare, ut sentiri; et memoriae mandari, ut nosci possit.

AD. – Animadverto.

AUG. – Duo ergo quaedam contingunt, cum aliquid tali voce proferimus.

AD. – Ita est.

AUG. – Quid, si horum duorum ex uno appellata sunt verba, ex altero nomina; verba, scilicet a verberando, nomina vero a noscendo, ut illud primum ab auribus, hoc autem secundum ab animo vocari meruerit?

Esse omne verbum nomen qua significat...

13. AD. – Concedam, cum ostenderis quomodo recte possimus omnia verba nomina dicere.

AUG. – Facile est: nam credo te accepisse ac tenere pronomen dictum, quod pro ipso nomine valeat, rem tamen notet minus plena significatione quam nomen. Nam, ut opinor, definivit ille ita, quem grammatico reddidisti: pronomen est pars orationis, quae pro ipso posita nomine, minus quidem plene, idem tamen significat.

AD. – Recordor et probo.

AUG. – Vides igitur secundum hanc definitionem nullis nisi nominibus servire, et pro his solis poni posse pronomina, velut cum dicimus: „hic vir, ipse rex, eadem mulier, hoc aurum, illud argentum"; „hic, ipse, eadem, hoc, illud" pronomina esse; „vir, rex, mulier, aurum, argentum" nomina, quibus plenius quam illis pronominibus res significatae sunt.

AD. – Video et assentior.

AUG. – Tu ergo nunc mihi paucas coniunctiones quaslibet enuntia.

AD. – Et, que, at, atque.

AUG. – Haec omnia quae dixisti, nonne tibi videntur esse nomina?

AD. – Non omnino.

AUG. – Ego saltem tibi recte locutus videor, cum dicerem: Haec omnia quae dixisti?

AD. – Recte prorsus; et iam intellego quam mirabiliter ostenderis me nomina enuntiasse: non enim aliter de his recte dici potuiset: „Haec omnia". Sed enim vereor adhuc, ne propterea mihi recte locutus videaris, quod has quattuor coniunctiones etiam verba esse non nego; ut ideo de his recte dici potuerit: „Haec omnia", quoniam recte dicitur: „Haec verba omnia". Si autem a me quaeras quae sit pars orationis verba, nihil aliud respondebo quam nomen. Quare huic nomini fortasse pronomen adiunctum est, ut illa recta esset locutio tua.

...demonstrant dictum Pauli...

14. AUG. – Acute quidem falleris, sed ut falli desinas, acutius attende quod dicam, si tamen id dicere, ut volo, valuero: nam verbis de verbis agere tam implicatum est, quam digitos digitis inserere et confricare; ubi vix dignoscitur, nisi ab eo ipso qui id agit, qui digiti pruriant, et qui auxilientur prurientibus.

AD. – En toto animo adsum, nam ista haec similitudo me intentissimum fecit.

AUG. – Verba certe sono et litteris constant.

AD. – Ita est.

AUG. – Ergo ut ea potissimum auctoritate utamur, quae nobis carissima est, cum ait Paulus apostolus: *Non erat in Christo est et non, sed est in illo erat*[8], non opinor, putandum est istas litteras, quas enuntiamus cum dicimus est, fuisse in Christo sed illud potius quod istis tribus litteris significatur.

AD. – Verum dicis.

AUG. – Intellegis igitur eum qui ait: *Est in illo erat,* nihil aliud dixisse quam: „Est appellatur quod in illo erat"; tamquam si dixisset: „Virtus in illo erat"; non utique aliud dixisse acciperetur, nisi, virtus appellatur quod in illo erat: ne duas istas syllabas quas enuntiamus, cum dicimus: „Virtus", et non illud quod his duabus syllabis significatur, in illo fuisse arbitraremur.

AD. – Intellego ac sequor.

[8] 2 Cor 1, 19.

AUG. – Quid? illud nonne intellegis etiam nihil interesse utrum quisque dicat: „Virtus appellatur", an „Virtus nominatur"?

AD. – Manifestum est.

AUG. – Ergo ita manifestum est, nihil interesse utrum quis dicat: „Est appellatur", an „Est nominatur quod in illo erat".

AD. – Video et hic nihil distare.

AUG. – Iamne etiam vides quid velim ostendere?

AD. – Nondum sane.

AUG. – Itane tu non vides nomen esse id quo res aliqua nominatur?

AD. – Hoc plane nihil certius video.

AUG. – Vides ergo, „Est" nomen esse, siquidem illud quod erat in illo, „Est" nominatur.

AD. – Negare non possum.

AUG. – At si ex te quaererem quae sit pars orationis „Est"; non opinor nomen, sed verbum esse diceres, cum id ratio etiam nomen esse docuerit.

AD. – Ita est prorsus ut dicis.

AUG. – Num adhuc dubitas alias quoque partes orationis eodem modo, quo demonstravimus, nomina esse?

AD. – Non dubito, quandoquidem fateor ea significare aliquid. Si autem res ipsae quas significant, quid singulae appellentur, id est nominentur, interroges; repondere non possum, nisi eas ipsas partes orationis, quas nomina non vocamus, sed, ut cerno, vocare convincimur.

...collatio cum graecorum lingua...

15. AUG. – Nihilne te movet, ne quis existat qui nostram istam rationem labefactet dicendo, Apostolis non verborum, sed rerum auctoritatem esse tribuendam; quamobrem fundamentum persuasionis huius non tam esse firmum quam putamus: fieri enim posse ut Paulus quamquam vixerit praeceperitque rectissime, minus tamen recte locutus sit, cum ait: „Est in illo erat"; praesertim cum se ipse imperitum sermone fateatur[9]? quo tandem modo istum refellendum arbitraris?

AD. – Nihil habeo quod contradicam, et te oro ut aliquem de illis reperias, quibus verborum notitia summa conceditur, cuius auctoritate potius id quod cupis efficias.

AUG. – Minus enim tibi videtur idonea, remotis auctoritatibus, ipsa ratio, qua demonstratur omnibus partibus orationis significari aliquid, et ex eo appellari; si autem appellari et nominari; si nominari, nomine utique nominari: quod in diversis linguis facillime iudicatur. Quis enim non videat, si quaeras quid graeci nominent quod nos nominamus „Quis", responderi τίς; quid graeci nominent quod nos nominamus „Volo", responderi θέλω; quid graeci nominent quod nos nominamus „Bene", responderi καλως; quid graeci nominent quod nos nominamus „Scriptum", responderi τὸ γεγραμμένον; quid graeci nominent

[9] 2 Cor 11, 6.

quod nos nominamus „Et", responderi καί; quid graeci nominent quod nos nominamus „Ab", responderi ἀπό; quid graeci nominent quod nos nominamus „Heu", responderi οἴ; atque in his omnibus partibus orationis, quas nunc enumeravi, recte loqui eum qui sic interroget; quod, nisi nomina essent, fieri non posset? Hac ergo ratione Paulum apostolum recte locutum esse, cum remotis omnium eloquentium auctoritatibus obtinere possimus; quid opus est quaerere cuius persona sententia nostra fulciatur?

16. Sed ne quis tardior aut impudentior nondum cedat, asseratque, nisi illis auctoribus, quibus verborum leges consensu omnium tribuuntur, nullo modo esse cessurum; quid in latina lingua excelentius Cirerone inveniri potest? At hic in suis nobilissimis orationibus quas Verrinas vocant, „coram", praepositionem, sive illo loco adverbium sit, nomen appellavit[10]. Verumtamen quia fieri potest ut ego illum locum minus bene intellegam, exponaturque alias aliter, vel a me vel ab alio; est quod responderi posse nihil puto. Tradunt enim nobilissimi disputationum magistri nomine et verbo plenam constare sententiam, quae affirmari negarique possit: quod genus idem Tullius quodam loco pronuntiatum vocat[11] et cum verbi ter-

... doctrina Tullii et magistrorum.

[10] CICERO, *In Verr. act. sec.* 2, 42.
[11] CICERO, *Tusc.* 1, 7, 14.

tia persona est, nominativum cum ea casum nominis aiunt esse oportere; et recte aiunt: quod mecum si consideres, velut cum dicimus: „Homo sedet", „Equus currit", agnoscis, ut opinor, duo esse pronuntiata.

AD. – Agnosco.

AUG. – Cernis in singulis singula esse nomina, in uno „homo", in altero „equus"; et verba singula, in uno „sedet", in altero „currit"?

AD. – Cerno.

AUG. – Ergo si dicerem „sedet" tantum, aut „currit" tantum, recte a me quaereres, quis vel quid; ut responderem: „homo", vel „equus", vel „animal", vel quodlibet aliud, quo possit nomen redditum verbo implere pronuntiatum, id est illam sententiam quae affirmari et negari potest.

AD. – Intellego.

AUG. – Attende cetera, et finge nos videre aliquid longius, et incertum habere utrum animal sit an saxum, vel quid aliud, meque tibi dicere: „Quia homo est, animal est"; nonne temere dicerem?

AD. – Temere omnino: sed non temere plane diceres: „Si homo est, animal est".

AUG. – Recte dicis. Itaque in locutione tua placet mihi „Si"; placet et tibi: utrique autem nostrum in mea displicet „Quia".

AD. – Assentior.

AUG. – Vide iam utrum istae duae sententiae plena pronuntiata sint: „Placet Si", „Displicet Quia".

AD. – Plena omnino.

AUG. – Age nunc, dic mihi quae ibi sint verba, quae nomina.

AD. – Verba ibi video esse „placet", et „displicet"; nomina vero quid aliud quam „si" et „quia"?

AUG. – Has ergo duas coniunctiones etiam nomina esse satis probatum est.

AD. – Prorsus satis.

AUG. – Potesne ipse per te in aliis partibus orationis hoc idem ad eamdem regulam docere?

AD. – Possum.

6. 17. AUG. – Transeamus ergo hinc, et iam dic mihi utrum sicut omnia verba nomina, et omnia nomina verba esse comperimus, ita tibi et omnia nomina vocabula, et omnia vocabula nomina esse videantur.

Ad invicem se significant nomen et vocabulum.

AD. – Plane inter haec quid distet praeter diversum syllabarum sonum non video.

AUG. – Nec ego interim resisto, quamquam non desint qui etiam significatione ista discernunt, quorum sententiam modo considerare non opus est. Sed certe animadvertis ad ea iam signa nos pervenisse, quae se invicem significent, nulla praeter sonum distantia, et quae seipsa significent cum ceteris omnibus partibus orationis.

AD. – Non intellego.

AUG. – Non ergo intellegis et nomen vocabulo et vocabulum nomine significari; et ita ut pra-

eter sonum litterarum nihil intersit, quantum ad generale nomen pertinet: nam et speciale nomen dicimus, quod inter octo partes orationis ita est, ut alias septem non contineat.

AD. – Intellego.

AUG. – At hoc est quod dixi, se invicem significare vocabulum et nomen.

Quaedam idem sunt praeter sonum.

18. AD. – Teneo, sed quaero quid dixeris: Cum etiam seipsa significant cum aliis partibus orationis.

AUG. – Nonne superior ratio docuit nos, omnes partes orationis et nomina posse dici et vocabula, id est et nomine et vocabulo posse significari?

AD. – Ita est.

AUG. – Quid? ipsum nomen, id est sonum istum duabus syllabis expressum, si ex te quaeram quid appelles, nonne recte mihi respondebis: „nomen"?

AD. – Recte.

AUG. – Num ita se significat hoc signum quod quattuor syllabis enuntiamus cum dicimus: „coniunctio"? Hoc enim nomen inter illa quae significat numerari non potest.

AD. – Recte accipio.

AUG. – Id est quod dictum est nomen seipsum significare cum aliis quae significat; quod etiam de vocabulo licet per teipsum intellegas.

AD. – Iam facile est: sed illud mihi nunc venit in mentem, nomen et generaliter et specialiter dici; vocabulum autem inter octo partes orationis non accipi: quare hoc quoque inter se praeter diversum sonum differre arbitror.

AUG. – Quid? nomen et ὄνομα distare inter se aliquid putas praeter sonum, quo etiam linguae discernuntur latina atque graeca.

AD. – Hic vero nihil aliud intellego.

AUG. – Perventum est ergo ad ea signa quae et seipsa significent, et aliud ab alio invicem significetur, et quidquid ab uno hoc et ab alio; et nihil praeter sonum inter se differant: nam hoc quartum modo invenimus: tria enim superiora et de nomine et verbo intelleguntur.

AD. – Omnino perventum.

7. 19. AUG. – Iam quae sermocinando invenerimus, velim recenseas.

Adeodatus brevissime de locutione...

AD. – Faciam quantum possum. Nam primo omnium recordor aliquamdiu nos quaesisse quam ob causam loquamur, inventumque esse docendi commemorandive gratia nos loqui, quandoquidem nec cum interrogamus, aliud agimus quam ut ille qui interrogatur discat quid velimus audire; et in cantando, quod delectationis causa facere videmur, non sit proprium locutionis; in orando Deo, quem doceri aut commemorari existimare non possumus, id verba valeant, ut vel nos

ipsos commonefaciamus, vel alii commoneantur doceanturve per nos. Deinde cum satis constitisset verba nihil aliud esse quam signa; ea vero quae non aliquid significent, signa esse non posse, proposuisti versum, cuius verba singula quid significarent, conarer ostendere: is autem erat:

Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui.

Cuius secundum verbum quamvis notissimum et manifestissimum, quid tamen significaret, non reperiebamus. Cumque mihi videretur non frustra nos id in loquendo interponere, sed quod eo aliquid doceamus audientem; ipsam mentis affectionem, cum rem quam quaerit, non esse invenit, vel invenisse se putat, hoc verbo fortasse indicari, respondisti tu quidem; sed tamen nescio quam profunditatem quaestionis ioco evitans, in aliud tempus illustrandam distulisti: nec me debiti quoque tui oblitum putes. Inde tertium in versu verbum cum satagerem exponere, urgebar abs te, ut non verbum aliud quod idem valeret, sed rem ipsam potius quae verbo significaretur ostenderem. Cumque id sermocinantibus nobis fieri non posse dixissem, ventum est ad ea quae interrogantibus digito monstrantur. Haec ego corporalia esse omnia arbitrabar, sed invenimus sola visibilia. Hinc nescio quomodo ad surdos et histriones devenimus, qui non sola quae videri possunt, sed multa praeterea ac prope omnia quae loquimur, gestu sine voce significant;

eosdem tamen gestus signa esse comperimus. Tum rursus quaerere coepimus, quomodo res ipsas quae signis significantur, sine ullis signis valeremus ostendere, cum et ille paries, et color et omne visibile, quod intentione digiti ostenditur, signo quodam convinceretur ostendi. Hic ego errans cum inveniri tale nihil posse dixissem, tandem inter nos constitit, ea posse demonstrari sine signo, quae cum a nobis quaeruntur non agimus, et post inquisitionem agere possumus; locutionem tamen ex eo non esse genere: siquidem et loquentes cum interrogamur quid sit locutio, istam per seipsam demonstrare facile esse satis apparuit.

20. Ex quo admoniti sumus aut signis signa monstrari, aut signis alia quae signa non sunt, aut etiam sine signo res quas agere post interrogationem possumus: horumque trium primum diligentius considerandum discutiendumque suscepimus. Qua disputatione declaratum est, partim esse signa, qua ab iis quae significarent, significari vicissim non possent, ut est hoc quadrisyllabum cum: „conunctio", dicimus; partim quae possent, ut cum dicimus: „signum", etiam verbum significamus; et cum dicimus: „verbum", etiam signum significamus; nam signum et verbum et duo signa et duo verba sunt. In hoc autem genere, quo invicem se signa significant, quaedam non tantum, quaedam tantum,

...et signis loquitur...

quaedam vero etiam idem valere monstratum est. Etenim hoc disyllabum, quod sonat cum dicimus: „signum", prorsus omnia quibus quidque significatur significat; non autem omnium signorum signum est cum dicimus: „verbum", sed tantum eorum quae articulata voce proferuntur. Unde manifestum est, quamvis et verbum signo, et signum verbo, id est et duae istae syllabae illis, et illae istis significentur, plus tamen signum valere quam verbum, plura scilicet illis duabus syllabis, quam istis significantibus. Tantumdem autem valet generale verbum, et generale nomen. Docuit enim ratio omnes partes orationis etiam nomina esse, quod et pronomina his addi possunt, et de omnibus dici potest quod aliquid nominent, et nulla earum sit quae non verbo adiuncto pronuntiatum possit implere. Sed cum tantumdem valeant nomen et verbum, eo quod omnia quae verba sunt sint etiam nomina; non tamen idem valent. Alia quippe de causa verba, et alia nomina nuncupari, satis probabiliter disputatum est. Siquidem alterum horum ad auris verberationem, alterum ad animi commemorationem notandam esse compertum, vel ex hoc intellegi potest, quod in loquendo rectissime dicimus: „Quod est huic rei nomen", rem memoriae mandare cupientes; „Quod est autem huic rei verbum?", dicere non solemus. Quae vero non solum tantumdem, sed etiam idem omnino significent, et inter quae ni-

hil praeter litterarum distet sonum, nomen et ὄνομα invenimus. Illud sane mihi elapsum erat in hoc genere, in quo invicem se significant, nullum nos signum comperisse, quod non inter cetera quae significat se quoque significet. Haec quantum potui recordatus sum. Tu iam videris, quem nihil puto in hoc sermone nisi scientem certumque dixisse, utrum ista bene ordinateque digesserim.

Signis significando docemus etiam
(8, 21 – 10, 35)

Quid interrogando egerint.

8. 21. AUG. – Satis tu quidem memoriter omnia quae vellem recoluisti; et, ut tibi fatear, multo evidentius mihi nunc videntur ista distincta, quam cum ea inquirendo ac disserendo de nescio quibus latebris ambos erueremus. Sed quonam tantis ambagibus tecum pervenire moliar, difficile dictu est hoc loco. Tu enim fortasse aut ludere nos, et a seriis rebus avocare animum, quasi quibusdam puerilibus quaestiunculis, arbitraris, aut parvam vel mediocrem aliquam utilitatem requirere; aut si magnum quiddam parturire istam disputationem suspicaris, iamiamque id scire sive saltem audire desideras. Ego autem credas velim, neque me vilia ludicra hoc istituisse sermone, quamvis fortasse ludamus, idque ipsum tamen non puerili sensu aestimandum sit; neque parva bona vel mediocria cogitare. Et tamen si dicam vi-

tam esse quamdam beatam, eamdemque sempiternam, quo nos Deo duce, id ipsa veritate, gradibus quibusdam infirmo gressui nostro accommodatis perduci cupiam, vereor ne ridiculus videar, qui non rerum ipsarum quae significantur, sed consideratione signorum tantam viam ingredi coeperim. Dabis igitur veniam, si praeludo tecum non ludendi gratia, sed exercendi vires et mentis aciem, quibus regionis illius, ubi beata vita est, calorem ac lucem non modo sustinere, verum etiam amare possimus.

AD. – Perge potius ut coepisti: nam numquam ego cotemnenda putem quae tu dicenda vel agenda putaveris.

22. AUG. – Age, iam ergo illam partem consideremus, cum signis non alia signa significantur, sed ea quae significabilia vocamus. Et primum dic mihi utrum homo homo sit.

Quae significantur praestant...

AD. – Nunc vero an ludas nescio.

AUG. – Quid ita?

AD. – Quia quaerendum ex me censes, utrum homo aliud sit quam homo.

AUG. – Ita credo te illudi arbitrareris, si etiam quaererem utrum prima huius nominis syllaba aliud sit quam „ho", et aliud secunda quam „mo".

AD. – Ita omnino.

AUG. – At istae duae syllabae coniunctae, „homo" est; an negabis?

AD. – Quis neget?

AUG. – Quaero ergo, num tu duae istae syllabae coniunctae sis.

AD. – Nullo modo: sed video quo tendas.

AUG. – Dicito ergo, ne me contumeliosum putes.

AD. – Concludi existimas quod homo non sim.

AUG. – Quid, tu non idem existimas, qui omnia superiora ex quibus hoc confectum est vera esse concedis?

AD. – Non tibi ego dicam quid existimem, nisi prius abs te audiero, cum quaereres utrum homo, homo sit de duabus istis syllabis, an de re ipsa quam significant me interrogaveris?

AUG. – Tu potius responde ex qua parte acceperis interrogationem meam: nam si est ambigua, prius hoc cavere debuisti, neque mihi respondere antequam certus fieres quonam modo rogaverim.

AD. – Quid enim me impediret haec ambiguitas, cum ego ad utrumque responderim? Homo enim prorsus homo est; nam et istae duae syllabae nihil aliud sunt quam istae duae syllabae; et id quod significant, nihil aliud est, quam id quod est.

AUG. – Scite hoc quidem: sed cur hoc solum quod dictum est homo, non etiam cetera quae locuti sumus ad utrumque accepisti?

AD. – Unde enim convincor quod et cetera non sic acceperim?

AUG. – Ut alia omittam, eam ipsam primam rogationem meam si totam ex ea parte accepisses, qua syllabae sonant, nihil mihi respondisses; possem tibi enim videri nihil etiam interrogasse. Nunc vero cum tria verba sonuerim, quorum in medio repetivi dicens: „utrum homo homo sit", primum et ultimum verbum, non secundum ipsa signa, sed secundum ea quae his significantur te accepisse, vel hoc solo manifestum est, quod statim certus ac fidens rogationi respondendum putasti.

AD. – Verum dicis.

AUG. – Cur ergo id tantum quod in medio positum est, et secundum id quod sonat, et secundum id quod significat, te accipere libuit?

AD. – Ecce iam totum ex ea tantum parte qua significantur accipio: assentior enim tibi, sermocinari nos omnino non posse, nisi auditis verbis ad ea feratur animus, quorum ista sunt signa. Quare ostende nunc, quomodo ista ratiocinatione deceptus sim, qua me hominem non esse concluditur.

AUG. – Immo eadem rursus interrogabo, ut ipse invenias ubi lapsus sis.

AD. – Bene facis.

23. AUG. – Illud ergo quod primo quaesieram, quia iam dedisti, non quaeram. Vide igitur diligentius, utrum syllaba, „ho", nihil aliud sit quam „ho"; et utrum „mo", nihil aliud sit quam „mo".

...ad quae sunt signa...

AD. – Hic prorsus nihil aliud video.

AUG. – Vide etiam num istis duabus iunctis, „homo" fiat.

AD. – Nequamquam hoc concesserim: placuit enim, et recte placuit, signo dato id quod significantur attendere, et ex eius consideratione vel dare, vel negare quod dicitur. Illae autem separatim enuntiatae syllabae, quia sine ulla significatione sonuerunt, hoc eas esse quod sonuere concessum est.

AUG. – Placet igitur, firmumque animo tenes non respondendum esse interrogationibus, nisi ex iis rebus quae verbis significantur?

AD. – Non intellego cur displiceat, si modo verba sint.

AUG. – Vellem scire quomodo illi resisteres, de quo iocantes solemus audire, quod ex eius ore cum quo disputabat, leonem processisse concluserit. Cum enim quaesisset, utrum ea quae loqueremur, nostro ore procederent, atque ille potuisset negare; quod facile fuit, egit cum homine, ut in loquendo leonem nominaret: hoc ubi factum est, ridicule insultare coepit et premere, ut quoniam quidquid loquimur, ore nostro exire confessus erat, et leonem se locutum esse nequibat abnuere, homo non malus tam immanem bestiam videretur vomuisse.

AD. – Minime vero erat arduum scurrae huic resistere, non enim concederem ore nostro exire

quodcumque loquimur. Nam quae loquimur, ea significamus; non autem quae res significantur, sed signum quo significantur loquentis ore procedit, nisi cum ipsa signa significantur: quod genus paulo ante tractavimus.

24. AUG. – Bene tu quidem hoc modo adversus illum esses paratus: verumtamen mihi quid respondebis, utrum homo nomen sit requirenti? ...nam et ad ea se referunt.

AD. – Quid, nisi esse nomen?

AUG. – Quid? cum te video, num nomen video?

AD. – Non.

AUG. – Visne igitur dicam quod sequitur?

AD. – Ne quaeso; nam mihi ipse renuntio, me hominem non esse, qui nomen esse responderim, cum homo utrum nomen esset inquireres. Iam enim placuerat, ex ea re quae significaretur, aut assentiri, aut negare quod dicitur.

AUG. – At mihi videtur non te frustra in hanc responsionem decidisse; nam vigilantiam tuam mentibus nostris indita ipsa lex rationis evicit: nam si quaererem quid esset homo, responderes fortasse animal; si autem quaererem quae pars orationis esset homo, nullo modo posses recte respondere nisi nomen: quamobrem cum homo et nomen et animal esse inveniatur, illud dicitur ex ea parte qua signum est, hoc ex parte rei quam significat. Qui ergo quaerit utrum homo nomen

sit, nihil ei aliud quam esse respondeam: satis enim significat ex ea parte se velle audire, qua signum est. Si autem quaerit utrum animal sit, multo proclivius annuam: quoniam si tacens et nomen et animal, tantum quid esset homo requireret, placita illa loquendi regula ad id quod duabus syllabis significantur animus curreret; neque quidquam responderetur nisi animal, vel etiam tota definitio diceretur, id est animal rationale mortale: an tibi non videtur?

AD. – Prorsus videtur: sed cum esse nomen concesserimus, quomodo illam conclusionem nimis contumeliosam evitabimus, qua nos homines non esse conficitur?

AUG. – Quomodo putas, nisi docendo non ex ea parte illatam, qua interroganti assentiebamur? Aut si ex ea parte illam se fatetur inferre, nullo modo est formidanda: quid enim metuam hominem, id est tres istas syllabas non esse me confiteri?

AD. – Nihil est verius. Cur ergo animum offendit, cum dicitur: „Non es igitur homo"; cum secundum illa concessa nihil verius dici potuerit?

AUG. – Quia non possum non putare ad id conclusionem refferi, quod his duabus syllabis significatur, simul atque ista verba sonuerint, ea scilicet regula, quae naturaliter plurimum valet, ut auditis signis ad res significatas feratur intentio.

AD. – Accipio quod dicis.

Praeponenda signis quae significantur...

9. 25. AUG. – Iam ergo intellegas volo, res quae significantur, pluris quam signa esse pendendas. Quidquid enim propter aliud est, vilius sit necesse est quam id propter quod est; nisi tu aliud existimas.

AD. – Videtur mihi non temere hic esse assentiendum: nam cum dicimus: „coenum", longe hoc nomen arbitror rei quam significat antecellere. Quod enim nos offendit audientes, non ad ipsius verbi pertinet sonum; coenum enim nomen, mutata una littera coelum est; inter illa vero quae his nominibus significantur, quantum distet videmus. Quamobrem nequamquam huic signo tribuerim, quod in re quam significat odimus; et propterea hoc illi iure antepono: libentius enim hoc audimus, quam ullo sensu illud attingimus.

AUG. – Vigilantissime omnino. Itaque falsum est, omnes res pluris quam earum signa esse pendendas.

AD. – Ita videtur.

AUG. – Dic ergo mihi quid arbitreris eos secutos esse, qui huic rei tam foedae atque aspernabili nomen indiderunt; vel utrum eos probes, an improbes?

AD. – Ego vero illos nec probare, nec improbare audeo, nec quid fuerint secuti scio.

AUG. – Potesne saltem scire quid tu sequaris, cum hoc nomen enuntias?

AD. – Hoc plane possum: nam significare vo-

lo, ut eum cum quo loquor doceam vel admoneam de re illa, quod eum doceri vel admoneri oportere arbitror.

AUG. – Quid? ipsum docere aut admonere, sive doceri aut admoneri, quod vel tu exhibes commode per hoc nomen, vel exhibetur tibi; nonne carius quam ipsum nomen habendum est?

AD. – Concedo ipsam scientiam, quae per hoc signum evenit, eidem signo esse anteponendam; sed non ideo etiam rem ipsam puto.

...et ipse usus signorum...

26. AUG. – In illa igitur sententia nostra, quamquam sit falsum, res omnes signis suis praeponi oportere: non tamen falsum est, omne quod propter aliud est vilius esse quam id propter quod est. Cognitio quippe coeni, propter quam hoc nomen est institutum, pluris habenda est ipso nomine, quod eidem coeno praeponendum esse comperimus. Non enim ob aliud ista cognitio signo, de quo agimus, antelata est, nisi quia illud propter hanc, non haec propter illud esse convincitur. Nam ita cum quidam vorator, ventrisque, ut ab Apostolo dicitur[12], cultor diceret ideo se vivere, ut vesceretur; non tulit qui audiebat frugi homo, et: Quanto, inquit, melius ideo vescereris ut viveres? Uterque tamen ex eadem ista regula locutus est. Nam neque alia de causa ille displicuit,

[12] Rom 16, 18; Phil 3, 19.

nisi quod vitam suam tam parvi penderet, ut eam duceret gutturis voluptate viliorem, dicendo se propter epulas vivere: neque hic ob aliud iure laudatur, nisi quod in iis duobus quid propter quid fieret, hoc est quid cui subiectum esse intellegens, cibandum potius ut vivamus, quam vivendum ut cibemur, admonuit. Similiter et tu fortasse, et quilibet hominum non imperite res aestimantium, dicenti cuipiam loquasi amatorique verborum: „Ideo doceo ut loquar", responderetis: „Homo, cur non potius ideo loqueris ut doceas?". Quod si haec vera sunt, sicuti esse cognoscis, vides profecto quanto verba minoris habenda sint, quam id propter quod utimur verbis; cum ipse usus verborum iam sit verbis anteponendus: verba enim sunt ut his utamur; utimur autem his ad docendum. Quanto est ergo melius docere quam loqui, tanto melior est quam verba locutio. Multo ergo melior doctrina quam verba. Sed cupio audire quid forte contradicendum putes.

27. AD. – Assentior quidem meliorem quam verba esse doctrinam; sed utrum adversus istam regulam qua dicitur: Omne quod propter aliud est inferius esse quam id propter quod est, nihil sit quod obiici possit, ignoro.

...et fortasse cognitioni signorum...

AUG. – Alias hoc opportunius diligentiusque tractabimus. Nunc illud quod concedis satis est ad id quod conficere studeo. Das enim cognitio-

nem rerum quam signa rerum esse cariorem. Quamobrem cognitio rerum quae significantur cognitioni signorum anteferenda est: an tibi non videtur?

AD. – Num ego cognitionem rerum cognitione signorum, ac non signis ipsis praestantiorem esse concesse? quare vereor ut hic tibi assentiar. Quid si enim ut coenum nomen melius est ea re quam significat; ita et huius nominis cognitio cognitioni quoque illius rei est anteponenda, quamvis ea cognitione sit ipsum nomen inferius? Quattuor quippe sunt: nomen et res, cognitio nominis et cognitio rei. Sicut ergo primum secundo, cur non et tertium quarto antecellat? Sed ut non antecellat, num etiam subiciendum est?

...ipsa rerum cognitio.

28. AUG. – Mire omnino te video et tenuisse quid concesseris, et explicasse quid senseris. Sed, ut opinor, intellegis, hoc trisyllabum nomen, quod sonat cum dicimus: „Vitium", melius esse quam id quod significat; cum ipsius cognitio nominis multo sit inferior cognitione vitorium. Licet itaque constituas etiam ista quattuor atque consideres: nomen et rem, cognitionem nominis et cognitionem rei; primum secundo iure praeponimus. Hoc enim positium nomen in carmine, cum ait Persius: *Sed stupet hic vitio*[13], non modo

[13] Persius, *Sat.* 3, 32.

nihil vitii fecit in versu, sed nonnihil etiam ornatus dedit: cum tamen res ipsa quae significatur hoc nomine, in quocumque inest, cogat esse vitiosum. At non ita et tertium quarto, sed quartum tertio videmus excellere. Huius enim cognitio nominis vilis est prae cognitione vitiorum.

AD. – Etiamne cum ista cognitio miseriores facit, censes esse praeferendam? Nam idem Persius omnibus poenis, quas tyrannorum vel crudelitas excogitavit vel cupiditas pendit, hanc unam anteponit, qua cruciantur homines qui vitia quae vitare non possunt, coguntur agnoscere.

AUG. – Potes hoc modo cognitioni huius nominis ipsam quoque virtutum cognitionemnegare praeferendam: quia virtutem videre nec tenere supplicium est: quo idem ille satyricus tyranni ut puniantur optavit[14].

AD. – Deus hanc avertat amentiam: iam enim intellego non ipsas cognitiones, quibus animum imbuit optima omnium disciplina, esse culpandas; sed eos omnium miserrimos iudicandos, sicut et Persium iudicasse arbitror, qui tali morbo affecti sunt, cui nec tanta medicina subveniat.

AUG. – Bene intellegis: sed quoquo modo se habeat Persiana sententia, quid ad nos? Non enim horum auctoritati subiecti sumus in talibus rebus. Deinde si qua cognitio cognitioni praeferenda sit,

[14] PERSIUS, *Sat.* 3, 35-38.

non hic facile est explicare. Satis habeo quod effectum est, cognitionem rerum quae significantur, etsi non cognitione signorum, ipsis tamen signis esse potiorem. Quare iam illud magis magisque discutiamus, quale sit genus rerum quas sine signis monstrari posse dicebamus per seipsas, ut loqui, ambulare, sedere, iacere, atque huiusmodi cetera.

AD. – Iam recolo quid dicas.

Nihil docetur nisi aut significando...

10. 29. AUG. – Omniane tibi videntur, quae interrogati mox agere possumus, sine signo posse monstrari, an aliquid excipis?

AD. – Ego vero etiam atque etiam genus hoc totum considerans, nihil adhuc invenio quod sine signo valeat doceri, nisi forte locutionem, et si forte idipsum quispiam quaerat, quid sit docere. Video enim me, quidquid post eius interrogationem ut discat, ab ea ipsa re non discedere quam sibi demonstrari cupit: nam si me cessantem, ut dictum est, vel aliud agentem roget quispiam quid sit ambulare, et ego statim ambulando, eum quod rogavit sine signo coner docere; unde cavebo ne id tantum putet esse ambulare, quantum ego ambulavero? quod si putaverit, decipietur: quisquis enim plus minusve quam ego ambulaverit, hunc ille ambulasse non arbitrabitur. Et quod de hoc uno verbo dixi, transit in omnia quae sine signo monstrari posse consenseram, praeter duo illa quae excepimus.

30. AUG. – Accipio quidem istud: sed nonne tibi videtur aliud esse loqui, aliud docere?

...aut loquendo.

AD. – Videtur sane: nam si esset idem, non doceret quisquam nisi loquens; cum vero et aliis signis, praeter verba, multa doceamus, quis de ista differentia dubitaverit?

AUG. – Quid? docere et significare, nihilne interest? an aliquid differunt?

AD. – Idem puto esse.

AUG. – Nonne recte dicit, qui dicit ideo nos significare ut doceamus?

AD. – Recte prorsus.

AUG. – Quid, si dicat alius ideo nos docere ut significemus? nonne facile superiore sententia refelletur?

AD. – Ita est.

AUG. – Si ergo significamus ut doceamus, non docemus ut significemus; aliud est docere, aliud significare.

AD. – Verum dicis, nec recte idem esse utrumque respondi.

AUG. – Nunc illud responde, utrum qui docet quid sit docere, significando id agat, an aliter.

AD. – Non video quomodo aliter possit.

AUG. – Falsum igitur paulo ante dixisti, doceri rem posse sine signis, cum quaeritur quid sit ipsum docere, quando ne hoc quidem videmus sine significatione agi posse, cum aliud esse significare, aliud docere concesseris. Si enim diver-

sa sunt, sicut apparet, neque hoc nisi per illud ostenditur, non per se utique ostenditur, sicut tibi visum erat. Quamobrem nihil adhuc inventum est, quod monstrari per seipsum queat praeter locutionem, quae inter alia se quoque significat; quae tamen cum etiam ipsa signum sit, nondum prorsus exstat quod sine signis doceri posse videatur.

AD. – Nihil habeo cur non assentiar.

An quid dubitandum sit.

31. AUG. – Confectum est igitur et nihil sine signis doceri, et cognitionem ipsam signis quibus cognoscimus, cariorem nobis esse oportere: quamvis non omnia quae signficantur possint signis suis esse potiora.

AD. – Ita videtur.

AUG. – Quanto tandem circuitu res tantilla peracta sit, meministine, quaeso? Nam ex quo inter nos verba iaculamur, quod tam diu fecimus, haec tria ut invenirentur laboratum est: utrum nihil sine signis possit doceri; et utrum sint quaedam signa rebus quas significant praeferenda; et utrum melior quam signa sit rerum ipsa cognitio. Sed quartum est quod breviter abs te vellem cognoscere, utrumnam ista inventa sic putes, ut iam de his dubitare non possis.

AD. – Vellem quidem tantis ambagibus atque anfractibus esset ad certa perventum; sed et ista rogatio tua nescio quomodo me sollicitat, et ab

assensione deterret. Videris enim mihi non haec de me fuisse quaesiturus, nisi haberes quod contradiceres: et ipsa rerum implicatio totum me inspicere, ac securum respondere non sinit; verentem ne quid in tantis involucris lateat, quod acies mentis meae lustrare non possit.

AUG. – Dubitationem tuam non invitus accipio; significat enim animum minime temerarium: quae custidia tranquillitatis est maxima. Nam difficillimum omnino est non perturbari, cum ea quae prona et procliva approbatione tenebamus contrariis disputationibus labefactantur, et quasi extorquentur e manibus. Quare, ut aequum est bene consideratis perspectisque rationibus cedere, ita incognita pro cognitis habere, periculosum. Metus est enim ne cum saepe subruuntur quae firmissime statura praesumimus, in tantum odium vel timorem rationis incidamus, ut ne ipsi quidem perspicuae veritati fides habenda videatur.

32. Sed age, nunc expeditius retractemus utrum recte ista dubitanda putaveris. Nam quaero abs te, si quisquam ignarus deceptionis avium, quae calamis et visco affectatur, obviam fieret aucupi, armis quidem suis instructo, non tamen aucupanti, sed iter agenti; quo viso premeret gradum, secumque, ut fit, admirans cogitaret et quaereret quidnam sibi hominis ille vellet ornatus; auceps

Multa sine signis ostenduntur.

autem cum in se videret attentum, ostentandi se studio cannas expediret, et prope animadversum aliquam aviculam fistula et accipitre figeret, subigeret et caperet; nonne illum spectatorem suum doceret nullo significatu, sed re ipsa, quod ille scire cupiebat?

AD. – Metuo ne quid hic tale sit, quale de illo dixi, qui quaerit quid sit ambulare. Neque enim video, et hic totum illud aucupium esse monstratum.

AUG. – Facile est hac cura te exuere; addo enim, si ille ita intellegens esset, ut ex hoc quod vidit, totum illud genus artis agnosceret: satis est namque ad rem, et de quibusdam rebus tametsi non omnibus, et quosdam homines doceri posse sine signo.

AD. – Hoc etiam ego possum illi addere; si enim sit bene intellegens, paucis passibus ambulatione monstrata, totum quid sit ambulare cognoscet.

AUG. – Facias per me licet, nec tantum nihil resisto, verum etiam faveo: vides enim ab utroque nostrum id effici, ut quaedam quidam doceri sine signis queant, falsumque illud sit quod nobis paulo ante videbatur, nihil esse omnino quod sine signis possit ostendi. Iam enim ex his non unum aliquid aut alterum, sed millia rerum animo occurrunt, quae nullo signo dato per seipsa monstrentur. Quid enim dubitemus, oro te? Nam

ut hominum omittam innumerabilia spectacula in omnibus theatris sine signo ipsis rebus exhibentium; solem certe istum lucemque haec omnia perfundentem atque vestientem, lunam et cetera sidera, terras et maria, quaeque in his innumerabiliter gignuntur, nonne per seipsa exhibet atque ostendit Deus et natura cernentibus?

Frustra signis ostendimus...

33. Quod si diligentius consideremus, fortasse nihil invenies, quod per sua signa discatur. Cum enim mihi signum datur, si nescientem me invenit cuius rei signum sit, docere me nihil potest: si vero scientem, quid disco per signum? Non enim mihi rem quam significat ostendit verbum cum lego: *Et sarabarae eorum non sunt immutatae*[15]. Nam si quaedam capitum tegmina nuncupantur hoc nomine, num ego hoc audito, aut quid sit caput, aut quid sint tegmina didici? ante ista noveram; neque cum appellarentur ab aliis, sed cum a me viderentur, eorum est mihi facta notitia. Etenim cum primum istae duae syllabae, cum dicimus: „caput", aures meas impulerunt, tam nescivi quid significarent, quam cum primo audirem legeremve sarabaras. Sed cum saepe diceretur: „caput" notans atque animadvertens quando diceretur, reperi vocabulum esse rei quae mihi iam erat videndo notissima. Quod priusquam repe-

[15] Dan 3, 94.

rissem, tantum mihi sonus erat hoc verbum: signum vero esse didici, quando cuius rei signum esset inveni; quam quidem, ut dixi, non signifcatu, sed aspectu didiceram. Itaque magis signum re cognita, quam signo dato ipsa res discitur.

...si res non cognoscitur.

34. Quod ut apertius intellegas, finge nos primum nunc audire quod dicitur: „caput"; et nescientes utrum vox ista sit tantummodo sonans, an aliquid etiam significans, quaerere quid sit caput (memento nos non rei quae significantur, sed ipsius signi velle habere notitiam, qua caremus profecto, quamdiu cuius signum est ignoramus): si ergo ita quaerentibus res ipsa digito demonstretur, hac conspecta discimus signum quod audieramus tantum, nondum noveramus. In quo tamen signo, cum duo sint, sonus et significatio, sonum certe non per signum percipimus, sed eo ipso aure pulsata; significationem autem re, quae significatur, aspecta. Nam illa intentio digiti significare nihil aliud potest, quam illud in quod intenditur digitus: intentus est autem non in signum, sed in membrum quod caput vocatur. Itaque per illam neque rem possum nosse quam noveram, neque signum in quod intentus digitus non est. Sed de intentione digiti non nimis curo; quia ipsius demonstrationis signum mihi videtur potius quam rerum aliquarum quae demonstrantur, sicut adverbium quod „esse" dicimus; nam

et cum hoc adverbio digitum solemus intendere, ne unum demonstrandi signum non sit satis. Et id maxime tibi nitor persuadere, si potero, per ea signa quae verba appellantur, nos nihil discere; potius enim, ut dixi, vim verbi, id est significationem quae latet in sono, re ipsa quae significatur cognita, discimus illam tali significatione percipimus.

Non necessario verbis docemus.

35. Et quod dixi de capite, hoc etiam de tegminibus, deque aliis rebus innumerabilibus dixerim: quas tamen cum iam noverim, sarabaras illas adhuc usque non novi; quas mihi si gestu quispiam significarit aut pinxerit, aut aliquid cui similes sunt ostenderit, non dicam non me docuerit, quod facile obtinerem, si paulo amplius loqui vellem; sed dico id quod proximum est, non verbis docuerit. Quod si eis forte conspectis cum simul adero me admonuerit, dicens: „Ecce sarabaras"; discam rem quam nesciebam, non per verba quae dicta sunt, sed per eius aspectum, per quem factum est ut etiam nomen illud quid valeret, nossem ac tenerem. Non enim cum rem ipsam didici, verbis alienis credidi, sed oculis meis: illis tamen fortasse ut attenderem credidi, id est ut aspectu quaererem quid viderem.

Quid doceat magister qui interius aut exterius loquitur (11, 36 – 14, 46)

Verbis non quae significantur...

11. 36. Hactenus verba valuerunt, quibus ut plurimum tribuam, admonent tantum ut quaeramus res, non exhibent ut noverimus. Is me autem aliquid docet, qui vel oculis, vel ulli corporis sensui, vel ipsi etiam menti praebet ea quae cognoscere volo. Verbis igitur nisi verba non discimus, immo sonitum strepitumque verborum: nam si ea quae signa non sunt, verba esse non possunt, quamvis iam auditum verbum, nescio tamen verbum esse, donec quid significet sciam. Rebus ergo cognitis verborum quoque cognitio perficitur; verbis vero auditis, nec verba discuntur. Non enim ea verba quae novimus, discimus; aut quae non novimus, didicisse nos possumus confiteri, nisi eorum significatione percepta, quae non auditione vocum emissarum, sed rerum significatarum cognitione contingit. Verissima quippe

ratio est et verissime dicitur, cum verba proferuntur, aut scire nos quid significent, aut nescire: si scimus, commemorari potius quam discere, si autem nescimus nec commemorari quidem, sed fortasse ad quaerendum admoneri.

...sed per se res discimus.

37. Quod si dixeris, tegmina quidem illa capitum, quorum nomen sono tantum tenemus, non nos posse nisi visa cognoscere, neque nomen ipsum plenius nisi ipsis cognitis nosse: quod tamen de ipsis pueris accepimus, ut regem ac flammas fide ac religione superaverint, quas laudes Deo cecinerint, quos honores ab ipso etiam inimico meruerint, num aliter nisi per verba didicimus? Respondebo, cuncta quae illis verbis significata sunt, in nostra notitia iam fuisse. Nam quid sint tres pueri, quid fornax, quid ignis, quid rex, quid denique illaesi ab igne, ceteraque omnia iam tenebam quae verba illa significant. Ananias vero et Azarias et Misael tam mihi ignoti sunt quam illae sarabarae; nec ad eos cognoscendos haec me nomina quidquam adiuverunt aut adiuvare iam potuerunt. Haec autem omnia quae in illa leguntur historia, ita illo tempore facta esse, ut scripta sunt, credere me potius quam scire fateor; neque istam differentiam iidem ipsi quibus credimus nescierunt. Ait enim Propheta: *Nisi credideritis, non intellegetis*[16]; quod non dixisset profecto, si nihil

[16] Is 7, 9 (sec. LXX).

distare iudicasset. Quod ergo intellego, id etiam credo: at non omne quod credo, etiam intellego. Omne autem quod intellego, scio: non omne quod credo, scio. Nec ideo nescio quam sit utile credere etiam multa quae nescio; cui utilitati hanc quoque adiungo de tribus pueris historiam: quare pleraque rerum cum scire non possim, quanta tamen utilitate credantur scio.

In interiore homine docet Christus.

38. De universis autem quae intellegimus non loquentem qui personat foris, sed intus ipsi menti praesidentem consulimus veritatem, verbis fortasse ut consulamus admoniti. Ille autem qui consulitur, docet, qui in interiore homine habitare dictus est Christus, *id est incommutabilis Dei Virtus atque sempiterna Sapientia*[17]; quam quidem omnis rationalis anima consulit; sed tantum cuique panditur, quantum capere propter propriam, sive malam sive bonam voluntatem, potest. Et si quando fallitur, non fit vitio consultae veritatis, ut neque huius, quae foris est, lucis vitium est, quod corporei oculi saepe falluntur: quam lucem de rebus visibilibus consuli fatemur, ut eas nobis quantum cernere valemus ostendat.

Nec sensibilia...

12. 39. Quod si et de coloribus lucem, et de ceteris quae per corpus sentimus, elementa huius mundi eademque corpora quae sentimus, sensusque

[17] Eph 3, 16-17; 1 Cor 1, 24.

ipsos quibus tamquam interpretibus ad talia noscenda mens utitur; de his autem quae intelleguntur, interiorem veritatem ratione consulimus: quid dici potest unde clareat, verbis nos aliquid discere praeter ipsum qui aures percutit sonum? Namque omnia quae percipimus, aut sensu corporis, aut mente percipimus. Illa sensibilia, haec intellegibilia; sive, ut more auctorum nostrorum loquar, illa carnalia, haec spiritalia nominamus. De illis dum interrogamur, respondemus, si praesto sunt ea quae sentimus; velut cum a nobis quaeritur intuentibus lunam novam, qualis aut ubi sit. Hic ille qui interrogat, si non videt, credit verbis, et saepe non credit: discit autem nullo modo, nisi et ipse quod dicitur videat; ubi iam non verbis sed rebus ipsis et sensibus discit. Nam verba eadem sonant videnti quae non videnti sonuerunt. Cum vero non de iis quae coram sentimus, sed de his quae aliquando sensimus quaeritur; non iam res ipsas, sed imagines ab iis impressas memoriaeque mandatas loquimur: quae omnino quomodo vera dicamus, cum falsa intueamur, ignoro; nisi quia non nos ea videre et sentire, sed vidisse ac sensisse narramus. Ita illas imagines in memoriae penetralibus rerum ante sensarum quaedam documenta gestamus, quae animo contemplantes bona conscientia non mentimur cum loquimur: sed nobis sunt ista documenta; is enim qui audit, si ea sensit atque adfuit, non discit meis

verbis, sed recognoscit ablatis secum et ipse imaginibus: si autem illa non sensit, quis non eum credere potius verbis quam discere intellegat?

...nec intelligibilia verbis docemus.

40. Cum vero de iis agitur quae mente conspicimus, id est intellectu atque ratione, ea quidem loquimur quae praesentia contuemur in illa interiore luce veritatis qua ipse qui dicitur homo interior illustratur et fruitur: sed tunc quoque noster auditor, si et ipse illa secreto ac simplici oculo videt, novit quod dico sua contemplatione, non verbis meis. Ergo ne hunc quidem doceo vera dicens, vera intuentem; docetur enim non verbis meis, sed ipsis rebus, Deo intus pandente, manifestis: itaque de his etiam interrogatus respondere posset. Quid autem absurdius quam eum putare locutione mea doceri, qui posset, antequam loquerer, ea ipsa interrogatus exponere? Nam quod saepe contingit, ut interrogatus aliquid neget, atque ad id fatendum aliis interrogationibus urgeatur, fit hoc imbecillitate cernentis, qui de re tota illam lucem consulere non potest: quod ut partibus faciat, admonetur, cum de iisdem istis partibus interrogatur, quibus illa summa constat, quam totam cernere non valebat. Quo si verbis perducitur eius qui interrogat, non tamen docentibus verbis, sed eo modo inquirentibus, quo modo est ille a quo quaeritur, intus discere idoneus; velut si abs te quaererem hoc ipsum quod agitur,

utrumnam verbis doceri nihil possit, et absurdum tibi primo videretur non valenti totum conspicere: sic ergo quaerere oportuit, ut tuae sese vires habent ad audiendum illum intus magistrum, ut dicerem: „Ea quae me loquente vera esse confiteris, et certus es, et te illa nosse confirmas, unde didicisti?" responderes fortasse quod ego docuissem. Tum ego subnecterem: „Quid si me hominem volantem vidisse dicerem, itane te certum verba mea redderent, quemadmodum si audires sapientes homines stultis esse meliores?". Negares profecto et responderes, illud te non credere, aut etiamsi crederes ignorare, hoc autem certissime scire. Ex hoc iam nimirum intellegeres, neque in illo quod me affirmante ignorares, neque in hoc quod optime scires, aliquid te didicisse verbis meis; quandoquidem etiam interrogatus de singulis, et illud ignotum, et hoc tibi notum esse iurares. Tum vero totum illud quod negaveras fatereris, cum haec ex quibus constat clara et certa esse cognosceres; omnia scilicet quae loquimur, aut ignorare auditorem utrum vera sint, aut falsa esse non ignorare, aut scire vera esse. Horum trium in primo aut credere, aut opinari, aut dubitare; in secundo, adversari atque renuere; in tertio attestari: nusquam igitur discere. Quia et ille qui post verba nostra rem nescit, et qui se falsa novit audisse, et qui posset interrogatus eadem respondere quae dicta sunt, nihil verbis meis didicisse convincitur.

Nec ex verbis discimus.

13. 41. Quamobrem in iis etiam quae mente cernuntur, frustra cernentis loquelas audit quisquis ea cernere non potest, nisi quia talia quamdiu ignorantur utile est credere: quisquis autem cernere potest, intus est discipulus veritatis, foris iudex loquentis, vel potius ipsius locutionis. Nam plerumque scit illa quae dicta sunt, eo ipso nesciente qui dixit; veluti si quisquam Epicureis credens et mortalem animam putans, eas rationes quae de immortalitate eius a prudentioribus tractatae sunt eloquatur, illo audiente qui spiritalia contueri potest; iudicat iste eum vera dicere: at ille qui dicit, utrum vera dicat ignorat, immo etiam falsissima existimat; num igitur putandus est ea docere quae nescit? Atqui iisdem verbis utitur, quibus uti etiam sciens posset.

Loquentium mens non ostenditur.

42. Quare iam ne hoc quidem relinquitur verbis, ut his saltem loquentis animus indicetur; siquidem incertum est utrum ea quae loquitur, sciat. Adde mentientes atque fallentes, per quos facile intellegas non modo non aperiri, verum etiam occultari animum verbis. Nam nullo modo ambigo id conari verba veracium, et quodammodo profiteri, ut animus loquentis appareat; quod obtinerent omnibus concedentibus, si loqui mentientibus non liceret. Quamquam saepe experti fuerimus, et in nobis et in aliis, non earum rerum quae cogitantur verba proferri:

quod duobus modis posse accidere video, cum aut sermo memoriae mandatus et saepe decursus alia cognitantis ore funditur; quod nobis cum hymnum canimus saepe contingit: aut cum alia pro aliis verba praeter voluntatem nostram linguae ipsius errore prosiliunt; nam hic quoque non earum rerum signa quas in animo habemus audiuntur. Nam mentientes quidem cogitant etiam de iis rebus quas loquuntur, ut tametsi nesciamus an verum dicant, sciamus tamen eos in animo habere quod dicunt, si non eis aliquid duorum quae dixi accidat: quae si quis et interdum accidere contendit, et cum accidit apparere, quamquam saepe occultum est, et saepe me fefellit audientem, non resisto.

43. Sed his accedit aliud genus, sane late patens, et semen innumerabilium dissensionum atque certaminum: cum ille qui loquitur, eadem quidem significat quae cogitat, sed plerumque tantum sibi et aliis quibusdam; ei vero cui loquitur et item aliis nonnullis non idem significat. Dixerit enim aliquis audientibus nobis, ab aliquibus belluis hominem virtute superari; nos illico ferre non possumus, et hanc tam falsam pestiferamque sententiam magna intentione refellimus: cum ille fortasse virtutem vires corporis vocet, et hoc nomine id quod cogitavit enuntiet, nec mentiatur, nec erret in rebus, nec aliud aliquid volvens

Quandoque audientes falluntur.

animo, mandata memoriae verba contexit, nec linguae aliud quam volvebat sonet; sed tantummodo rem quam cogitat alio quam nos nomine appellat, de qua illi statim assen tiremur, si eius cogitationem possemus inspicere, quam verbis iam prolatis explicataque sententia sua nondum nobis pandere valuit. Huic errori definitiones mederi posse dicunt, ut in hac quaestione si definiret quid sit virtus; eluceret, aiunt, non de re, sed de verbo esse controversiam: quod ut concedam ita esse, quotusquisque bonus definitor inveniri potest? et tamen adversus disciplinam definiendi multa disputata sunt, quae neque hoc loco tractare opportunum est, nec usquequaque a me probantur.

Quandoque non recte audiunt.

44. Omitto quod multa non bene audimus, et quasi de auditis diu multumque contendimus; velut tu nuper verbo quodam punico, cum ego misericordiam dixissem, pietatem significari te audisse docebas ab eis quibus haec lingua magis nota esset: ego autem resistens, quid acceperis tibi omnino excidisse asserebam; visus enim mihi eras non pietatem dixisse, sed fidem, cum et coniunctissimus mihi assideres, et nullo modo haec duo nomina similitudine soni aurem decipiant. Diu te tamen arbitratus sum nescire quid tibi dictum sit, cum ego nescirem quid dixeris: nam si te bene audissem, nequaquam mihi videretur absurdum pietatem et misericordiam uno vocabulo

punice vocari. Haec plerumque accidunt; sed ea, ut dixi, omittamus, ne calumniam verbis de audientis negligentia, vel etiam de surditate hominum videar commovere: illa magis angunt quae superius enumeravi, ubi verbis liquidissime aure perceptis et latinis non valemus, cum eiusdem linguae simus, loquentium cogitata cognoscere.

45. Sed ecce iam remitto et concedo, cum verba eius auditu, cui nota sunt, accepta fuerint, posse illi esse notum de iis rebus quas significat loquentem cogitavisse: num ideo etiam quod nunc quaeritur, utrum vera dixerit, discit?

Discens non discit quae docens cogitat...

14. Num hoc magistri profitentur, ut cogitata eorum, ac non ipsae disciplinae quas loquendo se tradere putant, percipiantur atque teneantur? Nam quis tam stulte curiosus est, qui filium suum mittat in scholam, ut quid magister cogitet discat? At istas omnes disciplinas quas se docere profitentur, ipsiusque virtutis atque sapientiae, cum verbis explicaverint; tum illi qui discipuli vocantur, utrum vera dicta sint, apud semetipsos considerant, interiorem scilicet illam veritatem pro viribus intuentes. Tunc ergo discunt: et cum vera dicta esse intus invenerint, laudant, nescientes non se doctores potius laudare quam doctos; si tamen et illi quod loquuntur sciunt. Falluntur autem homines ut eos qui non sunt magistros

vocent, quia plerumque inter tempus locutionis et tempus cognitionis nulla mora interponitur; et quoniam post admonitionem sermocinantis cito intus discunt, foris se ab eo qui admonuit, didicisse arbitrantur.

...sed admonetur intus redire.

46. Sed de tota utilitate verborum, quae si bene consideretur non parva est, alias, si Deus siverit, requiremus. Nunc enim ne plus eis quam oportet tribueremus, admonui te; ut iam non crederemus tantum, sed etiam intellegere inciperemus quam vere scriptum sit auctoritate divina, ne nobis quemquam magistrum dicamus interris, quod unus omnium magister in caelis sit[18]. Quid sit autem in caelis, docebit ipse a quo etiam per homines signis admonemur et foris, ut ad eum intro conversi erudiamur; quem diligere ac nosse beata vita est, quam se omnes clamant quaerere, pauci autem sunt qui eam vere se invenisse laetentur. Sed iam mihi dicas velim, quid de hoc toto meo sermone sentias. Si enim vera esse quae dicta sunt nosti, etiam de singulis sententiis interrogatus ea te scire dixisses: vides ergo a quo ista didiceris; neque enim a me, cui roganti omnia responderes. Si autem vera esse non nosti, nec ego nec ille te docuit: sed ego, quia numquam possum docere; ille, quia tu adhuc non potes discere.

[18] Mt 23, 8-10.

AD. – Ego vero didici admonitione verborum tuorum, nihil aliud verbis quam admoneri hominem ut discat, et perparum esse quod per locutionem aliquanta cogitatio loquentis apparet: utrum autem vera dicantur, eum docere solum, qui se intus habitare, cum foris loquerentur, admonuit; quem iam, favente ipso, tanto ardentius diligam, quanto ero in discendo provectior. Verumtamen huic orationi tuae, qua perpetua usus es, ob hoc habeo maxime gratiam, quod omnia quae contradicere paratus eram, praeoccupavit atque dissolvit; nihil omnino abs te derelictum est, quod me dubium faciebat, de quo non ita mihi responderet secretum illud oraculum, ut tuis verbis asserebatur.

Augustinus, šventasis, Hipono vyskupas
Au 49 Dialogai Apie mokytoją / Aurelijus Augustinas; iš lotynų kalbos vertė Ona Daukšienė; įvadą iš italų kalbos vertė Mantas Adomėnas. - Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999. - 168 p.

Tekstas lygiagr. liet. lot.
ISBN 9986-04-115-5
Dialogais priimta vadinti grupę ankstyvųjų Augustino kūrinių. „Apie mokytiją" – dialogas tarp Augustino ir jo sūnaus Adeodato, kur aptariama išminties įgijimo galimybė.

UDK 29

Aurelijus Augustinas

Dialogai

Apie mokytoją

Redaktorė Rasa Čižauskienė
Dailininkas Eugenijus Karpavičius

Tiražas 3000 egz. Užsakymas 321. Leidykla „Katalikų pasaulis", Dominikonų g. 6, LT- 2001 Vilnius. Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, LT- 4230 Kaišiadorys